

ЕА

ЄВРОАТЛАНТИКА

Часопис
Інституту євро-атлантичного
співробітництва

1-2/2013

ТЕМА НОМЕРА:

Часопису Інституту
євро-атлантичного співробітництва –
десять років

Голова громадської ради часопису

Борис ТАРАСЮК

Члени громадської ради

Збігнєв БЖЕЗИНСЬКИЙ

Олег ГАРЯГА

Володимир ГОРБАЧ

Володимир ГОРБУЛІН

Іван ДЗЮБА

Віталій КЛИЧКО

Костянтин МОРОЗОВ

Януш ОНИШКЕВИЧ

Олександр СУШКО

Фото

Олесь ВОЛЯ

Юрій ЛАВРОВ

Ганна МІЩЕНКО-ЄРМАК

Ілля НЕЧВОЛОДОВ

Прес-служба братів КЛИЧКІВ

Прес-служба НАТО

Головний редактор

Віталій ДОВГИЧ

Більд-редактор

Юрій САВІНОВ

Модель

Студія «Belka&Strelka»

Адреса редакції

«ЄвроАтлантика»,
вул. Володимирська, 42,
Київ, 01034
Телефон (044) 230-83-76

www.euroatlantica.info

www.ieac.org.ua

office@ieac.org.ua

dovhych@ukr.net

dovhych2@gmail.com

Часопис зареєстрований Держкомтелерадіо
Свідоцтво KB № 8374

Редакція може не поділяти позицій авторів
ідей, концепцій, теорій, які оприлюднює.
У разі передруку чи цитування наших публікацій
обов'язково посилатися на «ЄвроАтлантику»

- 6 Микола СУХОМОЗСЬКИЙ
Бюлетень чи журнал?
- 9 Олег ГАРЯГА
ЄА – перископ ІЄАС
- 10 **Актуальний дайджест**
- 21 Anders Fogh RASMUSSEN
Afghanistan: Worth the Cost
- 25 Ігор СМЕШКО
Національна безпека України: виклики доби глобальних трансформацій
- 31 Ігор ТОДОРОВ:
Це унікальні політичні умови
- 35 Фонд «ДЕМОКРАТИЧНІ ІНІЦІАТИВИ»
Соціологічна служба ЦЕНТРУ РАЗУМКОВА
Україна і Євросоюз: ставлення громадськості до євроінтеграції
- 49 Sinisha KUKO
**Croatia's EU Accession.
As a small step but a successful story in troubled times**
- 53 Юлія ІЛЬЧУК
Свобода слова: між Конституцією і реальністю
- 61 Олег СОСКІН
Що гальмує розвиток України?
- 69 Володимир ЛАНОВИЙ
Хомут на шиї України, або Резервація у світовому контексті
- 103 Наталія РЕЗНІКОВА
Глобалізація залежності, або Вперед у минуле
- 113 Максим БУДЯЄВ
Інструментарій інвестування: реалії сьогодення
- 121 Едуард БАКАЙ
Аналогів немає! Ні в Європі, ні в світі...
- 127 Андрій ДОВГИЧ
Моя друга війна, або Якою ціною союзники Сталін і Гітлер (1939-1941) ворогували за панування в Європі (1941-1945)
- 139 Сергій НАГОРНИЙ
**Шорш Халід Саїд:
Потенціал двосторонніх відносин – невичерпний**
- 145 Олесь ВОЛЯ
Емірати
- 155 Микола БРОВЧЕНКО
Немовля

Бюлетень чи журнал?

Микола СУХОМОЗСЬКИЙ
Журналіст, письменник,
оглядач ЄА

Телефонний дзвінок. Однокурсник Віталій Довгич:

– Ми з тобою говорили про роботу [я сидів без неї, пішовши з «Антикорупційного форуму». – М. С.]. Так ось: будемо створювати журнал. Під назвою «ЄвроАтлантика». Хто видавець? Інститут євро-атлантичного співробітництва. Я – головний редактор, а ти будь моїм заступником. Через дві години зустрічаємося в ІЄАСі. Запам'ятовуй адресу... Щоб не блудив, це – відразу за Володимирським собором.

...Заходжу до тісного кабінету. І це – ІЄАС?! Почувши від молодого керівника інституту [Сергія. – ЄА] настанову робити де-факто бюлетень, а не журнал, я випалюю мимоволі:

– Це – чистісінької води дурниця!

Віталій миттєво орієнтується, видаючи на-гора блискучий спіч:

– Вибач, але дурниця дурниці – велика різниця! Бо у світі існують не лише дурниці-негативи, а й дурниці-позитиви. Включаючи політ американців на Місяць, подорож українських яхтсменів навколо світу, декілька походів Валентина Щербачова в Гімалаї, спонсорвання Біллом Гейтсом бібліотек у сільській місцевості України. Та й Сухомозописання книг в епоху інтернету, як і моє бажання зайнятися тягнущовханням нового журналу. Зрештою, й наш прихід у світ сей – «дурість» батьків...

Після такої тиради я, звичайно, не зміг відмовитися. І вийшов-таки в нас журнал, а не бюлетень...

ЄА: У № 1 (2003) Микола, зокрема, оприлюднив факт звинувачення очільника журналу «Президент» і «Президентського вісника» у... шпигунстві. А це ж – доба кучмізму...

Самір ШИХАБІ
Президент президентів світу:

– Як президент Ради президентів ГА ООН і член громадської ради журналу «ЄвроАтлантика» вдячний редакції за публікацію мого інтерв'ю щодо реформування Організації Об'єднаних Націй. Геннадій Удовенко передав той номер керівництву ООН під час засідання Ради президентів Генеральної асамблеї. Друковане слово підкріпило усне і справило певний вплив на позицію як президента Генасамблеї, так і генерального секретаря.
2003

Геннадій УДОВЕНКО
Член Ради президентів Генеральної асамблеї ООН:

– Я вважаю часопис «ЄвроАтлантика» унікальним у міжнародній журналістиці. Радий входить до складу громадської ради видання, яку очолює мій учень Борис Тарасюк, і друкуватися на шпальтах кварталника. В умовах інтернетизації інформаційного простору цей журнал має існувати саме в паперовому форматі: такі друковані засоби масової інформації мають тривале майбутнє.
2008

Ілько КУЧЕРІВ
Директор Фонду «Демократичні ініціативи»:

– Наша громадська організація не випадково стала співвидавцем часопису «ЄвроАтлантика». Ми переконалися у Польщі, Словаччині, структурах НАТО, що саме цей недержавний журнал відповідає євростандартам журналістики. Він дійсно безцензурний: друкує як єврооптимістів, так і євроскептиків: достатньо назвати Януковича і Ющенка, Чалого і Чалого – поруч...
2010

Прес-служба Фонду братів КЛИЧКІВ:

– Шикарний журнал!

2011

Володимир ГОРБУЛІН
Віце-президент Національної академії наук України:

– Читаю кожен номер «ЄвроАтлантики». Солідний часопис. Я від політики відійшов і тому нічого політичного не пишу для журналу, в громадську раду якого ввійшов ще в 2003 році – на пропозицію Бориса Тарасюка. А про євроінтеграцію в царині науки готовий дати, принаймні, інтерв'ю. Більше публікуйте матеріалів про досягнення наших учених!
2012

Андрій ЄРМОЛЕНКО

Головний художник журналу «Український тиждень»:

– Хоч мене й називають найепатажнішим художником України, я дуже серйозно ставлюся до дизайну. Графіка «ЄвроАтлантики» мені імponує. Серйозно!

2012

Шорш ХАЛІД САЇД

Посол Республіки Ірак в Україні:

– За час моєї місії в Україні з червня 2010 року в мене склалося гарне враження і про країну, і про український народ.

Я відчуваю, що є реальні можливості для розвитку наших дружніх відносин в усіх сферах життя. Особливо коли є прагнення та зацікавленість обох сторін.

У свою чергу, я хотів би побажати вашому виданню успіхів. Із цікавістю прочитав часопис «ЄвроАтлантика». Дуже цікавий та змістовний. Особливо хотілося б відзначити різноманітність матеріалів. Тож із нетерпінням чекаю на нові публікації.

2013

Борис ТАРАСЮК

Співпрезидент Парламентської асамблеї «Східного партнерства», народний депутат України, голова громадської ради ЄА:

– Це найкращий у Європі журнал міжнародного життя. Вважаю, що Інститут євро-атлантичного співробітництва, запланувавши власне періодичне видання, зробив значний внесок і в журналістику, і в політологію, і в культуру України – осердя Центрально-Східної Європи. Наш часопис визнає еліта України, Європейського Союзу, НАТО. «ЄвроАтлантика» є візитівкою ІЕАСу – однієї з провідних громадських організацій нашої країни.

2013

Андрій

Студент-міжнародник Донецького національного університету:

– Дякую «ЄвроАтлантиці» за фахове навчання під час виробничої практики.

2013

Микола БРОВЧЕНКО

Пісняр

– Стильно, строго. Без «фінтіфлюшок». Це стосується і текстів, і дизайну.

2013

Олег ГАРЯГА: ЄА – перископ ІЕАС

Олег Гаряга – співзасновник Інституту євро-атлантичного співробітництва, один із авторів ідеї створення часопису міжнародного життя «ЄвроАтлантика». На сторінках журналу публікується в рідкісних випадках: вважає недоречним «світитися» у виданні свого інституту, яким керує на посаді виконавчого директора... Ювілей ЄА став саме тим моментом, коли О. Гаряга як заступник голови громадської ради часопису дав згоду на інтерв'ю.

– Олеже, коли народився проект першого в Україні недержавного журналу міжнародного життя?

– Ми як співзасновники Інституту євро-атлантичного співробітництва, тобто Борис Тарасюк, Сергій Євтушенко і я, розробляючи установчі документи, дійшли консенсусу: ІЕАС повинен мати свій друкований орган. Щоправда, робочою назвою обрали «Євроатлантичний вісник», а у 2003 році зійшлися на нинішній назві. До речі, це був тривалий процес: головний редактор запропонував спочатку, в травні, 60 варіантів; у червні їх стало «лише» 20... А у фінал мозкових штурмів вийшло дві – «Є» і «Євроатлантика». Зрештою, ми зупинилися (знову-таки консенсусом – як у НАТО...) на другому терміні. А він усе-таки важкуватий для сприйняття – тому редакція вирішила в логотипі «підняти» першу літеру «А». Так часопис і ввійшов у історію міжнародної журналістики, політології, культури як «ЄвроАтлантика».

– Метафоричний континент?

– Чому метафоричний? Ця лексема стала надбанням світового аналітичного співтовариства. Звичайно, ми її не патентували – подарували мислячій Європі, Організації Північноатлантичного договору, всім і вся...

Парадокс у тому, що, на відміну від Євразії чи Африки, континент ЄвроАтлантика дедалі розширюється. Наша держава (як влада) відмовилася де-юре від курсу на приєднання до НАТО, але де-факто дедалі тісніше співробітнічає з Альянсом.

Отже, стратегія Інституту євро-атлантичного співробітництва і журналу «ЄвроАтлантика» – фундаментальна, конструктивна, перспективна. Вірю, що рано чи пізно Україна стане членом НАТО, а отже – розширить континент ЄвроАтлантика на 600 із гаком тисяч квадратів Центрально-Східної Європи.

– А чи доживе до того часу журнал «ЄвроАтлантика» в умовах інтернетизації національного інформаційного простору?

– Не сумніваюся. Радіо не вбило театр, телебачення не вбило радіо, інтернет не вбив ні театр, ні радіо, ні телебачення, ні книгу, ні газету, ні журнал. «ЄвроАтлантика» – не масове видання. Це, як висловлюються у країнах – членах Європейського Союзу і НАТО, high press. А висока, тобто елітарна, преса існуватиме дуже і дуже довго. Принаймні, наш часопис, у якому редакція намагається гармонійно поєднати унікальні тексти з унікальними ілюстраціями, буде цікавим українському й іноземному читачу мінімум ще 10 років. А хтозна: може, й 10 по 10...

«ЄвроАтлантика» – це перископ Інституту євро-атлантичного співробітництва, а не протокольний вісник його діяльності. Журнал відстежує, аналізує, прогнозує події і тенденції як міжнародного життя України, так і євро- та світопорядку.

Бесіду вів
Андрій ТКАЧ

Актуальний дайджест

ООН – парасоля для всіх

Самір ШИХАБІ
Президент президентів світу

Якщо право вето матимуть лише Сполучені Штати, Велика Британія, Франція, Китай і Росія, то це мало що дасть. А то й узагалі – нічого путнього.

ЄА, 2003, № 1

СРСР не буде! Україна була, є і буде

Мадлен ОЛБРАЙТ
Колишній держсекретар США

Розпад Радянського Союзу не був трагедією, як сказав президент Путін. Це було удачею для народу, який хотів стати вільним.

ЄА, 2004, № 2

Завелика Росія

Євген ЖЕРЕБЕЦЬКИЙ
Політолог

За прогнозами спеціалістів, до 2015 року кожен четвертий мешканець РФ буде китайцем. [...]

Практично це означає, що в перспективі за Уралом, внаслідок природного вимирання і внутрішньої міграції, відсоток слов'янського населення неухильно зменшуватиметься, а чисельність азійського – збільшуватиметься.

Натомість ця територія, коли будуть повністю вичерпані енергоносії і корисні копалини, отримає відносну незалежність від Москви і з часом перетвориться у формально незалежну державу.

Без природних ресурсів і слов'янського населення. А далі – справа за Китаєм.

ЄА, 2005, № 1

Вишеград у НАТО. А де Вишгород?

Вишеградська четвірка, до якої входять Польща, Чехія, Угорщина і Словаччина, утворена 1991 року в історичному місті Вишеграді.

Знаковий збіг: на рубежі I і II тисячоліть він був такою ж резиденцією правителів Чехії, як наше історичне місто Вишгород – резиденцією правителів Русі-України.

Але на рубежі II і III тисячоліть це два цілком різні символи: перший – процвітання чотирьох націй, які ввійшли до євроатлантичної спільноти, другий – процвітання олігархів, які осіли тут, над Києвом, і європеїзують достопамятну місцину винятково для себе, а українству нав'язують антиальянсну риторичку...

Андреш БАРШОНЬ
Посол Угорщини в Україні:

– У наших країнах досить швидко надійшов той час, коли ми сприйняли вступ до НАТО і Євросоюзу як свій національний інтерес. Ми зрозуміли, що це питання, по суті, не зовнішньополітичне, а внутрішньополітичне.

Нам деякі політичні сили нав'язували приклад СРСР, однак більшість громадян виявила бажання жити за тими правилами і порядками, які були на той час у Західній Європі; які втілювали Євросоюз і НАТО.

Інтеграція Вишеградської четвірки в НАТО і ЄС – це, по суті, скорочений шлях, яким наші партнери по Євросоюзу ішли десятки років. Нам допомогли не повторити помилок, і ми пройшли цей шлях набагато швидше, за 10-15 років.

Дискусії, які тривають в Україні щодо того, яким шляхом їй розвиватися, безумовно, важливі. Але Україна досі обговорює питання євроінтеграції, вступу до НАТО як питання зовнішньої орієнтації країни. Хоча безпека країни не може бути зовнішньополітичним питанням, а являє собою суто внутрішньополітичний інтерес.

Це передбачає реформування і законодавчої бази, і Збройних сил, і гарантії для інвестицій... Принаймні, ті державні діячі, які підтримують євроатлантичні прагнення України, повинні щоденно виконувати свої «домашні завдання» щодо реформ у країні.

Ярослав БАШТА
Посол Чеської Республіки в Україні:

– Чехословаччина була першою країною, з якої пішли радянські війська – ще раніше, ніж, наприклад, із Німеччини. Ми із самого початку прагнули гарантувати, по-перше, свою безпеку, а по-друге, свою інтеграцію в НАТО і Євросоюз. Пригадую, як у 1990 році ми (тоді ще у ЧССР) налічили аж 10 силових структур (для порівняння: в СРСР таких було 16). За декілька років у нас залишилися тільки необхідні. А бюджет, який зостався на тому самому рівні, дав змогу набагато ефективніше забезпечувати їх.

У рамках НАТО наша авіація має пріоритетне завдання за межами країни – охорону прибалтійського повітряного простору. Наші фахівці забезпечують протихімічну й протибіологічну оборону. Це один із яскравих прикладів співпраці в рамках НАТО. Тому що не потрібно, щоб у 28 країнах НАТО було 28 потужних армій. Суть Альянсу в тому, що кожна країна докладає зусиль у тій сфері, де вона найсильніша. Відтак, і сам Альянс стає сильною і найбільш ефективною безпековою системою.

Тепер, після 10 років перебування в НАТО, у нас немає жодних сумнівів щодо свого вибору. Хоча ще 10 років тому в нашій країні ідею вступу до НАТО підтримувала лише половина населення. Сьогодні 75% громадян Чехії переконані, що шлях, яким пішла країна, був єдино правильним і що ми не змогли б досягти сьогоднішніх успіхів самотужки.

ЄА, 2009, № 1

The best way

Harri TIIDO
Undersecretary for political affairs
Estonian MFA

Whether Russia wants it or not it has to take into consideration the fact that there are NATO member nations on its Western border. Our relations with Russia have always been complicated but NATO membership did not add any complications. For us it is important to know that we are not a „gray zone” between the West and Russia any more. I hope this knowledge is useful for Russia as well as it would diminish possible temptations of some hotheads in Moscow that might otherwise start thinking of turning the wheel of history back. For Moscow our membership in the EU and NATO means that the Baltic nations are gone for Russia forever. The best thing for Russia to do would be to have normal goodneighbourly relations, trade and cooperation in areas of mutual interest.

Entering the EU and NATO means that we are playing in the big league now and we can count on the support of our partners and allies who can count on our support in return. We are part of a common approach to a number of issues, including relations with Russia. There are slight differences in this question between member nations both in the EU and NATO but when a decision is reached everyone is behind it. And my country can always influence the decision-making process as much as everyone else around the table. That is why it is always better to be a member of influential political, economic and defence organisations. From our history we know what could happen if a decision has been reached about you behind your back. Our goal was and still is to avoid the repetition of such cases. Membership in NATO and the EU has been the best way to reach that goal.

Joining the European and Trans-Atlantic space of common values means for us that we have returned home and rejoined our European family. We feel much safer now and we have greatly increased our possibilities on the international arena. I cannot even imagine how we would have lived without membership in these structures...

ЄА, 2009, № 1

ЧФ: реальна загроза чи ідеологічний рудимент?

Леонід ПИЛУНСЬКИЙ
Депутат Верховної Ради АР Крим

Щоб знайти місце Чорноморського флоту РФ у політичній системі координат, необхідно відповісти хоча б на десяток запитань:

1. Які стратегічні цілі має Росія в Чорноморському регіоні?
2. Навіщо в Севастополі зберігається система носіїв ядерної зброї?
3. Які тактичні і стратегічні завдання ставить перед командуванням ЧФ влада РФ?
4. Чи є фінансові можливості у Російській Федерації витратити величезні кошти для будівництва бойового корабельного складу нового покоління?
5. Чи готове вище воєнне керівництво РФ на ліквідацію застарілого флоту і практично на 100%ну його заміну новим корабельним складом?
6. Як воєнні і політичні амбіції Кремля в Чорноморському регіоні узгоджуються з економічними можливостями РФ?

7. В які строки і яким коштом буде здійснена передислокація чи ліквідація боєзапасів у зоні базування цього крупного наступального, але застарілого з'єднання?
8. Чи існує або створюється в районі майбутньої дислокації ЧФ на території РФ інфраструктура для ядерної зброї?
9. Яку ідеологічну роль грає це з'єднання в житті Російської держави?
10. Чи не криється в підтексті вересневого «законопроекту Медведєва» особлива місія ЧФ до 2017 року?

[...]

Ніхто із сучасних ідеологів не розмірковує на тему: а чому, наприклад, країни Чорноморського басейну не скористалися ситуацією, яка склалась у зв'язку з проблемами розподілу ЧФ між Україною і Росією, і не збільшили свою бойову міць у Чорному морі?

Висновок напрошується сам: навіщо витрачати казкові кошти на те, що не має реально-го, а не ідеологічного і політичного смислу?

І тут допитливий читач поставить запитання: а чи існує альтернативна мілітаристській перспектива розвитку Чорноморського регіону?

Так, існує! І ця мета повинна полягати в поетапному скороченні бойових кораблів у акваторії Чорного моря, обмеженні або значному зниженні тоннажу і бортових систем озброєння флотів усіх країн регіону.

В результаті країни Чорноморського басейну отримали б значні вигоди у вигляді зниження рівня воєнної загрози, значного скорочення затрат на утримання військових флотів, поліпшення екологічної ситуації, що, врешті решт, приведе до економічного розквіту країн і території Чорноморського басейну.

Крім того, таке радикальне рішення з демілітаризації Чорного моря поставило б усі крапки над «і» в довгому й безрезультатному спорі між Україною і Росією про долю Чорноморського флоту. А першою крапкою на шляху зниження протистояння має стати виведення ЧФ із України!

ЄА, 2009, № 4

Американця врятував фінальний гонг

У швейцарському Берні чемпіон світу за версією Всесвітньої боксерської ради (WBC) Віталій Кличко успішно відстояв титул проти американця Кевіна Джонсона.

Перевагу володаря титулу було видно вже з першого раунду. Американський боксер відразу ж упав у глухий захист, воліючи не ризикувати, а сподіватися на контрвипади. Деякий час Віталій вивчав суперника, та незабаром усе зрозумів і почав атакувати.

Усі 12 раундів Джонсон провів, як вугор на сковорідці. Він бігав, пірнав, ухилився, скаржився судді на якісь міфічні заборонені прийоми...

ЄА, 2009, № 4

Інтеграція України в НАТО: питання актуальніше, ніж будь-коли

Костянтин МОРОЗОВ
Незалежний політолог, доктор філософії,
перший міністр оборони України

Пролонгація терміну перебування ЧФ РФ в Україні, безумовно, є додатковим і суттєвим викликом нашої безпеці. Причому цей виклик формується в двох аспектах: внутрішньому і зовнішньому, а його нейтралізація в них майже неможлива.

По-перше, я не згоден із тими, хто тепер доводить нібито Чорноморський флот не несе ніякої загрози для України. За моїми оцінками, флот є угрупованням не військовим – радше, політичним – в Україні, де орендарі не лише фактично не дотримуються законів України, а всіляко їх ігнорують. ЧФ є таким плацдармом в Україні, на якому базуються сепаратистські – антиукраїнські і антидержавні – так звані політичні партії та громадські організації. І ця пролонгація майже нескінченно подовжує умови їхньої підтримки у всіх можливих сферах.

По-друге, перебування Чорноморського флоту завжди було і тепер надовго буде перешкодою на нашому інтеграційному шляху. Ті, хто радіє, почувши деякі заспокійливі заяви західних політиків, виявляють наївність. Ніхто і не буде втручатися у так звані внутрішні справи – натомість цьому питанню завжди приділяється серйозна увага.

[...]

Дорожня карта "До Європейського Союзу – через НАТО", хоч і не є прийнятною точкою зору і офіційно не підтримується Альянсом, не позбавлена логіки послідовності підготовки країни, зокрема щодо мобілізації її матеріальних ресурсів, на досягнення високих оборонних та економічних показників. Політики, які дотримуються інших поглядів, просто лукавлять перед народом, коли висловлюються за європейську інтеграцію поза євроатлантичною.

Отже, членство в НАТО є не лише вигідним для України, але й необхідним із багатьох точок зору: геополітичної, фінансово-економічної, суто оборонної і просто прагматичної. Задля повернення в цивілізовану і привабливу Європу.

Я поділяю оцінку, що їх свого часу висловив відомий політик Європи Йошка Фішер (переклад мій): «У НАТО об'єднана більшість європейських країн. Це територія миру, стабільності, демократії і верховенства права. Це також територія процвітання: економіка конкурентоспроможна, валюта тверда, інфляція на низькому рівні, стандарти життя людей – серед найвищих у світі. Європейці мають вигоду від високого рівня соціального захисту, недорогої й високоякісної системи освіти, жорстких стандартів довкілля та відмінної інфраструктури. На додаток: європейці мають непорівнянний рівень та різноманітність культури і користуються природною красою. Зрештою, вони, об'єднавши свій оборонний потенціал, гарантують безпеку свого середовища, оптимально витрачаючи на це гроші».

ЄА, 2010, № 1

Перепоховати прах Михайла Драгоманова в Києві

Відкритий лист президентам України і Болгарії

Президентові України Віктору ЯНУКОВИЧУ
Президентові Республіки Болгарія Георгію ПИРВАНОВУ
Ваші Високоповажності!

Наступного року Україна, Болгарія і міжнародна спільнота відзначатимуть 170-ліття з дня його народження ідеолога українського і болгарського національно-визвольних рухів Михайла Драгоманова (1841-1895). Переконали, що масштабні заходи до ювілею великого європейського вченого і громадсько-політичного діяча проведе ЮНЕСКО: адже віднедавна цю найавторитетнішу структуру Організації Об'єднаних Націй очолює представниця болгарської дипломатії і культури Ірина Бокова.[...]

Ілько Кучерів мав мрію

Дмитро ПОНАМАРЧУК
Президент Фонду вільних журналістів імені Вячеслава Чорновола

Ілько Кучерів буде в історії українського національно-демократичного та визвольного руху хоча б тому, що боровся за демократію ще у ті часи, коли це вважалося дисидентством. Доля вберегла Ілька: він не потрапив туди, де сиділи дисиденти. Але заслуговував. Та все ж таки його забирали до буцегарні – за участь у перших акціях, коли українці виступали ще навіть не за Незалежність, а лише за демократизацію в Україні – на той час (1988-1990) чи не в останньому заповіднику комуністичної влади на теренах СРСР...

Ілько – сподвижник Вячеслава Чорновола. Вячеслав Максимович цінував позицію Ілька. Й Ілько цим пишався. Вони розуміли один одного з півслова, й обидва однаково бачили суть національної ідеї: Україна має бути не просто вільною, а й обов'язково демократичною.

ЄА, 2011, № 2

Что легло в основу межгосударственной аферы?

Юрий ЛЕЩЕНКО

Смотритель оккупированного Россией маяка Сарыч, юрист

До настоящего времени нет ни одного договора аренды – как на объекты инфраструктуры, так и на земельные участки, которые эксплуатируются ЧФ РФ.

Только «исключительной готовностью» учитывать интересы Украины [...] можно объяснить многолетнее, системное противодействие РФ проведению инвентаризации, которая предусмотрена ч. 2 ст. 6 ратифицированного ею Соглашения о параметрах раздела ЧФ и без которой невозможно заключение договоров аренды.

ЄА, 2011, № 3

Ре(оз)формування ЗСУ?

Вадим ГРЕЧАНІНОВ

Президент Ліги «Україна – НАТО», генерал-майор авіації

В І десятилітті XXI сторіччя верховне керівництво держави приділяло Збройним силам мало уваги. В одного верховного головнокомандувача не було часу, в іншого – бажання... Міністрів оборони і начальників Генштабу призначали суто за політичними мотивами, на 1-2 роки.

В умовах нікчемного щорічно-гривневого 1-мільярдного бюджету офіцерський склад перетворювався з елітного в страждущий... І звільнявся...

А тут грянула війна: Росія – Грузія. З воєнної точки зору, РФ провела бойові дії вкрай неефективно. Та висновки зробила, збільшивши річний військовий бюджет до 70 млрд доларів США...

Висновок невтішний: у нинішніх умовах ЗСУ не спроможні гарантувати оборону й безпеку Української держави.

І це в той час, коли політика «позаблоковості» (прийнята, по суті, на угоду Росії) на практиці означає: Україна має розраховувати лише на власні сили...

ЄА, 2012, № 1-2

У ЄС розуміють, що звинувачення проти Тимошенко – черговий фарс і ніщо більше

Борис ТАРАСЮК

Співпрезидент Парламентської асамблеї «Східного партнерства», народний депутат України:

На нинішньому етапі Угода про асоціацію є чи не єдиним потужним важелем, здатним змінити ситуацію в Україні на краще – зупинити політичні переслідування, відновити верховенство права і демократичний поступ.

Тому ми мусимо спільно виступити за негайне виконання умов, котрі ЄС поставив перед владою України, і тоді можемо бути впевненими у продовженні євроінтеграційного курсу України. Ці умови відомі:

- звільнення Юлії Тимошенко і Юрія Луценка, припинення політичних репресій;
- реформування судової системи і практики згідно з європейськими стандартами;
- прийняття Виборчого кодексу.

ЄА, 2012, № 3-4

Парламентські сили й інтеграція України

Ігор КОЗІЙ

Експерт Інституту євро-атлантичного співробітництва

Досвід засвідчує: число прихильників євро-атлантичного курсу змінюється залежно від кон'юнктури на світовому банківському ринку й українському банківському Олімпі...

ЄА, 2012, № 3-4

Чи стане Геннадій Удовенко Героєм України?

Відкритий лист голові КМДА
Олександрові Попову

Шановний Олександрє Павловичу!

Просимо, згідно з пунктом 5 «Порядку представлення до нагородження та вручення державних нагород України», затвердженого президентським Указом № 138 від 19 лютого 2003 року, розглянути цього відкритого листа як клопотання громадських організацій – Інституту євро-атлантичного співробітництва та Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва – щодо присвоєння Геннадію Удовенку звання Героя України.

Геннадій Йосипович Удовенко – один із фундаторів національної дипломатії, постійний представник України при ООН у 1985-1992 роках, народний депутат України трьох каденцій. Протягом 1994-1998 років він очолював Міністерство закордонних справ України.

Піку дипломатичної кар'єри досяг, очоливши 52-ту сесію Генеральної асамблеї ООН, що засвідчило як визнання його особистих заслуг перед міжнародною спільнотою, так і внеску незалежної України в підтримання геополітичної стабільності у Європі та світі.

Нині Геннадій Удовенко входить до Ради президентів Генеральної асамблеї Організації Об'єднаних Націй, діяльно відстоює національні інтереси України на міжнародній арені.

Ми переконані, що патріарх вітчизняної дипломатії Г. Удовенко своєю плідною діяльністю цілковито заслуговує найпочеснішої державної відзнаки.

Просимо Вас, шановний Олександрє Павловичу, подати офіційне представлення щодо присвоєння Геннадію Йосиповичу Удовенкові звання Героя України.

Олег ГАРЯГА,

виконавчий директор Інституту євро-атлантичного співробітництва

Світлана БАРБЕЛЮК,

виконавчий директор Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва

ЄА, 2012, № 3-4

• Гольфстрім

Anders Fogh RASMUSSEN
Secretary General of NATO

Afghanistan:

Worth the Cost

In my introduction

I will talk about our highest operational priority, Afghanistan.

For eleven years, the International Security Assistance Force has carried out its responsibilities.

Our troops, our nations, and the whole international community have made an unprecedented investment in blood and treasure in Afghanistan.

So I want to answer the question

that we all face, as politicians:

have our efforts been worth the cost?

Yes!

My short answer is yes. And my long answer is absolutely yes.

Remember. In 2001, Afghanistan was used as a launching pad by international terrorists to devastating effect. That launching pad is no more. And the threat to our nations has been reduced. So we have made real and tangible progress.

NATO's job is not to build a perfect state. We went to Afghanistan to protect our security by helping Afghans take control of their own security.

And that is what we are doing, as requested by the Afghan government and mandated by the United Nations.

ISAF is the biggest coalition in recent history. And our support for the development of the Afghan security forces is without parallel. We have provided the resources, the skills, and the time for them to grow.

Soon, thanks to our shared efforts, transition to Afghan security responsibility will reach a significant milestone. And our shared goal is within reach.

This was very clear when I recently visited Helmand province. I met our service members, Afghan troops and local leaders. I have visited Helmand several times over the last six years.

This time, I saw a significant shift. I saw that Afghan soldiers are increasingly capable, confident and in command. They conduct nearly all security operations

I saw that ISAF's role has already largely shifted to training, advising and mentoring. Although they remain ready for combat if required.

And I saw that this shift is not just happening in Helmand, but throughout the country. Afghan soldiers and police now have the lead for the security of 87% of the population. They deliver up to 90% of their own training. And they lead 95% of all operations.

Afghan forces are getting stronger. And they are getting ready for more.

Within the coming weeks, we will reach an important milestone, which will mark the progress we have made. We will see Afghans taking the lead for security across the country, and ISAF completing its shift from a combat to a support role.

At the end of 2014, our combat mission will be completed. A new and different chapter in our engagement with Afghanistan will begin.

Two-way street

As you know we agreed at the Chicago summit last year, to establish a new and different mission. A mission to train, advise and assist the Afghan security forces after 2014. A mission that will be smaller in scope and size than our current mission.

Several Allies and Partners have already announced their intent to contribute. I welcome and appreciate those announcements. And I expect others in due course.

So our commitment to Afghanistan will continue. But let me be clear. Commitment is a two-way street.

The government of Afghanistan has made commitments to hold credible elections. To fight corruption, to improve governance. To uphold the constitution, especially human rights, including of course women's rights. And to enforce the rule of law. The continued efforts of the government of Afghanistan to deliver on its commitments will pave the way for our continued support.

With our support, Afghanistan has already come a long way. It is a different country from what it was in the dark days of the Taliban.

Under the Taliban, a country the size of France had only 49 kilometers of built roads. Now, it has over thirty-two thousand.

Under the Taliban, the economy failed to function. Now Afghan Gross Domestic Product is expanding at over 7% a year. Seventy percent of Afghans use a mobile phone and millions use the internet.

Under the Taliban, only a million boys received any form of education. Now more than eight million children attend school. Over a third of them are girls.

According to the United Nations' latest Human Development report, during the last 12 years, Afghanistan achieved the fastest growth in South Asia in the combined areas of health, education and living standards. Maternal mortality is going down, life expectancy is rising.

All this matters, because Afghanistan is going not just through a security transition, but also an economic and a political transition. While we still face challenges, the security transition is well advanced. But continued progress on the economic and political tracks is key to sustaining our hard-won security gains.

That's why NATO's commitment is only part of the solution. We are part of a larger effort that includes commitments from the whole international community, and Afghanistan's regional partners.

Opportunity for Afghans

On my last trip to Kabul, I met an inspiring group of young Afghan leaders. These men and women represent the new Afghanistan. They had different ethnic backgrounds, different professions. But they were all dedicated to creating a stable, prosperous and tolerant future. And committed to the constitution of Afghanistan.

They told me: Afghanistan is our country. It is our responsibility. They showed me that a new Afghan generation is ready to shape its own future.

And they reminded me that a stable and secure Afghanistan in the heart of Asia will be an asset for the region and for us all.

All this has been achieved at a great cost. We owe a huge debt of thanks to the brave troops of all the 50 countries who are part of ISAF. And to their families and loved ones. Their sacrifices and their efforts have not been in vain.

They have made all our nations more secure. And they have made our Alliance stronger. We now have the most capable, deployable, and flexible forces in history.

We must continue to build on their experience. And on the lessons that we have learnt in Afghanistan, among Allies and with our partners, as we strive to keep NATO fit for the future after ISAF.

We can be proud of what we have accomplished in Afghanistan. Our efforts have been worth the investment and worth the cost. We have enhanced our security. And we have given the Afghans the opportunity, the skills, and the resources to build their future.

We have faced tremendous challenges, and there are still challenges ahead, let's face it. But with our support, Afghanistan has a strong foundation to build a secure future. It is ultimately to the Afghans themselves to make that a success.

With that, I look very much forward to taking your questions – on Afghanistan or any other issues. And of course, the Ambassadors, the members of the Atlantic Council, will also be happy to take any question you may have.

Матеріал
наданий редакції ЄА
Центром інформації та документації НАТО
в Києві

Національна безпека України:

ВИКЛИКИ ДОБИ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

З часу появи на нашій планеті різних цивілізацій досі тривають процеси їхньої безперервної і поступової трансформації.

Цей процес підкорюється відомому закону діалектики і стає, по суті, боротьбою протилежностей.

Спроби домінування однієї цивілізації над іншими рано чи пізно породжують локальні, регіональні та, зрештою, глобальні конфлікти...

Фактом є те, що навіть після 10.000 років розвитку людства світоглядні відмінності та соціально-економічна нерівність між різними народами все ще залишаються вкрай різкими.

Проте ніколи раніше криза розвитку окремої цивілізації не мала такого глобального характеру і не ставила на карту проблему виживання всієї планети...

Ігор СМЕШКО

Президент Центру стратегічних досліджень та аналізу

Стаття написана для часопису «ЄвроАтлантика» на основі доповіді автора на II міжнародній конференції «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики»

Homo ludens?

Характерним є те, що вдосконалення духовних і моральних цінностей окремої людини – в процесі розвитку цивілізації – завжди відставало від науково-технічного прогресу.

Ще з часів Стародавньої Греції і Риму внутрішня природа кожної особистості зіштовхувалась із тим, що контроль за ресурсною базою планети дедалі більше концентрується в руках декількох тисяч найзаможніших та транснаціональних, за змістом їхньої діяльності, людей світу...

Людей, які паралельно з фінансово-економічною могутністю концентрують у своїх руках також контроль над глобалізованими ЗМІ, що надає можливість формування і маніпулювання масовою свідомістю цілих народів.

Причому справжня внутрішня природа та культура цих володарів світу не відрізняються від тих, які були навіть у середньовіччі. Але чому ж глобальні конфлікти в минулому не призвели до кінця історії людства? Адже дві світові війни вже були попередженнями, а фантом третьої – досі не зникає...

По-перше, тому, що всі попередні сторони конфліктів між народами не мали у своєму розпорядженні зброї масового знищення.

По-друге, тому, що перші плоди науково-технічної революції, пов'язані з такою зброєю, з'явилися, на щастя, в країнах із демократичною формою правління.

По-третє, тому, що її аналог виявився в руках керманців колишнього СРСР, зруйнувавши монополію однієї держави. Це, на жаль, досі залишається недооціненим істориками. А якби така зброя опинилася в руках диктаторів? Наприклад, у вождів фашистської Німеччини? Ясна річ, доля людства могла бути абсолютно іншою...

Водночас навіть демократія США зразка 1945 року не запобігла використанню цієї – нелюдської за суттю – зброї проти Японії. З іншого боку, саме демократична форма державного правління, принаймні, дала людству можливість виграти час. Зокрема, для ліквідації однополярності світу.

Але визначимося: що ж собою являє і з яких компонентів складається євроатлантична цивілізація, до якої беззаперечно належить Україна?

Три кити демократії

На мою думку, вона ґрунтується на трьох основних компонентах. На трьох китах..

По-перше – на ґрунті культури і філософії Стародавньої Греції.

По-друге – на теорії і практиці державотворення і основах правової культури Стародавнього Риму

По-третє – на основах християнської релігії.

Трансформація цієї цивілізації у сучасні форми євроатлантичних демократій важко уявити без вирішального впливу на них епох європейського Ренесансу, Реформації, революцій XVII-XIX ст. У правовому плані – без Магдебурзького права та Кодексу Наполеона. В економічному – без еволюційної трансформації первинного європейського капіталізму. В суспільному – без соціально зорієнтованих ринкових економік із гнучким державним регулюванням і активною роллю середнього класу.

Але чи не вирішальним, на мою думку, чинником, який стимулював процес у появі сучасних форм демократії та ринкової економіки, було те, що він у XX ст. зумовлювався жорстким змаганням із світовою комуністичною системою. Ціною питання було існування однієї з них.

Саме боротьба цих двох протилежних систем змушувала Захід постійно вдосконалювати свою модель економічного і політичного розвитку для забезпечення перемоги в економічному, політичному і оборонному змаганні з Радянським Союзом.

Розпад СРСР і перемога Заходу в «холодній війні», гадаю, зіграли злий жарт із самими переможцями – призвели до гальмування процесів удосконалення форм державного управління в цих країнах.

А де місце України в глобальних процесах трансформації та кризових явищах у сьогоdnішньому світі?

У центрі Європи. В центрі євроатлантичної цивілізації.

За неофіційною статистикою, на сьогоdnішній день залишилося не більше 10% білої раси від загального населення планети. Стара Європа, можливо, не розуміючи цього сама, потребує нашої допомоги не менше, ніж ми потребуємо допомоги від неї. Будь-які спроби західних європейських родичів спочивати на лаврах своїх батьків і прашурів є дуже небезпечною ілюзією.

Яскравим прикладом цього є економічна криза в Греції, економічні проблеми в Італії й Іспанії, а також соціально-демографічні проблеми, до певної міри, в Британії, Франції і Німеччині.

Штучно законсервувати «третьої світ» як придаток сировини і дешевої робочої сили, а також кардинально зупинити міграцію з бідніших країн світу у найбагатші – це все одно, що спробувати змінити закон земного тяжіння. А намагання отримати контроль над земними стратегічними ресурсами під гаслами європейських форм демократії у світі може викликати зворотну, асиметричну, силову реакцію.

Думаю, що настав час перенесення стереотипів, взагалі, у архіви – часів «холодної війни», поділу Європи на Захід і Схід.

У наші дні потенційно простежуються елементи по лінії Схід – Захід, а радше – по іншому вектору: бідний Південь – багата Північ...

Останній резерв ЄвроАтлантики

Слов'янські народи Європи, на мою думку, залишаються останнім резервом євроатлантичної цивілізації, з величезним потенціалом внутрішньохристиянської моралі і щирим бажанням її реалізації на користь усього світу.

З чисто прагматичної точки зору, сучасна структура безпеки нашої цивілізації повинна у перспективі мати простір від Ванкувера до Владивостока. Причому без повноцінного включення Росії і Туреччини в цю структуру вона навіть теоретично буде неможливою.

Отже, стратегією гарантування основ національної безпеки України може бути тільки одна перспектива. Тобто побудова розвинутої форми європейської демократії – з ринковою соціально зорієнтованою економікою, потужним середнім класом, реальним громадянським суспільством, утвердженням ключових галузей промисловості і сільського господарства, збереженням власного оборонного потенціалу.

Тільки це зможе дати нам і сильну державу, і конкурентну економіку, і заможне суспільство! А головне – щасливих, вільних громадян, мотивованих на її захист у разі порушення системи національної безпеки.

Адже без діючої демократії, економічної свободи, захисту прав власності, потужного середнього класу, незалежних гілок влади, які перебувають під громадським контролем, немає вільного громадянина України. А без нього немає і справжньої демократії.

Світовий досвід глобальних трансформацій беззастережно свідчить: тільки демократія забезпечує найвищі стандарти якості життя, прав і свобод громадян.

Іншого шляху в нас просто немає. Це історичний момент для України – стати зв'язуючим ланцюгом і донором, а також, нарешті, активним політичним гравцем у побудові нового безпекового простору від Ванкувера до Владивостока. І тим самим – своїм прикладом вплинути на найближчих сусідів на Сході. Й тим самим долучитися до процесу об'єднання Європи і ЄвроАтлантики.

Таким чином, Україна має шанс зробити свій історичний внесок у продовження мирного, еволюційного процесу взаємопроникнення й інтеграції всіх цивілізацій світу.

Парадокси СБУ та Міноборони

Незважаючи на офіційну відмову нинішньої влади від курсу на вступ до НАТО, СБУ та Міноборони провели дві потужні науково-практичні конференції спільно з Альянсом. На цих заходах обговорювалися питання поглиблення співпраці України з НАТО у глобальній безпековій системі, надто в боротьбі проти кібертерору. **ЄА**

Ігор Тодоров:

Це унікальні політичні УМОВИ

У листопаді 2013 року на саміті «Східного партнерства» у Вільнюсі Україна має шанс підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Водночас перспективи, умови і, зрештою, можливість такого підписання залишаються загадкою для більшості українців.

Портал неполітичних новин NGO.DONETSK.UA розпочав серію інтерв'ю з експертами у різних галузях (економіка, політологія, громадянське суспільство тощо) з питань, присвячених майбутній угоді.

Сьогодні говоримо про політичні аспекти та прогнози: чи великі шанси, що дасть асоціація, як це вплине на стосунки з Росією і, головне, чи не буде чергового розколу в українському суспільстві?

Своє бачення представляє професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Донецького національного університету, заступник директора Центру міжнародної безпеки та євроатлантичної співпраці.

Ігор ТОДОРОВ

Професор Донецького національного університету, доктор історичних наук

• Євроінтеграл

– **Європейські експерти зауважують, що Україна має шанси на підписання угоди в листопаді, проте за умов відсутності гарантії щодо надання нам чітких перспектив членства у Євросоюзі. Чому саме такі акценти у прогнозах?**

– Насправді поширеною в експертному середовищі є й інша точка зору: шанси на підписання Угоди про асоціацію є доволі примарними. «Список Фюле» щодо умов ЄС значною мірою залишається невиконаним. Щодо надання чітких перспектив членства, то їх парафрована минулого року Угода про асоціацію і так не передбачала. З іншого боку, зміст угоди спрямований саме не на декларування перспективи членства, а на реальне просування до європейських стандартів у всіх сферах українського життя. На думку багатьох європейських політиків та експертів, майбутня угода – це 50% членства, подібних угод не мали свого часу країни Центрально-Східної Європи, що набули членства в 2004, 2007 та 2013 роках.

– **У такому випадку оптимістичні оцінки депутата Бундестагу пані Віоли фон Крамон і посла Франції в Україні Алена Ремі, які приїздили у Донецьк, це просто дипломатичний жест? Чи є деякі країни в Євросоюзі, які більш зацікавлені в асоціації з Україною і готові більш активно стимулювати наші кроки до цієї угоди?**

– Щодо вказаних осіб, то, можливо, їхні вислови – не лише дипломатична ввічливість, принаймні, у депутата Бундестагу пані Віоли фон Крамон. Втім, деякі експерти однозначно налаштовані песимістично в цьому питанні. Про країни, які активніше підтримують і навіть пропонують колегам по ЄС не зосереджуватися на «вимогах», – це Польща, Литва, Естонія...

– **Навіщо взагалі з політичної точки зору Україна потрібна Євросоюзові? Чи справа лише у зоні вільної торгівлі?**

– Зона вільної торгівлі – дуже важливий елемент, але головне – це політичний та безпековий виміри. Євросоюз зацікавлений у розповсюдженні власних цінностей на пострадянський простір, у якому Україна займає провідне місце. До речі, в цьому об'єктивно зацікавлене й українське суспільство.

– **З року в рік експерти констатують зниження рівня демократичності українських виборів. Один раз це вже стало причиною непідписання угоди в грудні 2012 року. За цей час нічого не змінилось, але прогнози тепер позитивніші. Західна Європа змінює цінності та орієнтири в контексті України? Як пояснити ці явища?**

– Цивілізована Європа намагається не відходити

від власних цінностей, не поступатися базовими принципами. Втім, я не виключаю її певної схильності до компромісу, виходячи, передусім, із політичних і безпекових інтересів ЄС. Хоча відходу від принципових позицій очікувати не варто. До речі, обсяг і зміст умов «списку Фюле» вражає: жодного разу щодо жодної країни ЄС не демонстрував чогось подібного. Мова йде про те, що подібні умови висувались країнам, які були безпосередньо кандидатами на вступ у Європейський союз. У той же час є десятки угод про асоціацію з ЄС, а вимоги стосуються зони вільної торгівлі, але жодним чином не політичних питань, як у нашому випадку. Цю особливість зазначає багато експертів.

– **Як, на Ваш погляд: чи не спричинить підписання угоди якихось внутрішніх спротивів в українському суспільстві, зокрема на Сході? Адже більшість населення тут вважає доцільнішим зближення з Росією...**

– Українському суспільству, на жаль, притаманна низка протиріч ціннісного характеру. Відповідно – Угода про асоціацію навряд чи принципово їх збільшить. Об'єктивно в інтересах влади пояснювати своїм громадянам на Сході переваги від зближення з ЄС. Тим більше, що російська політика має відверто антиукраїнський характер. Стосовно, зокрема, інформаційної сфери, це навіть було констатовано в цьогорічному посланні президента України до Верховної Ради. Впровадження обмежень на імпорту з України, останні події в Азовському морі підтверджують агресивність РФ. Збурення Росією певної істеричної хвилі з метою завадити Угоді про асоціацію буде надалі зростати.

– **А чи стане ця угода якимось переломним моментом у стосунках із Росією?**

– Саме так! І Росія добре це розуміє. Угода про асоціацію означатиме проходження певної «точки неповернення» до імперських проєктів на кшталт путінського Євразійського союзу. Схожа ситуація спостерігалася навесні 2008 року, коли Україна була за крок до отримання Плану дій щодо членства в Організації Північноатлантичного договору. Росія тоді домоглася свого завдяки позиції Німеччини та деяких інших західноєвропейських країн. Втім, зараз ситуація не є такою однозначною, Німеччина, незважаючи на власні парламентські вибори, не виключає можливості підтримки України на нашому шляху до асоціації.

– **Які можливі механізми подачі тут, у Донбасі, повної інформації про всі перспективи для зваженої, а не емоційної оцінки існуючих процесів зовнішньополітичної діяльності країни? Чи можливо переконати місцеве населення в тому, що російський вектор – не єдино прийнятний?**

– У Донбасі існують різні підходи, хоча, безумовно,

домінує проросійський. Проте населенню певною мірою притаманний здоровий прагматизм, який варто підтримувати зваженою роботою влади, медій, громадського сектору проєвропейської спрямованості з метою доведення переваг саме європейської інтеграції як перевіреного шляху поліпшення життя в усіх сферах.

– **Що ми можемо в політичному плані втратити і набути в результаті такого підписання або непідписання?**

– Європейську інтеграцію України як провідну умову існування нашої держави не спинити. Хоча непідписання Угоди про асоціацію в 2013 році загальмує це на невизначений час. Підписання ж надасть імпульс

модернізації країни, результати чого зможуть відчутти пересічні громадяни (зокрема, впровадження стандартів ЄС щодо прав споживачів, якості шляхів, соціальних вимог тощо).

– **Ну, і, нарешті: чи ж, на Ваш погляд, великі шанси України на підписання угоди в листопаді?**

– Шанси залишаються невизначеними (50% на 50%). На початку осені можуть з'явитися нові чинники, які здатні суттєво вплинути як на підписання Угоди про асоціацію, так і навпаки.

Бесіду вела
Валерія Дубова
Донецьк

Україна і Євросоюз

Ставлення громадськості до євроінтеграції

Дослідження провели Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва і соціологічна служба Центру Разумкова з 17 по 22 травня 2013 року.

Опитано 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Опитування здійснено коштом програми Matra Посольства Королівства Нідерландів в Україні та Європейського Союзу.

• Євроінтеграл

• Вступ до ЄС має бути основним інтеграційними напрямом України – так вважає 42% населення. За вступ до Митного союзу виступає 31%, ще 13,5% вважає, що Україні не варто приєднуватися ані до ЄС, ані до МС.

• У ставленні до бажаного інтеграційного напрямку України спостерігаються значні вікові відмінності. Серед молоді (18–29 років) явно переважає орієнтація на вступ до ЄС – 54%, і найменше прихильників вступу до Митного союзу – 19%. У той же час серед громадян віком 60 років і старше переважає підтримка вступу до Митного союзу з Росією, Білоруссю і Казахстаном (45%) та найменше тих, хто підтримує вступ до ЄС (30%).

• Існують суттєві регіональні відмінності у підтримці певного інтеграційного напрямку. Так, вступ до ЄС найбільше підтримують на Заході (72% населення регіону) та в Центрі України (49%). На Сході та Півдні України традиційно переважають прихильники вступу до Митного союзу (50% та 39,5% відповідно). Найбільше невизначених із відповіддю – на Сході України: 15,5%.

• Найбільше вступ до ЄС підтримують виборці ВО «Свобода» (71%), партії УДАР (69,5%) та ВО «Батьківщина» (64%). Вступ до Митного союзу як основний інтеграційний напрям найбільше підтримують виборці КПУ (79,5%) та Партії регіонів (57%).

• Європейцями себе вважає тільки 34% українських громадян, натомість 55% себе європейцями не вважає. Втім, якщо порівняти з опитуванням 2008 року, є позитивна динаміка: кількість українців, які вважають себе європейцями, зросла на 9%, а тих, хто не вважає, навпаки, зменшилась на 15% (з 70% до 55%).

• Найбільше тих, хто вважає себе європейцями, – серед молоді віком від 18 до 29 років: 43%. А тих, хто не вважає себе європейцями, найбільше в найстаршому поколінні – 62%. У регіональному розрізі основна частина тих, хто вважає себе європейцями, – представники Західного регіону (50%), а тих, хто не вважає себе європейцями, найбільше на Сході України (62%).

• В електоральному плані найбільше тих, хто вважає себе європейцем, серед виборців ВО «Свобода» (51%) та партії УДАР (44,5%).

• Для того, щоб відчувати себе європейцем, абсолютній більшості громадян необхідний певний рівень матеріального добробуту (59%). Інші чинники пов'язані з дотриманням демократичних цінностей і стандартів: 40,5% вважає необхідним відчуття захищеності законом, 32% – повагу до цінностей демократії та прав людини. Для 24,5% українців, щоб відчувати себе європейцями, необхідно мати можливість без віз їздити до європейських країн.

• Певний рівень матеріального добробуту як необхідний чинник для відчуття себе європейцем у всіх вікових групах та регіонах згадується найчастіше. Повагу до цінностей демократії та прав людини частіше називають громадяни віком від 30 до 49 років. У регіональному розрізі повагу до цінностей демократії як необхідний чинник для відчуття себе європейцями респонденти Заходу України називають частіше порівняно з іншими регіонами.

• Відносна більшість населення (46%) дотримується думки, що задля підписання Угоди з ЄС про асоціацію і для виконання вимоги щодо подолання вибіркового правосуддя Юлія Тимошенко має бути звільнена в тій чи іншій формі. Натомість 32% населення вважає, що Тимошенко і надалі має відбувати ув'язнення, а ще 22% опитаних не визначилось із відповіддю. Але у всіх вікових групах переважає думка: Тимошенко має бути звільнена. Навіть у найстаршій групі – 60 років і старше – 44% громадян вважає, що Юлія Тимошенко має бути звільнена в тій чи іншій формі.

• Тільки 21% населення України хоч колись бував у країнах Заходу (ЄС, США, Канаді тощо). Найбільше тих, хто бував у країнах Заходу, мешкає у Західному регіоні України (33%), найменше – серед жителів Сходу України (13%). Втім, і в Росії та інших колишніх радянських республіках (окрім Балтії) після розпаду СРСР побувало лише 40% українців.

Результати опитування

Чи вважаєте Ви себе європейцем? (Дайте одну відповідь)

1 Безумовно, так	10,0
2 Скоріше, так	24,3
3 Скоріше, ні	29,1
4 Безумовно, ні	25,9
5 Важко відповісти	10,7

Як Ви вважаєте, що треба для того, щоб Ви відчули себе європейцем? (Зазначте те, що вважаєте за найважливіше, вибравши не більше трьох варіантів відповіді)

1 – певний рівень матеріального добробуту	58,8
2 – поважати цінності демократії та прав людини	32,4
3 – мати можливість їздити в країни ЄС без віз	24,5
4 – відчувати себе захищеним законом	40,5
5 – мати можливість обирати собі владу на вільних демократичних виборах	14,6
6 – відчувати себе вільною людиною	15,2
7 – знати іноземні мови	8,7
8 – знати європейську культуру	5,8
9 – нічого не треба, українці і так європейці	8,3
10 – вважаю, що не потрібно, щоб українці відчували себе європейцями	10,1
11 - інше	0,3
12 – важко сказати	4,6

Яким інтеграційним напрямом має йти Україна? (Дайте лише одну відповідь)

Вступ до ЄС	41,7
Вступ до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану	31,0
Неприєднання ані до ЄС, ані до Митного союзу	13,5
Важко відповісти	13,7

• Євроінтеграл

У листопаді на Вільнюському саміті може відбутися підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. Однією з перешкод для цього підписання вважається ув'язнення Юлії Тимошенко, яке розцінюється як приклад вибіркового правосуддя. Як Ви ставитеся до перспективи звільнення (у тій чи іншій формі) Юлії Тимошенко?

1 – вважаю, що Юлія Тимошенко має бути звільнена	46,1
2 – вважаю, що Юлія Тимошенко повинна і надалі відбувати ув'язнення	32,1
3 – важко сказати	21,7

Чи доводилося Вам коли-небудь бувати у країнах Заходу (ЄС, США, Канаді тощо)?

1 – так	20,6
2 – ні	79,0
Не відповіли	0,5

Чи доводилося Вам після розпаду СРСР бувати у Росії та інших країнах – колишніх його республіках (за винятком країн Балтії)?

1 – так	40,3
2 – ні	59,6
Не відповіли	0,1

Громадська думка: регіональний, віковий та електоральний розподіл

Регіональний розподіл

Яким інтеграційним напрямом має йти Україна? (Дайте лише одну відповідь)

	Захід	Центр	Південь	Схід	Всього по Україні
Вступ до ЄС	72,2	48,8	32,9	20,7	41,7
Вступ до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану	7,4	21,9	39,5	50,4	31,0
Неприєднання ані до ЄС, ані до Митного союзу	10,2	15,3	13,8	13,5	13,5
Важко відповісти	10,2	13,9	13,8	15,5	13,7

Чи вважаєте Ви себе європейцем? (Дайте одну відповідь)

	Захід	Центр	Південь	Схід	Всього по Україні
Безумовно, так	19,4	6,8	14,5	5,7	10,0
Скоріше, так	30,9	21,8	26,3	22,1	24,3
Скоріше, ні	26,5	35,2	22,4	27,9	29,1
Безумовно, ні	11,2	28,6	21,4	34,3	25,9
Важко відповісти	12,0	7,6	15,5	10,1	10,7

Як Ви вважаєте, що треба для того, щоб Ви відчули себе європейцем?

(Зазначте те, що вважаєте за найважливіше, вибравши не більше трьох варіантів відповіді)

	Захід	Центр	Південь	Схід	Всього по Україні
Певний рівень матеріального добробуту	57,8	63,9	55,9	55,6	58,8
Поважати цінності демократії та прав людини	43,5	31,0	28,1	29,1	32,4
Мати можливість їздити в країни ЄС без віз	38,7	23,6	21,3	18,4	24,5
Відчувати себе захищеним законом	46,8	45,9	36,6	32,9	40,5
Мати можливість обирати собі владу на вільних демократичних виборах	17,0	20,5	13,1	8,0	14,6
Відчувати себе вільною людиною	16,5	19,4	16,1	9,8	15,2
Знати іноземні мови	6,9	8,6	8,2	10,1	8,7
Знати європейську культуру	3,8	6,2	6,9	6,1	5,8
Нічого не треба, українці і так європейці	6,4	4,8	16,7	8,9	8,3
Вважаю, що не потрібно, щоб українці відчували себе європейцями	3,3	9,3	13,8	13,2	10,1
Інше	0,5	0,3	0,3	0,5	0,3
Важко сказати	5,3	2,9	3,3	6,4	4,6

• Євроінтеграл

У листопаді на Вільнюському саміті може відбутися підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. Однією з перешкод для цього підписання вважається ув'язнення Юлії Тимошенко, яке розцінюється як приклад вибіркового правосуддя. Як Ви ставитеся до перспективи звільнення (у тій чи іншій формі) Юлії Тимошенко?

	Захід	Центр	Південь	Схід	Всього по Україні
Вважаю, що Юлія Тимошенко має бути звільнена	74,9	59,4	26,9	25,3	46,1
Вважаю, що Юлія Тимошенко повинна і надалі відбувати ув'язнення	6,6	22,2	48,9	49,7	32,1
Важко сказати	16,8	27,8	17,3	38,1	21,7

Чи доводилося Вам колись бувати у країнах Заходу? (ЄС, США, Канаді тощо)

	Захід	Центр	Південь	Схід	Всього по Україні
Так	32,8	21,0	20,3	13,2	20,6
Ні	67,2	79,0	79,7	86,8	79,0

Чи доводилося Вам після розпаду СРСР бувати у Росії та інших країнах – колишніх республіках СРСР? (за винятком країн Балтії)

	Захід	Центр	Південь	Схід	Всього по Україні
Так	37,4	43,1	27,5	45,3	40,3
Ні	62,6	56,9	72,5	54,7	59,6

Віковий розподіл

Яким інтеграційним напрямом має йти Україна? (Дайте лише одну відповідь)

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Всього по Україні
Вступ до ЄС	54,1	44,5	44,5	37,5	30,4	41,7
Вступ до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану	18,8	22,3	27,6	38,7	45,0	31,0
Неприєднання ані до ЄС, ані до Митного союзу	13,4	16,1	13,0	13,7	11,6	13,5
Важко відповісти	13,6	17,2	14,8	10,1	13,0	13,7

Чи вважаєте Ви себе європейцем? (Дайте одну відповідь)

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Всього по Україні
Безумовно, так	11,5	9,8	10,3	10,9	8,3	10,0
Скоріше, так	31,9	28,7	22,1	21,2	18,3	24,3
Скоріше, ні	27,0	30,3	34,8	29,9	26,2	29,1
Безумовно, ні	21,3	20,8	20,6	27,9	35,6	25,9
Важко відповісти	8,3	10,4	12,1	10,1	11,6	10,7

Як Ви вважаєте, що треба для того, щоб Ви відчули себе європейцем?

(Зазначте те, що вважаєте за найважливіше, вибравши не більше трьох варіантів відповіді)

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Всього по Україні
Певний рівень матеріального добробуту	63,5	63,6	59,0	59,7	50,3	58,8
Поважати цінності демократії та прав людини	32,9	37,3	36,1	31,1	26,8	32,4
Мати можливість їздити в країни ЄС без віз	32,1	24,9	24,4	24,1	17,9	24,5
Відчувати себе захищеним законом	41,3	42,9	44,6	43,0	33,5	40,5
Мати можливість обирати собі владу на вільних демократичних виборах	15,2	14,3	16,6	15,4	12,6	14,6
Відчувати себе вільною людиною	19,3	15,7	16,9	14,8	10,4	15,2
Знати іноземні мови	11,0	7,8	8,7	8,1	7,7	8,7
Знати європейську культуру	7,2	7,0	6,9	3,4	4,7	5,8
Нічого не треба, українці і так європейці	9,4	7,0	6,6	8,1	9,3	8,3
Вважаю, що не потрібно, щоб українці відчували себе європейцями	5,8	7,6	6,9	10,1	17,9	10,1
Інше	0,2	0,3	0,3	0,3	0,6	0,3
Важко сказати	0,2	0,3	0,3	3,6	8,7	4,6

• Євроінтеграл

У листопаді на Вільнюському саміті може відбутися підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Однією з перешкод для цього підписання вважається ув'язнення Юлії Тимошенко, яке розцінюється як приклад вибіркового правосуддя. Як Ви ставитеся до перспективи звільнення (у тій чи іншій формі) Юлії Тимошенко?

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Всього по Україні
Вважаю, що Юлія Тимошенко має бути звільнена	46,5	46,6	45,9	48,6	44,2	46,1
Вважаю, що Юлія Тимошенко повинна і надалі відбувати ув'язнення	29,2	28,1	31,1	34,6	29,0	32,1
Важко сказати	24,3	25,3	23,0	16,8	22,1	21,7

Чи доводилося Вам коли-небудь бувати у країнах Заходу (ЄС, США, Канаді тощо)?

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Всього по Україні
Так	18,0	24,2	24,5	23,0	16,6	20,6
Ні	82,0	75,8	75,5	77,0	83,4	79,0

Чи доводилося Вам після розпаду СРСР бувати у Росії та інших країнах – колишніх його республіках? (за винятком країн Балтії)

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Всього по Україні
Так	29,1	38,9	53,2	46,5	38,3	40,3
Ні	70,9	61,1	46,8	53,5	61,7	59,6

Електоральний розподіл

Яким інтеграційним напрямом має йти Україна? (Дайте лише одну відповідь)

	Партія регіонів	ВО «Батьківщина»	УДАР	КПУ	ВО «Свобода»	Всього по Україні
Вступ до ЄС	21,9	63,8	69,5	2,4	71,4	41,7
Вступ до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану	56,9	13,4	10,9	79,5	3,7	31,0
Неприєднання ані до ЄС, ані до Митного союзу	19,8	10,5	10,6	7,9	15,5	13,5
Важко відповісти	7,3	12,3	8,9	10,2	9,3	13,7

Чи вважаєте Ви себе європейцем? (Дайте одну відповідь)

	Партія регіонів	ВО «Батьківщина»	УДАР	КПУ	ВО «Свобода»	Всього по Україні
Безумовно, так	10,2	11,9	12,2	2,3	21,2	10,0
Скоріше, так	26,3	28,7	32,3	7,8	30,0	24,3
Скоріше, ні	28,1	32,4	29,4	32,8	31,2	29,1
Безумовно, ні	24,7	19,3	16,5	44,5	10,6	25,9
Важко відповісти	10,7	7,7	9,6	12,5	6,9	10,7

Як Ви вважаєте, що треба для того, щоб Ви відчували себе європейцем?

(Зазначте те, що вважаєте за найважливіше, вибравши не більше трьох варіантів відповіді)

	Партія регіонів	ВО «Батьківщина»	УДАР	КПУ	ВО «Свобода»	Всього по Україні
Певний рівень матеріального добробуту	49,2	63,6	62,9	49,2	54,0	58,8
Поважати цінності демократії та прав людини	22,7	39,5	38,4	24,2	46,2	32,4
Мати можливість їздити в європейські країни без віз	19,3	29,0	30,5	13,3	31,7	24,5
Відчувати себе захищеним законом	30,3	42,9	48,7	31,2	50,9	40,5
Мати можливість обирати собі владу на вільних демократичних виборах	7,3	21,9	19,2	8,5	31,7	14,6
Відчувати себе вільною людиною	11,7	16,2	19,5	9,3	16,9	15,2
Знати іноземні мови	11,2	9,1	10,6	10,1	7,5	8,7
Знати європейську культуру	7,8	4,8	18,8	7,7	3,1	5,8

• Євроінтеграл

У листопаді на Вільнюському саміті може відбутися підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Однією з перешкод для цього підписання вважається ув'язнення Юлії Тимошенко, яке розцінюється як приклад вибіркового правосуддя. Як Ви ставитеся до перспективи звільнення (у тій чи іншій формі) Юлії Тимошенко?

	Партія регіонів	ВО «Батьківщина»	УДАР	КПУ	ВО «Свобода»	Всього по Україні
Вважаю, що Юлія Тимошенко має бути звільнена	11,3	94,0	64,1	17,2	79,4	46,1
Вважаю, що Юлія Тимошенко повинна і надалі відбувати ув'язнення	65,2	1,4	17,6	56,2	6,9	32,1
Важко сказати	21,1	3,7	12,9	8,0	5,2	21,7

Чи доводилося Вам коли-небудь бувати у країнах Заходу (ЄС, США, Канаді тощо)?

	Партія регіонів	ВО «Батьківщина»	УДАР	КПУ	ВО «Свобода»	Всього по Україні
Так	18,1	22,2	26,8	16,5	32,5	20,6
Ні	81,9	77,8	73,2	83,5	67,5	79,0

Чи доводилося Вам після розпаду СРСР бувати у Росії та інших країнах – колишніх його республіках? (за винятком країн Балтії)

	Партія регіонів	ВО «Батьківщина»	УДАР	КПУ	ВО «Свобода»	Всього по Україні
Так	43,9	38,2	38,4	35,2	49,1	40,3
Ні	56,1	61,8	61,6	64,8	50,9	59,6

Динаміка громадської думки країни в цілому

Яким інтеграційним напрямом має йти Україна? (Дайте лише одну відповідь)

	Жовтень 2011	Лютий 2012	Серпень 2012	Грудень 2012	Травень 2013
Вступ до ЄС	43,7	38,6	36,1	42,4	41,7
Вступ до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану	30,5	29,7	39,1	32,1	31,0
Неприєднання ані до ЄС, ані до Митного союзу	9,3	11,7	9,9	10,5	13,5
Важко відповісти	16,4	20,0	14,9	15,0	13,7

Як Ви вважаєте, чи треба Україні вступати до Європейського Союзу?

	Серпень 2012	Грудень 2012
Так	42,1	48,4
Ні	38,6	29,2
Важко сказати	19,3	22,4

Чи доводилося Вам бувати у якійсь із країн, яка є членом ЄС, у США чи Канаді?

	Грудень 2009	Квітень 2012	Грудень 2012	Травень 2013
Так	14,3	16,7	22,5	20,6
Ні	85,7	83,2	77,1	79,0
Не відповіли	—	0,2	0,4	0,5

Громадська думка у регіонах (за результатами опитування 21–24 грудня 2012 р.)

Яким інтеграційним напрямом має йти Україна? (Дайте лише одну відповідь)

	Захід	Центр	Південь	Схід
Вступ до ЄС	65,1	50,2	27,2	28,2
Вступ до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану	8,4	21,3	49,8	48,5
Неприєднання ані до ЄС, ані до Митного союзу	14,3	9,1	10,8	9,3
Важко відповісти	12,2	19,4	12,1	13,9

• Євроінтеграл

Як Ви вважаєте, у якому напрямі рухається Україна протягом останнього року?

	Захід	Центр	Південь	Схід
До більшої інтеграції з Європейським Союзом	24,0	15,4	18,7	18,8
До більшої інтеграції з Росією та країнами СНД	25,5	19,9	36,4	22,7
Взагалі нікуди не рухається	38,5	46,1	30,2	35,4
Важко сказати	12,0	18,6	14,8	23,1

Громадська думка залежно від віку
(за результатами опитування 21–24 грудня 2012 р.)

Як Ви вважаєте, чи треба Україні вступати до Європейського Союзу?

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Так	60,1	55,3	50,8	43,5	35,0
Ні	22,1	25,0	27,0	29,0	40,2
Важко сказати	17,8	19,7	22,2	27,6	24,9

Яким інтеграційним напрямом має йти Україна? (Дайте лише одну відповідь)

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Вступ до ЄС	51,9	51,0	46,5	37,2	28,6
Вступ до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану	22,7	21,7	31,2	36,1	45,3
Неприєднання ані до ЄС, ані до Митного союзу	10,6	12,8	10,8	9,7	9,1
Важко відповісти	14,8	14,5	11,4	16,9	16,9

Як Ви вважаєте, у якому напрямі рухається Україна протягом останнього року?

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
До більшої інтеграції з Європейським Союзом	26,1	20,3	20,7	16,4	11,3
До більшої інтеграції з Росією та країнами СНД	18,5	20,1	24,6	24,8	32,4
Взагалі нікуди не рухається	36,9	42,3	37,8	39,3	37,8
Важко сказати	18,5	17,3	16,8	19,5	18,5

Чи повинна, на Вашу думку, Україна вступати до таких організацій:

	Так				Ні				Важко відповісти			
	Січень 2006	Грудень 2009	Квітень 2012	Грудень 2012	Січень 2006	Грудень 2009	Квітень 2012	Грудень 2012	Січень 2006	Грудень 2009	Квітень 2012	Грудень 2012
Єдиний економічний простір з Росією, Білоруссю та Казахстаном	56,8	58,1	54,7	40,3	17,8	20,0	29,6	36,7	26,9	21,9	15,8	23,0
Європейський Союз	42,6	42,8	49,1	48,4	30,5	32,9	32,2	29,2	25,8	24,3	18,9	22,4
НАТО	19,2	13,9	16,8	14,9	55,0	62,3	61,9	60,2	25,5	23,8	21,4	24,9

Croatia's EU accession

as a small step
but a successful story
in troubled times

Sinisha KUKO
PhD

At midnight on Monday this week, on July the 1st, Republic of Croatia has become the 28th member state of the European Union (EU).

Croatia has been attracted by Union's itself, and its civilian power as a strong magnet. This, itself, testifies Union's elements of that power: lasting transformative power, its undisputable international role, and the desirability of its political and economic model on its periphery.

At the same time, strategic perspective told us that Croatia is the Westernmost part of the Western Balkan area, the geopolitical 'backyard' of the EU. Croatia has joined the EU no matter the European everlasting widening through integration project is under considerable strain today.

And, it joins the EU not only after long time in waiting room than in times of uncertainty and recession, protracted eurozone crisis, austerity and deep economic and identity crisis, and in some other aspects within the EU and Croatia. Also, not only is fact that after the Croatian accession the prospect for future enlargement of the EU is highly uncertain, moreover, it seems that some basic values of the EU, like solidarity, cooperation, supra-nationalism and effectiveness of the EU are changed dramatically...

Firstly, let us have a glimpse of how it looked like process of Croatian accession. We all remember how seemed that really impressive work which was done within first decade of new millennium, with the 'big bang', or simply a mega-enlarging of the EU due integration with ten plus two countries, all generating (except Malta and Cyprus) from the other side of the iron curtain.

No doubt, it was unprecedented event and central point not only of that times, it has been one of the EU's greatest historical successes ever. The making of a Europe whole, free, democratic and at peace was the righting of post-World War II wrongs, which had left many countries under the Soviet yoke. In that time, i.e. ten years ago, it was created not only main frame for all of the aspirant Copenhagen criteria, which set down the conditions for post-communist countries' accession to the EU: democracy, human rights, the rule of law, and a market economy.

But, final decision to integrate or not to integrate one candidate country was always primarily political one. Well, it was ten years ago at the Thessaloniki Summit that the EU opened the door wide open for the countries of the Western Balkans to become members, but Croatian membership in the EU was not granted or self-explanatory issue.

EU's widening on the mainland of former Yugoslavia, unlike the major expansion in Central and part of Eastern and Southeastern Europe in 2004/7, was controversial. When Croatia in 2003 applied for candidacy, almost no one agreed, and many were against.

The controversy over the region, including Croatia, rested on the fact that the EU wanted, but did not know to take the crisis situation in the Balkans to peace, nor experienced in relation to the war. This frustration of the EU has resulted in resentment towards the region.

On the other hand, it is fair to say that the door for Croatia was always something more open than in other countries of the former Yugoslavia (minus Slovenia, plus Albania). For the EU Croatia's accession meant considerable symbolic and practical importance demonstrating that the countries of the Western Balkans have the prospect of joining the organization.

Specifically Croatia controversy in the European public, but also in some EU Member States, referred to the perceived very close ties with Germany, which began when, soon after its reunification, Berlin, without consultation with other members, or at least not with Britain and France, to recognize Croatia. Well, it is true that Germany was at a great support to Croatian road in important moments.

With Croatia all these years, no matter what the circumstances, stood Austria and Hungary, and very often, Slovakia. They proved to be the best of friends, but away from this, it is also the fact that two key obstacles in the course of Croatia's negotiations were the requirement to demonstrate full cooperation with the International Criminal Court for the Former Yugoslavia (ICTY), and lately with border disputes with Slovenia. In both of these areas the enlargement process was delayed as Croatia was not seen to be undertaking the necessary measures to ensure resolution.

Therewithal, Croatia's entry negotiations in 2005 were with a very different Union burdened with failed constitution and the enlargement fatigue, and the financial crisis and the on-going problems of the eurozone were still to come. Nevertheless, with membership negotiations opening in 2005 the process of screening Croatia's capacity to accommodate the demands of EU membership and the negotiation of accession via 35 'chapters' of the EU's acquis of rules and regulations was the most extensive of any EU aspirant state to-date.

But, in spite of growing dilemma, public support for EU membership has generally been high through the negotiation and ratification process. The national referendum on membership held in Croatia on 22 January 2012 saw 66% support accession on a 44% turn out, and full membership has been officially supported by all the parliamentary political parties in the Croatian Parliament, even since 2003. Hence, it is quite normal criticism today in Croatia that Croatia's membership of the EU is premature.

On the EU side, concerns about political and economic corruption and the functioning of the judiciary have been expressed by expert commentators. Croatia currently ranks as the 62nd most troubled nation on Transparency International's Corruption Perception Index (but ahead of some other Member States of the EU, like Romania, Bulgaria, Slovakia, Greece and Italy). Even as recently as March this year the European Commission was expressing concerns on the rule of law and the fight against corruption in its Monitoring Report on Croatia's accession preparations.

But, to integrate small Croatia for the EU has been a 'piece of cake'. Croatia is the first country to be admitted to the EU in a single country enlargement since Greece in January 1981 and the seventh 'wave' of enlargement for the European political and economic integration project.

As a small country of 4.45 million people it will not represent a major problem of assimilation within the EU's institutions and decision making procedures. Beyond the standard accession treaty, ratified by all Member States to allow for a new member to join the club, there has been no push to reform the EU's institutions which has been the feature of past enlargements. But yet, in certain EU countries and in parts of the EU establishment there has been growing skepticism about adding new member states.

Some point to the supposedly 'premature' accession of Romania and Bulgaria, the entry of Cyprus with its unresolved territorial issue, the challenge of membership negotiations with Turkey, and the global economic crisis of 2008.

In the end, the process of accession has become more rigorous with each new enlargement. Croatia and the countries that are following in its footsteps have had to make significant progress in confronting past war crimes.

Combating corruption and organized crime has been another key priority, as well as strengthening the rule of law through the creation of credible independent judiciaries. Croatia even had to arrest its former Prime Minister Sanader, who initiated the EU integration process.

The EU has done well to keep the door open to new members and the enlargement process alive. The Western Balkans – an area at the heart of geographical Europe – is completely surrounded by EU and NATO member states, and thus EU integration is necessary to fully stabilize peace and create sustained security.

With this enlargement, the EU's credibility has been enhanced, its soft-power vindicated, and the people and leaders in candidate countries see that their democratic reform efforts are being recognized and rewarded.

A number of other momentous decisions were made at the meeting of the Council of the EU. Serbia was given a green light to begin EU accession talks in January 2014. Kosovo is to begin talks on a Stabilization and Association Agreement, a direct result of the historical agreement that Belgrade and Prishtina achieved in April following the successful mediation efforts of EU High Representative Catherine Ashton.

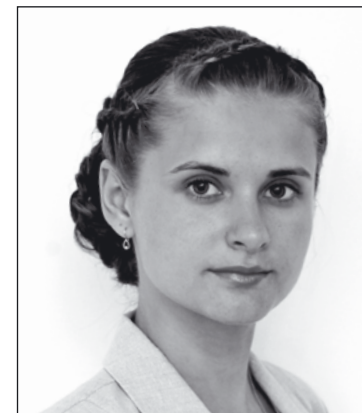
European leaders also endorsed Latvia's bid to join the common European currency as the 18th member of the eurozone. The significance of this moment cannot be overestimated.

Eventually, Croatia's performance as an EU member state will be closely watched with a view as to whether membership ensures enduring improvements in the functioning of the democracies and economies of the Western Balkans, as well as elsewhere.

Свобода слова:

між Конституцією і реальністю

Юлія ІЛЬЧУК

Експерт Фонду «Демократичні ініціативи»
Імені Ілька Кучеріва

Динаміка експертних оцінок (2005-2012)

Свобода слова – одна з фундаментальних цінностей, визначених у статті 34 Конституції України. Кожному громадянину України гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб і на свій вибір [1].

Стан свободи слова в Україні

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва за результатами своїх опитувань простежив динаміку експертних оцінок стану свободи слова в Україні. Впродовж 2005-2012 років респондентам пропонувалося оцінити стан свободи слова за 10-бальною шкалою, де 1 – дуже поганий, а 10 – дуже добрий. За результатами опитування чітко видно, що стан свободи слова в Україні дуже низький. Найвищим його оцінили в 7 балів (2005), а найменшим – у 2010 році [8-12].

Діаграма 1. Стан свободи слова за 10-бальною шкалою, де 1 – дуже поганий, а 10 – дуже добрий

За даними моніторингу Інституту соціології НАН України, різко погіршилася ситуація із станом свободи слова [6]. У 2012 році вперше за час ведення моніторингу, починаючи з 1994 року, 30% українців відповіли, що вони не можуть вільно висловлювати свої політичні погляди (табл.1).

Табл. 1. Чи можна сьогодні в Україні вільно висловлювати свої політичні погляди? (%)

	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012
Так	55	60	54	51	55	55	58	66	65	52	46
Ні	15	14	18	13	21	21	20	13	16	22	30
Важко сказати	30	26	28	36	24	24	22	21	19	26	24

Найвищий рівень довіри до ЗМІ зафіксований у 2005 році (36% переважно і цілком довіряють ЗМІ), а в 2012-му таких уже було 30% (табл. 2). Водночас довіра до засобів масової інформації істотно вища, ніж до державних інституцій.

Табл. 2 Рівень довіри до засобів масової інформації (%)

	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012
Зовсім не довіряють	14	15	13	10	10	10	9	10	12	10	9
Переважно не довіряють	23	20	19	21	20	24	22	23	24	23	26
Важко сказати, довіряють чи ні	40	39	41	39	39	37	34	36	30	36	35
Переважно довіряють	17	19	21	25	26	24	32	29	30	29	28
Цілком довіряють	3	4	5	4	4	4	4	2	3	2	2

Низький рівень свободи преси зафіксувала Міжнародна громадська організація Freedom House. У звіті «Країни у перехідному періоді – 2012» порівнювався рівень розвитку демократії в 29-х європейських країнах. Одним із критеріїв цього дослідження став рівень незалежності ЗМІ. Рейтинг формувалася за шкалою від 1 до 7, де 1 – найвищий рівень незалежності ЗМІ, а 7 – найнижчий.

Згідно з отриманими результатами, з 2003 року рівень незалежності українських ЗМІ знижується (табл. 3). В рейтингу «Свободи преси і друку», розробленому тією ж організацією, брало участь 197 країн. Всього, згідно з результатами, 66 країн мають вільну пресу, невільні ЗМІ в 59-х державах.

Лідерами за рівнем свободи слова є Фінляндія, Норвегія, Швеція, Бельгія. Україна належить до 72-х держав із частково вільною пресою, посідаючи одне з останніх місць (59-те) у цій групі. На одному шаблі з Україною перебуває і наймолодша африканська держава Південний Судан.

Табл. 3. Рівень незалежності ЗМІ в Україні

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
Україна	55	60	54	51	55	55	58	66	65	52

* У 2012 році рейтинги відображають період із 1 січня по 31 грудня 2011 року.

На основі розглянутих досліджень можна з упевненістю говорити, що рівень свободи слова в Україні дуже низький і самі ЗМІ є залежними від влади та власників.

Думка експертів стосовно цензури та замовних матеріалів («джинси»)

У XXI столітті найбільшим ворогом ЗМІ залишається цензура. Конституція України не допускає цензуру в будь-яких проявах. Цензура в ЗМІ означає будь-яку вимогу з боку органів державної влади або інших структур (спрямовану, зокрема, до журналіста, власника, редактора або іншого працівника засобу масової інформації) узгоджувати певну інформацію перед її оприлюдненням, заборону її поширювати чи перешкоджання її тиражуванню або розповсюдженню в будь-який інший спосіб із метою забезпечення політичних, економічних чи інших інтересів цих інституцій.

У законодавстві України чітко вказується, що цензура забороняється та карається. Але ці нормативні положення на практиці не виконуються, на них просто «заплющують очі».

Згідно із статтею 171 Кримінального кодексу України, забороняється перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Умисне перешкоджання карається штрафом або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років. [2]

У статті 5 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» чітко визначено, що цензура інформаційної діяльності телерадіоорганізації забороняється. Телерадіоорганізація є незалежною у визначенні змісту програм та передач [4].

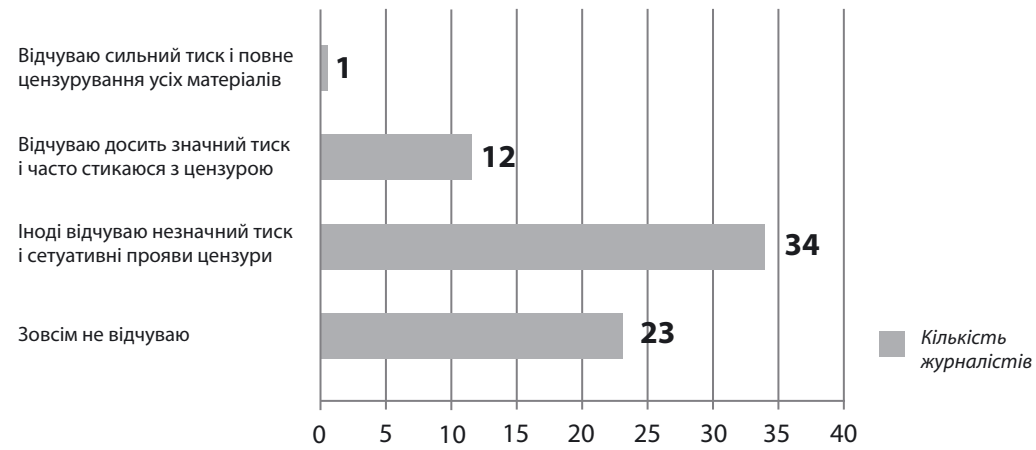
За результатами опитування журналістів «Виборча кампанія-2012: чого журналісти очікують від соціологів?» [8], більшість опитаних журналістів відчуває прояви тиску та цензури у своїй роботі. Всього було опитано 72 журналісти, з яких лише 23 не відчувають тиску та цензури у своїй роботі, а інші стикаються з ними в тій чи іншій мірі. Тиск відчувається з боку представників влади та через самоцензуру.

Серед тем, із приводу яких найчастіше здійснюється тиск та цензура, опитані журналісти зазначили: політика, надто критика влади та демонстрація різних точок зору, включаючи опозиційні. Серед тем були зазначені також економічні, зокрема пов'язані з інтересами власника та рекламодавців. Найменше цензуруванню підлягають теми з соціальних проблем.

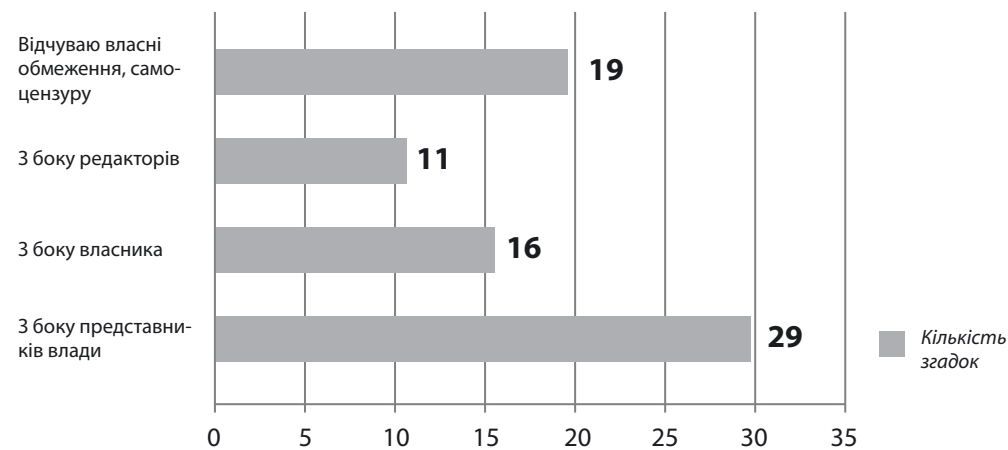
Майже половина опитаних вказала, що постійно стикається з явищем розміщення замовних матеріалів («джинси») в своїх ЗМІ. Переважно це політична «джинса» та іміджеві матеріали.

Рівень політичної «джинси» в друкованих виданнях колосально зріс у порівнянні з січнем 2012 року, що вказує на наближення парламентських виборів. Про це свідчить щомісячний моніторинг національних друкованих видань на предмет замовних матеріалів (не маркованих як реклама), який проводять експерти Інституту масової інформації [7]. В січні 2012 було зафіксовано 5 випадків публікування політичної «джинси», а вже в липні того ж року – 105 випадків.

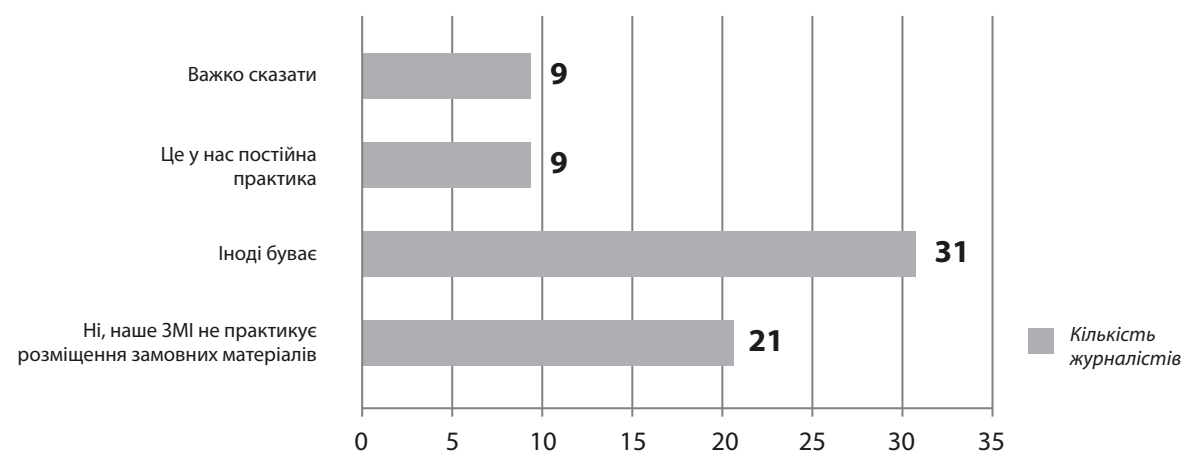
Діаграма 2. Чи відчуваєте Ви особисто прояви тиску та цензури у своїй роботі?

Діаграма 3. Якщо Ви відчуваєте тиск і цензуру, то з чийого боку?

Діаграма 4. Чи стикаєтеся Ви особисто із розміщенням замовних матеріалів («джинса») в своїх ЗМІ?

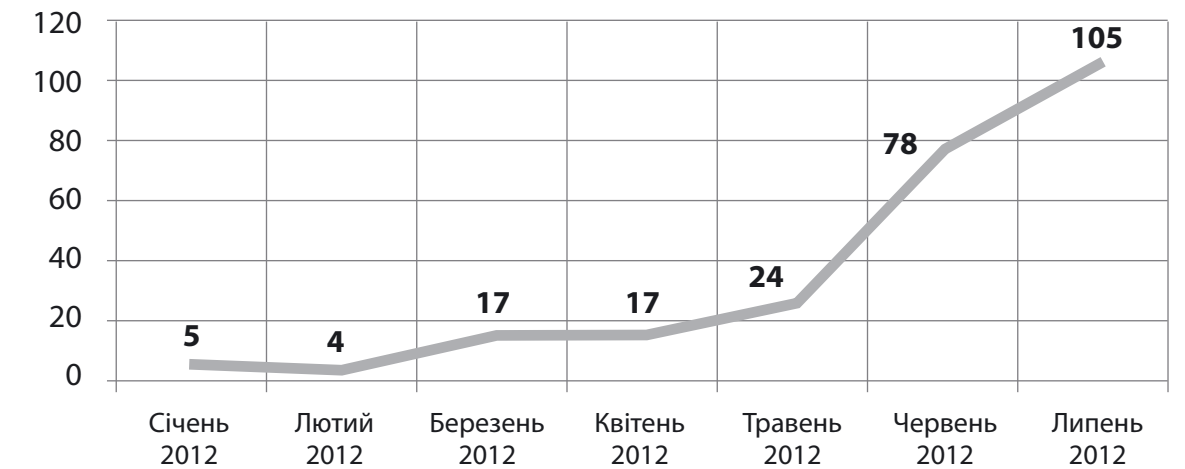

Серед тем, із приводу яких найчастіше здійснюється тиск та цензура, опитані журналісти зазначили: політика, надто критика влади та демонстрація різних точок зору, включаючи опозиційні. Серед тем були зазначені також економічні, зокрема пов'язані з інтересами власника та рекламодавців. Найменше цензуруванню підлягають теми з соціальних проблем.

Майже половина опитаних вказала, що постійно стикається з явищем розміщення замовних матеріалів («джинси») в своїх ЗМІ. Переважно це політична «джинса» та іміджеві матеріали.

Рівень політичної «джинси» в друкованих виданнях колосально зріс у порівнянні з січнем 2012 року, що вказує на наближення парламентських виборів. Про це свідчить щомісячний моніторинг національних друкованих видань на предмет замовних матеріалів (не маркованих як реклама), який проводять експерти Інституту масової інформації [7]. В січні 2012 було зафіксовано 5 випадків публікування політичної «джинси», а вже в липні того ж року – 105 випадків.

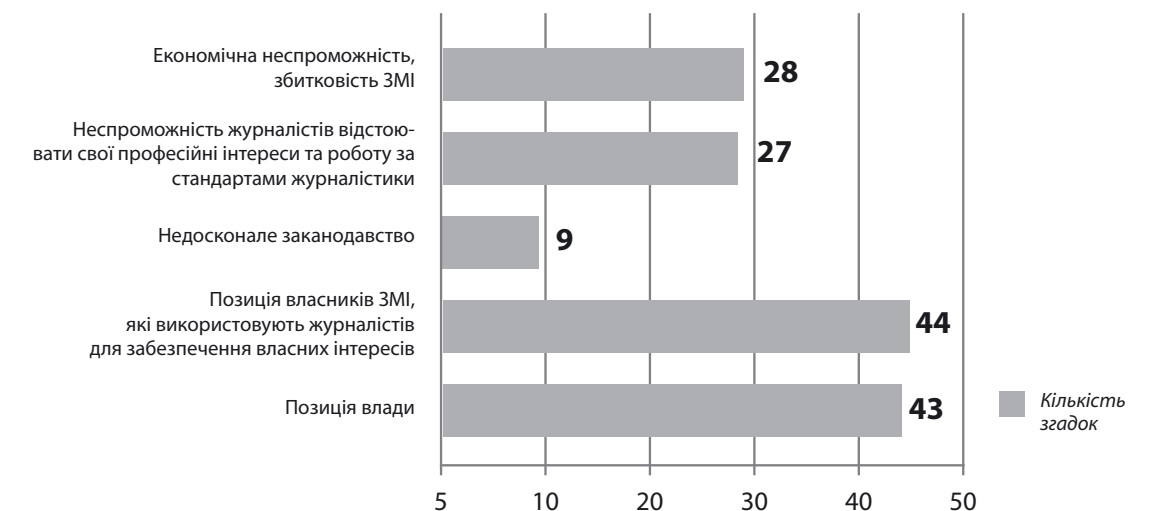
Діаграма 5. Рівень політичної «джинси»

Проблеми забезпечення свободи слова та преси в Україні

Як зазначає стаття 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», свобода слова і вільне вираження своїх поглядів і переконань у друкованій формі гарантуються Конституцією України. Це означає право кожного громадянина вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку відкриту інформацію друкованих засобів масової інформації [3].

Діаграма 6. Як Ви вважаєте, що найбільше заважає забезпеченню свободи слова та преси в Україні?

• Євроінтеграл

Серед факторів, які найбільше заважають забезпеченню свободи слова та преси в Україні, більшість опитаних журналістів зазначила позицію власників ЗМІ, які використовують їх для забезпечення своїх інтересів, та позицію влади. Ще частина опитаних зазначила, що перешкодами є економічна збитковість ЗМІ та неспроможність журналістів відстоювати свої професійні інтереси, роботу за фаховими стандартами [8].

Погіршення свободи слова проявляється у збільшенні спроб прямо перешкоджати роботі ЗМІ, включаючи фізичні напади на журналістів.

Рекомендації для поліпшення стану свободи слова

Станом свободи слова в нашій країні переймаються не тільки вітчизняні, а й міжнародні організації та експерти. Організація Freedom House підготувала звіт про стан свободи преси в Україні «Зробіть свободу слова реальною, пане президенте» (1-3 квітня 2012 року). В звіті надано 14 рекомендацій щодо чотирьох основних сфер.

I. Корумповане середовище з відсутністю прозорості.

1. Гарантувати виконання працівникам ЗМІ їхніх основних прав відкрито оприлюднювати факти, пов'язані з корупцією на всіх рівнях.

2. Негайного припинити «платежі у конвертах» журналістам та іншим працівникам засобів масової інформації.

3. Міжвідомча робоча група – позитивний початок для працівників ЗМІ та уряду, його органів і громадськості в цілому, щоб займатися питаннями свободи преси. Засідання цієї групи виграють, якщо будуть плануватись як тематичні дискусії, де фахівці зможуть вільно висловлювати свої точки зору для того, щоб уряд і працівники засобів масової інформації робили кроки назустріч реальним та довгостроковим змінам.

4. Влада України повинна забезпечити дотримання всіх аспектів Закону про доступ до інформації. Запитувана інформація надавалася у встановлені терміни. Потрібно, щоб урядові чиновники та працівники засобів масової інформації пройшли відповідну підготовку щодо того, як отримати доступ до інформації.

5. Медіа-власність повинна бути прозорою.

6. Нагальна необхідність у сильних незалежних ЗМІ, що є саморегулюючими і де журналісти, редактори, видавці дотримуватимуться стандартів та етики у своїй роботі.

II. Потреба у вільному ринку, де по-справжньому незалежна преса мала б можливість процвітати.

7. Місія закликає міжвідомчу робочу групу при адміністрації президента України, у взаємодії з галузевими асоціаціями, розробити пілотну програму розвитку роздрібною торгівлі друкованою продукцією в Києві та двох регіональних містах шляхом прийняття відповідної національної програми.

III. Відсутність незалежності і плюралізму в ЗМІ та політизація новин.

8. Підвищити рівень можливостей доступу регіональних мовників до цифрових каналів, щоб різноманіття регіональних і місцевих програм відображалось повною мірою.

9. Закон про Національну раду з питань телебачення і радіомовлення повинен бути змінений таким чином, щоб представники громадських організацій склали не менше половини ради. Це збільшить рівень прозорості в її роботі та незалежність, що є надзвичайно важливим для забезпечення конкурентного медіа-ринку в Україні. Крім того, повинен діяти незалежний механізм нагляду за результатами діяльності ради.

10. Відкритим є питання, чому були видані ліцензії новим компаніям без досвіду роботи у цифровому мовленні замість регіональних мовників (зокрема, у Львівській області), навіть коли ці компанії не відповідають терміну подачі заявок для цифрових ліцензій на мовлення.

11. Надання офіційної відповіді від уряду України про те, чому він не реалізує свої стратегічні документи щодо використання стандартного сигналу стиснення для ширококутового доступу і чому для цифрового мовлення був обраний DVB-T2, а не DVB-T.

IV. Часті випадки безкарності та відсутність судового переслідування тих, хто перешкоджає роботі ЗМІ.

12. Стаття 171 Кримінального кодексу, яка передбачає розслідування злочинів проти журналістів та притягнення винних до відповідальності, потребує ефективного застосування.

13. Місія закликає уряд України виконати незалежний, прозорий і чесний судовий процес у справі вбивства Г. Гонгадзе для того, щоб відновити суспільну віру та віру міжнародної спільноти в те, що українські ЗМІ матимуть можливість вільно, не побоюючись репресій, висвітлювати події та явища, які становлять суспільний інтерес.

14. Уряд України мусить дотримуватися принципів нещодавно прийнятої спільної Декларації щодо злочинів проти свободи слова (червень 2012 року) та особливо вимог статті 4 про незалежні, швидкі й ефективні розслідування [5].

Висновки

Законодавчо свобода слова в Україні є, а де-факто вона відсутня. На практиці держава цензурує телепокази, існують переслідування і перешкоди у роботі незалежних мас-медіа. Для поліпшення існуючої ситуації зі станом свободи слова на теренах України потрібно дотримуватися тих пропозицій та рекомендацій, які надають вітчизняні та міжнародні експерти.

Пропозиції щодо влади. Владі насамперед слід змінити своє ставлення до ЗМІ і перестати розглядати їх як засіб для досягнення своїх політичних цілей. Потрібно посилити відповідальність за створення перешкод у діяльності журналістів.

Пропозиції у сфері законодавчого забезпечення ЗМІ. Прийняти дієві закони, пов'язані зі ЗМІ. Розробити ефективний механізм взаємодії ЗМІ з владою. Прийняти закони та підзаконні нормативні документи, які посилили б відповідальність посадових осіб за втручання у діяльність мас-медіа. Потрібно законодавчо забезпечити відносини між редакційними колективами і власникам.

Для досягнення свободи слова ключову роль відіграють незалежні суди. Суд повинен чітко захищати журналіста від будь-яких обмежень у професійній діяльності, надто – замахів.

Зміни економічних засад існування медіа також сприятимуть поліпшенню ситуації із свободою слова. ЗМІ повинні прозоро фінансуватися. Співвласниками мас-медіа повинні бути самі журналісти.

Журналістам необхідно об'єднуватися і відстоювати свободу слова та своє право на професію. Мають бути реальна журналістська солідарність і згуртованість. Потрібно створити реально діючі, впливові журналістські об'єднання (профспілки), здатні до ефективних дій, зокрема масових страйків.

Журналістська спільнота повинна самостійно, власною роботою відродити довіру до себе з боку суспільства, а відтак – суспільний запит на сучасну, високопрофесійну, незаангажовану журналістику. Тільки тоді суспільство зможе виступити на захист свободи слова та преси і домогтися від владних органів, політичних, ділових, інших кіл поваги до журналіста, який працює в інтересах розвитку суспільства.

Конче назріла необхідність підвищення освітнього рівня журналістів, налагодження якісної освіти, якої зараз немає.

Як одна з дієвих форм боротьби за свободу слова може стати співробітництво з міжнародною спільнотою, налагодження ефективної співпраці з інституціями Євросоюзу.

Література:

- Конституція України.
- Кримінальний кодекс України.
- Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».
- Закон України «Про телебачення і радіомовлення».
- Звіт Freedom House про стан свободи преси в Україні «Зробіть свободу слова реальною, пане Президенте» (1-3 квітня 2012).
- Українське суспільство: 1992-2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України. – 2012. – 660 с.
- Звіт Інституту масової інформації з моніторингу «джинси» за липень 2012 року // Доступ: <http://imi.org.ua/content/dzhdzhinsovikiiv-lideriv-priednalasya-obednana-opozitsiya-zvit-z-monitoringu-dzhinsi-za-lipen>
- Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва «Виборча кампанія-2012: чого журналісти очікують від соціологів?» (24 травня – 18 червня 2012 року). Усього було опитано 72 журналісти: 30 – із Києва, 42 – із інших регіонів України. // Доступ: <http://dif.org.ua/ua/polls/2012-year/njnvkqennv.htm>
- Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва «Перший рік Президента Віктора Януковича» (10-20 лютого 2011 року). Усього було опитано 51 експерт. // Доступ: <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/rttu67ui7i7i.htm>
- Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва «Підсумки 2011 року» (12-23 грудня 2011 року). Усього було опитано 61 експерта. // Доступ: <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/pidsumku2011.htm>
- Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва «100 днів нової влади» (14-17 червня 2010 року). Усього було опитано 35 експертів – політологів та представників громадських організацій. // Доступ: http://dif.org.ua/ua/archive/press_releases_archive/100-dniv-novoi-vladi_1359637872.htm
- Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва «Стан свободи слова в Україні» (8-15 вересня 2010 року) Усього було опитано 29 журналістів. // Доступ: http://dif.org.ua/ua/archive/press_releases_archive/thdrtfjhrfjtydyty.htm
- Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва «Підсумки 2010 року» (15-23 грудня 2010 року). Усього було опитано 45 експертів. // Доступ: http://dif.org.ua/ua/archive/press_releases_archive/fgfghrtjhyt.htm

• Євроінтеграл

Що гальмує розвиток України?

Олег СОСКІН

Професор Національної академії управління, директор Інституту трансформації суспільства

Умовно причини, які гальмують розвиток, можна поділити на дві частини – зовнішні і внутрішні. Зовнішні – це ті, які мають глобальний характер. Від них потерпають усі держави на планеті. Внутрішні причини породжені всередині країни. Вони є результатом невмілої, нефахової, а іноді й просто злочинної управлінської діяльності влади.

Зовнішні причини

Одразу ж звернемо увагу читачів на те, що світову систему економіки охопила друга хвиля кризи. Ця хвиля не короткотермінова. Вона не підпадає навіть під середньострокові економічні цикли. І вона вразила всі фази процесу відтворення, зайвий раз підтвердила, що світова модель економіки вичерпала свій екстенсивний потенціал розвитку. Нагадаємо, що ця модель базувалась на використанні енергетичних, рудних, водних, земельних та людських ресурсів.

Це означає, що потрібно переходити до нових моделей економічного розвитку, де провідною рушійною силою стає людський капітал у його найвищій інтелектуальній формі. З огляду на це будь-яка країна, інтегрована у світову економіку, аби бути конкурентоспроможною, успішною і заможною, має трансформувати, змінити парадигму соціально-економічної моделі свого розвитку.

Якою вона повинна бути?

Пошуки й формування нової моделі управління національної економікою зараз ведуться в багатьох країнах. При цьому руйнуються вертикально-ієрархічні моделі управління, що базувались на жорстких директивних методах, прямому втручання державної машини в життя економічних суб'єктів усіх рівнів. Сучасні виклики та загрози потребують нової горизонтально-мережевої моделі, характерною ознакою якої є система управління економікою в умовах наростаючого хаосу.

Отже, на зміну ієрархії, на зміну порядку, за яким держава активно втручалася в усі сфери суспільного та економічного життя, сьогодні рухається хаос. Причому некерований. Він є мережево-горизонтальний і передбачає лам ієрархічних жорстких схем. Втручання держави має бути обмеженим.

По суті, формується суспільство самокерованих громад, які забезпечують самоорганізацію, самозайнятність та самопланування. Кожен повинен стати господарем власного буття. Кожна людина, кожна родина, кожна громада. Відповідно змінюється й функція держави. Зникає функція управління, яку замінює функція регулювання. За державою залишаються лише дві функції – оборони й міжнародних відносин.

На фоні цих змін суттєво активізуються некеровані впливи на майбутній розвиток як світової, так і національних систем господарювання. Подивіться, що робиться у Сирії, в Північній Африці – Єгипті, Тунісі, Лівії. Далі – Болгарія, Румунія, Молдова, Україна. Стає дедалі більше таких країн, які не функціонують як сталі системи. Зараз, після смерті Уго Чавеса, аналогічна тенденція почне виявлятися у Латинській Америці – у Венесуелі, Парагваї, Аргентині, Болівії... Отже, процес цей починає рухатися по всьому світу.

Потрібно враховувати, що у просторі некерованого хаосу функціонують генеральні мейнстріми (англ.

mainstream – основна течія), що мають якісно різні характеристики:

Креативний мейнстрім, де відбувається структурвання креативних, життєдайних сил росту і процвітання. Це такі місця, де супутником є удача. Є удачливі люди, міста і навіть цілі країни – Швейцарія, Австрія, Швеція, Фінляндія. Певним чином Польща, Чехія, Словаччина, Словенія...

Нульовий мейнстрім. Тут енергія розвитку перебуває на стадії нульового потенціалу. В таких місцях усе, що замислюють і роблять, обнулюється.

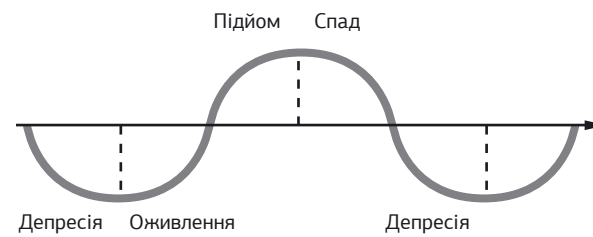
Руйнівний (некрофільний) мейнстрім, де переважають сили руйнації та розпаду. Яскравим прикладом такого напрямку є Російська Федерація – країна, яка системно поглинає енергію та потенціал розвитку інших народів і держав. Московія завжди жила за рахунок України-Руси. Зараз вона живиться за рахунок газу, який ми в них купуємо. За останні п'ять років ми віддали їй приблизно 50 млрд доларів, а собівартість цього газу максимум 5 млрд доларів. Декому це подобається. Обіцяють ще й трубу віддати в оренду.

Принадно скажу, що зараз Росія намагається вибудувати євразійську цивілізацію, шукає територію для свого розширення за рахунок країн сірої зони. Україна – класичний приклад країни сірої зони. Вона ще не визначилась, постійно змінюється, країна, що не усталилась як суб'єкт геополітичного і геоекономічного системного рівня. Вона швидше є об'єктом, ніж суб'єктом впливу. Україна ще не вибудувала своєї нації, своєї світоглядної парадигми.

Тому ідеолог російського шовінізму Олександр Дугін говорить, що Україна – це геополітичний нонсенс, вона має зникнути з геополітичної карти. З його точки зору, тут живуть недорозвинені хохла, вони не можуть самі собою управляти, ними треба керувати. «Ми, росіяни, – каже він, – готові ними керувати». Прикро, що певна частина української владної верхівки теж до цього готова. Вони за союз із Москвою, в якому вбачають запоруку процвітання і розвитку.

Далі нам треба врахувати ще й ту обставину, що трансформація світової системи господарювання відбувається в умовах нисхідної стадії фази великого циклу (хвилі) Кондратьєва, яка почалась у 2007 році.

Фази великого циклу Кондратьєва

Є маленькі економічні цикли – до 10 років; є середні цикли – 15-20 років; і є великі – 50-60 років, упродовж яких відбувається відновлення економічної рівноваги, трансформація капітального багатства і перехід на якісно вищий господарсько-технологічний рівень. У нашому випадку – перехід світової економіки на рейки комп'ютерно-інтернетної інформаційної моделі.

Кожна висхідна стадія, як бачимо, ділиться на оживлення і підйом, а нисхідна – на падіння і депресію. Зараз Україна перебуває на нисхідній стадії, яка триватиме не менше 25 років (приблизно до 2030 року). На цій стадії нас чекає нульовий результат, бо Україна ще не піднялась навіть до рівня 1989 року. Тому ми будемо падати ще нижче. Спад і депресія у нас триватимуть не менше 25 років. Чому?

Внутрішні причини

Тому, що, на протигагу світовим тенденціям, в Україні продовжує доминувати вертикально-ієрархічна модель управління, що базується на жорстких бюрократичних директивних методах управління. Ця модель не спрямована на формування заможного і процвітаючого середнього класу, утворення національної буржуазії. Вона гальмує формування креативної економіки і водночас веде до утвердження моделі державно-монополістичного, кланово-олігархічного капіталу.

Ми, на жаль, не побудували за минулі 22 роки модель економіки для людей, модель європейського типу, не скористались умовами зростання для того, щоб вибудувати модель народного капіталізму, не створили середній клас, дрібну і середню національну буржуазію. Тому тепер усі інструменти й важелі нинішньої моделі управління – і бюджетна, і фінансово-податкова – працюють на збільшення могутності промислово-фінансового та лихварського капіталу, що мають монопольну природу. Ця модель посилює вплив держави на розвиток продуктивних сил і рух фінансових потоків. Держава вносить зміни в структуру власності, сферу обміну та розподілу товарів і послуг.

У результаті пряме втручання в економічний базис із боку держави призводить до негативних зрушень в структурі українського суспільства, формування нових центрів впливу і прийняття ключових рішень щодо напрямів розвитку країни на національному рівні та в системі світового господарства, які за своєю природою є антагоністичними один одному.

Фактично в період Кучми і «помаранчевої» влади була вибудована модель олігополії – ситуація, коли декілька великих конкуруючих фірм, фінансово-корпоративних груп монополізували виробництво і збут основної маси продукції. Зараз сім'я Януковича здійснює перехід до монополістичної моделі, коли влада, гроші й власність будуть зосереджені в руках однієї «кланової» сім'ї. Така модель взагалі-то не має перспектив, вона не життєздатна.

Водночас монополістична буржуазія лихварсько-го, компрадорського типу, яка швидко формується в Україні, вже захопила командні висоти в державній машині і тепер активно впливає на політику, ідеологію та інформаційну сферу.

У зв'язку з цим поглянемо на внутрішні причини, які породила кланово-олігархічна модель, на те, до чого вона призвела.

Сьогодні триває зменшення населення, незважаючи на урядові програми стимулювання народжуваності та обіцянки відновити демографічний потенціал країни. За останні три роки кількість населення скоротилася ще на 226 тисяч осіб, і на січень 2013 року вона становить 45 млн 553 тис. чоловік. Крім того, десятки тисяч українців покинули межі нашої держави.

Україна тепер посідає

- одне з перших місць у світі за рівнем дитячого алкоголізму;
- п'яте місце у світі за рівнем споживання алкоголю на душу населення;
- одне з перших місць за кількістю працівників карно-поліцейських і фіскальних органів;
- перше місце у світі за рівнем поширення ВІЛ-СНІДу.

Отже, ми спостерігаємо явище геноциду українського народу. Це – національна катастрофа. Ця держава, ця нація, цей народ за таких обставин не може функціонувати. Він буде поглинутий іншими цивілізаціями – китайською, мусульманською, латиноамериканською, індуською, африканською, юдейською чи ще якоюсь іншою. Вони, до речі, вже створили на території України свої анклавні – частини цих цивілізацій, – оточені українськими землями.

У нас 182 в'язниці, колонії та слідчі ізолятори, в яких перебуває понад 145 тисяч осіб. Наша держава – десята у світі за кількістю в'язнів. Якщо в розвинених країнах на 100 тисяч населення припадає 70-80 ув'язнених, у нас – 319. Отже, нинішній режим продовжує справу Леніна-Троцького, які першими в світі придумали концтабори, і намагається перетворити всю країну на концтабір.

Не викликають захоплення й інші показники. Так, індекс економічної свободи в Україні є одним із найнижчих у світі. У 2009 році він був – 152; у 2010 – 162; у 2011 – 163; у 2012 – 161.

Те саме з індексом свободи бізнесу – він теж один із найнижчих.

За рейтингом сприйняття корупції (144) Україна є однією з найкорумпованіших на планеті. В списку таких країн Україна посідає дев'яте місце від кінця.

Кредитний рейтинг України у грудні 2012 року знизився ще на один щабель – з «В2» до «В3». Це означає, що наші облігації – сміття, яке на ринку ніхто купувати не хоче.

Зниження кредитного рейтингу пояснюють «слабкою інституційною стійкістю», браком зовнішньої ліквідності, а також негативним прогнозом щодо української економіки в цілому.

Загроза дефолту

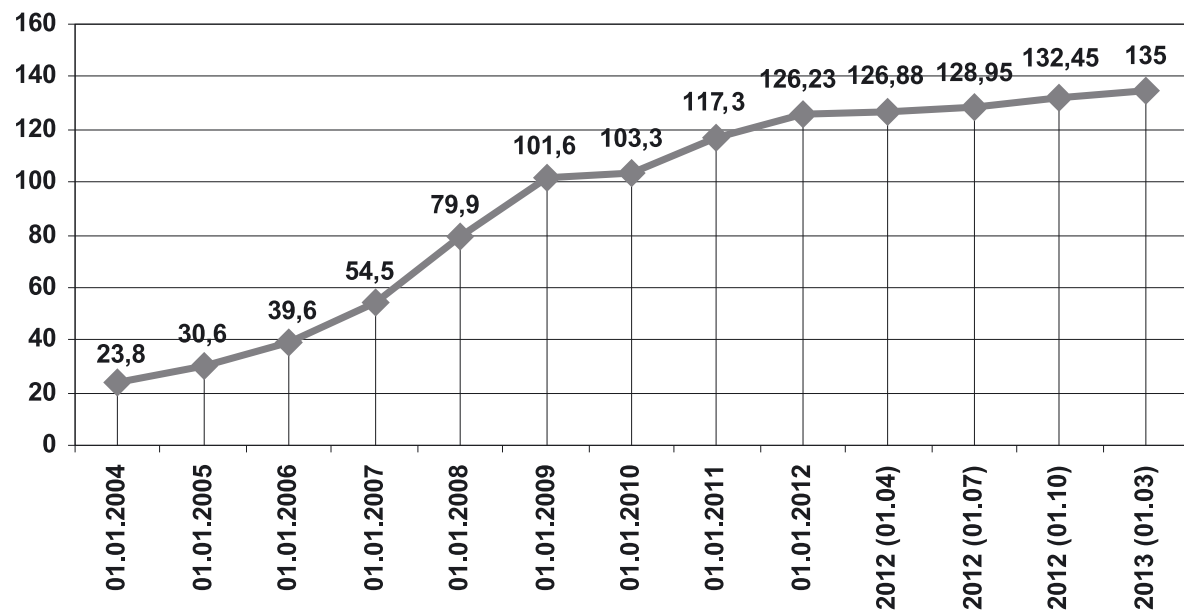
У 2012 році Україна потрапила до першої чверті країн, яким загрожує дефолт. Вище нас у списку – лише Греція, Аргентина та Кіпр. Одним із критичних показників для нашої країни є валовий зовнішній борг України – державний і корпоративний. За підсумками 2011 року він склав 126 млрд 23 млн доларів. Ця сума приблизно дорівнює обсягу нинішнього річного валового продукту України. Важливо зазначити, що зовнішній борг України постійно зростає. У січні-вересні 2012 року, наприклад, він зріс на 6 млрд 21 млн доларів і тепер становить нібито 132 млрд 446 млн доларів, що дорівнює 75,3 відсотка ВВП України. Реальну цифру боргу України влада приховує, але, за оцінками експертів, він тепер досяг 135 млрд доларів.

борг був 30,6 млрд доларів. Коли вони пішли з влади, він становив 103,3 млрд доларів. Тобто наростили наші боргові зобов'язання приблизно на 70 млрд доларів. З того часу, коли до влади прийшли «біло-блакитні», борг зріс до 135 млрд., тобто вони за три роки додали ще 32 млрд. Усе це означає, що країна не розвивається, а живе за рахунок боргових зобов'язань.

Тепер візьмемо до уваги те, що в 2013 році Україна повинна виплатити Міжнародному валютному фонду 6 млрд доларів, яких у нас немає. Згадаємо і те, що на початку 2012 року державний і гарантований державою борг збільшився до 66 млрд доларів. Це – катастрофа, хоч люди цього не розуміють і продовжують радіти життю.

Кілька слів про соціальну структуру українського суспільства. Вона така: 1% – багаті, 20% – так звані середній клас і як мінімум 79% – бідні. А в Польщі

Валовий зовнішній борг України (державний та корпоративний), млрд дол. США

Дехто говорить – нічого страшного. Але ж борг треба обслуговувати. В середньому наш борг узятий під 12%. Таким чином, за рік треба віддавати приблизно 14-15 млрд доларів. Тільки за проценти. В гривнях ця сума означає близько 120 млрд. Природно, віддавати таку суму у нас немає чим. Країна не в змозі обслуговувати свій борг і тому змушена брати нові кредити. Елементарні підрахунки, пов'язані з обслуговуванням позик, свідчать, що влада свідомо чи, можливо, в силу своєї нефаховості бере в борг гроші, які апіорі віддати не можна.

Сьогодні на кожного громадянина України припадає борг у 3000 доларів.

Тепер подивимось, як він зростає.

Коли «помаранчеві» прийшли до влади в 2005 році

середнього класу 66%, у Фінляндії – 82%, у Норвегії – 85%. У Польщі, Фінляндії та Швеції взагалі немає мільярдів. Модель народного капіталізму, яка запроваджена там, не передбачає наявності мільйонерів. Натомість вона стимулює розвиток трудової приватної власності у вигляді сімейного бізнесу і місцевого самоврядування.

Ще один із механізмів пограбування – це так звані облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Кабінет міністрів Тимошенко збільшив їх у 8 разів – до 71 млрд гривень. Уряд Азарова продовжує випускати ці облігації, підриваючи гривню й національну економіку. Тепер у нас їх випущено вже на 203 млрд гривень. Переважну більшість із них скупив Національний банк, що веде до девальвації та інфляції, до підриву націо-

нальних валютних запасів. Подивимось, чи можлива у нас девальвація?

Після введення гривні грошова маса постійно зростала. У 1997 році вона становила 9 млрд грн., у 1998 – 10,33 млрд грн., у 1999 – 14,09 млрд грн. Це був період перед обвалом гривні у 3,5 раза. Основою цього обвалу було друкування гривні, не забезпеченої товарами та послугами.

У період з 1997 по 1999 роки збільшення грошової маси (готівка і безготівка) склало 55,6%, а обсяг готівки за цей же період збільшився на 56,2%. Хто очолював тоді Нацбанк – Ющенко, хто очолював уряд – Лазаренко, хто був президентом – Кучма. Вони й створили основу пограбування.

Другий обвал гривні відбувся у 2008 році. З 2007 року по 2009 рік готівка й безготівка виростили ще на 190 млрд грн. Причина та ж сама – друк нічим не забезпеченої гривні. Зараз в обігу перебуває 780 млрд грн. – готівкою і безготівкою, але готівкова маса становить лише 198 млрд грн. Отже, назріли умови для третього обвалу гривні.

Проба золота

А що відбувається із золотовалютним резервом України?

Він постійно скорочується. У вересні 2011 році у нас був запас понад 38 млрд доларів, у лютому 2013 він становить – 24,6 млрд, із яких 6 млрд треба віддати Міжнародному валютному фонду.

У нас залишиться 18 млрд доларів золотовалютного запасу.

У кризі перебуває і наша банківська система. Хоч доходи банків і збільшилися у 2012 році, вони, по суті, не кредитують економіку України так, як потрібно.

Викликає серйозну занепокоєність стан платіжного балансу України. Починаючи з 2011 року, він весь час перебуває у мінусі. Ми маємо негативне сальдо у торгівлі з Росією, Білоруссю та Китаєм. У мінусі перебувають наші торговельні зв'язки й із Євросоюзом. Наш імпорт товарів і послуг постійно перевищує експорт. Через те від'ємне сальдо у 2012 році склало понад 15 млрд доларів.

Ми – країна, яка постійно запозичує, ми споживаємо більше, ніж виробляємо. Це – ненормальне становище. Країна, яка постійно втрачає національне багатство, не може здійснювати процес відтворення. Вона живе за рахунок інших, ми віддаємо свої золотовалютні запаси, які були нагромаджені раніше.

Особливо багато грошей нам доводиться віддавати Росії за газ. У 2010 році ми перенадали її за цей товар 9 млрд 167 млн доларів, у 2011 – 11 млрд 333 млн доларів, у 2012 – 10 млрд 290 млн доларів.

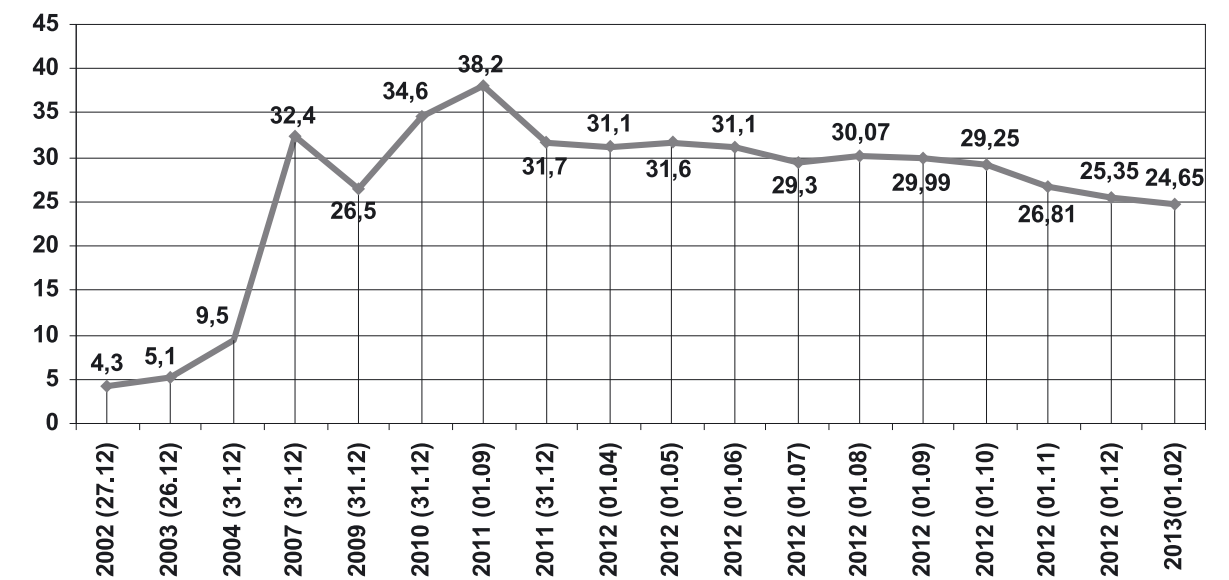
Ми газу споживаємо більше, ніж Іспанія. Приблизно на рівні Великобританії. Але ж ми маємо ВВП менший у 20 разів, ніж ці країни.

Отже, за три роки ми віддали Росії 32 млрд доларів. Ми дуже багата країна!

І, нарешті, про Пенсійний фонд. Він – хронічний банкрут. Щороку видатки з цього фонду перевищують надходження на 27-30 млрд грн. Ця різниця і нестача покриваються з Державного бюджету.

До цього я б ще додав, що наші міста теж банкрути. Лише Київ винен 1,5 млрд доларів. Крім того, майте на увазі, що за останній час у нас закрилися мільйони суб'єктів господарювання.

Золотовалютні резерви України, 2002-2013 рр.

До ЄС чи МС?

Отже, причин, що гальмують розвиток України, більш ніж достатньо.

І зовнішніх, і внутрішніх.

Тому економіка України – не просто в занепаді. Вона перебуває в стані руїни.

А вивести її з цієї руїни традиційними методами неможливо. Далі так функціонувати система не спроможна. Повинен відбутись її розпад, відкрита руйнація.

Правляча група розуміє це і шукає зовнішню опору, щоб зберегти свою владу.

Адже всередині країни основ для збереження влади вже немає.

З цією метою вона декларує, що хоче ввести Україну до Європейського Союзу.

Але для цього треба виконати вимоги цього Союзу: забезпечити вільне підприємництво, унормувати виборче законодавство, гарантувати політичні свободи, змінити правову модель, зокрема ліквідувати вибіркове судочинство...

Виконати такі вимоги ця влада не спроможна. Тому вступ України до ЄС усе ще залишається проблематичним.

Є, що правда, й інший варіант – віддатись Росії, як це зробила Білорусь. Але у Кремля – теж свої умови і вимоги: вступ до Євроазійського союзу, Митного союзу, перехід на єдиний рубль...

Можна, насамперед, віддати Росії українську газо-транспортну систему. Але це означає втрату національного суверенітету.

Таким чином, нинішній режим у безвиході.

Всередині країни тримати ситуацію не може.

Зовнішньої підтримки не одержує.

А спроба піддатись Москві – рівноцінна втраті державної незалежності...

Хомут на шиї України, або Резервація у світовому контексті

*Не важливо,
що вам кажуть, –
вам кажуть не всю правду.
Не важливо, про що кажуть, –
мова завжди йде про гроші.*

Володимир ЛАНОВИЙ

Президент Центру ринкових реформ,
доктор економічних наук, професор,
оглядач ЄА

Два перші політичні принципи Тодда

Українська гривня знову втратила довіру наших громадян. А відомо, що яскравих економічних успіхів досягали лише ті країни, які на шляху реформ від тоталітарних устроїв до ринково-демократичних добивалися твердості своєї грошової одиниці. Візьміть Японію, Німеччину, Тайвань і, звичайно, Китай.

Що ж заважає нам це зробити?

І чому саме в Україні зчиняються найгучніші скандали щодо дискредитації національної грошової системи? Внутрішнє чи зовнішнє походження мають фінансові колапси, що вже тричі відбулися у нас за невеликий проміжок існування власної грошової одиниці?

• Екоінтеграл

Чому всі фінансові колізії покриті таємницею найвищої секретності?
І чи контролює Українська держава величезні внутрішні та зовнішні валютні оборудки, які здатні підірвати основи самої державності?

Нарешті, як пояснити найгірший серед країн Європи стан банківсько-кредитного та фондового секторів, що має незмінний, перманентний характер?

Не тільки за формальними показниками фінансової стабільності, монетарної ліквідності, підтримки вартості, доступності фінансових ресурсів і т. д. Не тільки за ступенем забезпечення ними реальної економіки, а й щодо ефективності, правомірності і рівноправності розподілу їх між суб'єктами економіки, повноцінності національних грошових значень та виконання найпершого зобов'язання влади – зберігати заощадження своїх громадян. Саме і для цього була здобута нашими співгромадянами національна незалежність.

Проте що ми бачимо?

Національна грошова одиниця є слабкою і постійно втрачає свою вагомість. Вона відособлена від інших валют (неконвертована) та малорухлива, обмежена у своїй функціональності (тому її ще називають «дерев'яною»).

Очільники країни та економічні тузи живуть не у гривневому, а у доларовому просторі. Вони – у фінансовій безпеці. Для усіх інших вони визначили гривневе життя, у яке, як у гетто, загнані наші люди.

Ми – у фінансовій резервації, кордони якої суворо охороняються і позбавляють людей їхніх прав та свобод.

Адміністративні укази та методики спускаються зверху і не обговорюються. Влада не забезпечила громадян коштами для міжнародних розрахунків, доступними і довготерміновими гривневими кредитами, інструментами гривневих інвестицій, відповідальними та чесними банківськими послугами.

Усі ми перебуваємо нібито під ковпаком банків, із якими уклали угоди, і під ковпаком Національного банку, який діє безконтрольно, свавільно та своїми діями вже протягом двох десятиліть підриває платоспроможність наших сімей.

Виступаючи одноосібним розпорядником грошових потоків, він практично привласнив гроші громадян та, за радянською ідеологією, поставив нас у позицію прохачів фінансових подачок і елементарних послуг.

Банкірам не потрібно надавати населенню кредити.

Вони відгородилися від споживачів надвисокими процентними ставками та власним валютно-спекулятивним майновим бізнесом.

Вони самі підвищують ставки плати за свої послуги та крутять сумнівні оборудки з центральним банком.

Нерідко такі оборудки нічим не відрізняються від фінансових пірамід і незаконних змов із урядом та регулятором.

Вони створили мафіозні клани і не випускають прибутки із свого фінансового сектору, навіть коли за вікном – фінансова криза.

Вони використовують свої можливості і нелегально відкачують долари, зароблені українцями, які працюють на іноземців або продають товари на закордонних ринках, на власні іноземні рахунки, виступаючи проти таких прав для інших своїх співвітчизників.

Фінансові чиновники відгородили Україну від усього світу.

Вони згородили анклав, у якому експлуатують українське суспільство.

Чи прагнули до фінансової закритості новонародженої держави провідники національної незалежності України?

Хто підкинув нам цей принцип відгородженості і закритості, від кого і навіщо?

Чи стали ми від цього впевнішими та багатшими?

Навколо – зруйновані підприємства та зголоднілі люди, проте зазвичай банкірів це не турбує.

Для фінансового керівництва, як видається, важливою є не побудова ефективної національної грошової системи, а формальні її показники, тобто чисто політичні ефекти.

Проте в останні роки влада відмовляється відповідати й за формальні показники. А у ринковій економіці розподіл фінансів є визначальним для усього матеріального обігу, для усього суспільного життя.

Чому ми живемо у таких фінансових умовах?

Знахабніли банкіри чи сама система створила для них особливі, безтурботні і безвідповідальні, умови?

Деструктивною є загальна фінансово-економічна політика держави чи невмілими – дії центрального банку?

Отже, потрібно у всьому розібратися.

Гетьман, Ющенко, Пинзеник, Стельмах...

Українська держава, що вдруге, після 70-літньої перерви, виникла на карті світу, не всім країнам була до вподоби. І якщо потрібно усунути її зі свого геополітичного місця, то найкраще – зруйнувати національну грошову систему.

Спочатку треба не дати останній укріпитися. А значить, не дозволити їй створити валютні кошти для міжнародних розрахунків, без яких державу виштовхнуть із міжнародних відносин і не визнають її суверенітету. Останнє керівництво Радянського Союзу за краще визнало розтринькати та вкрасти золотовалютні фонди однієї з найбагатших держав світу, аніж розподілити величезні скарби для фінансового забезпечення майбутнього народів новітніх визволених країн.

Воно не подумало навіть про майбутнє імперської нації. То чи варто було чекати від того керівництва сумніння щодо колоніальних народів, яким був і український?

Українські провідники на етапі відновлення державності у 1990-1991 рр. навіть повірили в утопію успадкування золотих скарбів полковника Полуботька, що зберігалися у банках Великої Британії у XVIII сторіччі. Проте для створення національної грошової системи потрібні не лише золоті запаси.

А її, на мій погляд, досі не створено...

Україна після відновлення незалежності була поставлена на режим суворих заощаджень. Але далеко не всі це усвідомлювали і збиралися дотримуватися. Особлива провина – на перших наших президентах, які у 1992-1993 роках, отримавши права грошової емісії, почали «безшабашно» роздавати кредити Національного банку всім пострадянським господарським авторитетам, які до того ж мали певний політичний вплив.

Так з'явилися централізовані кредити сільському господарству, будівельному і військово-промислово-му комплексу та іншим, які завжди фінансувалися із союзного бюджету і тепер опинилися біля «розбитого корита». Вони вимагали кредитів на поповнення обігового капіталу, якого в умовах зростання цін хронічно не вистачало.

Але випуск додаткових грошей лише підштовхував ціни і потреба в обігових засобах ставала ще більшою. Підприємства знову зверталися до Нацбанку по допомогу. З цього бере початок гіперінфляція, через рекорди якої світ удруге після Чорнобильської катастрофи почув про Україну.

Добре, а де були голови НБУ тих часів (В. Гетьман і В. Ющенко) та головний економіст уряду – віцепрем'єр-міністр В. Пинзеник? Зруйнування грошової одиниці, номінали якої знецінювалися швидше ніж на 50% за місяць, зробило неможливими банківські кредити, і заводи стали. Відсоткові ставки у тих нечисленних випадках, коли банки надавали позички

підприємствам (наприклад, у межах однієї фінансово-промислової групи), не були нижчими за 200%.

Рахунки більшості пострадянських заводів були заблоковані. Запанував бартер, майже припинилися безготівкові грошові платежі.

У 90-ті роки не було побудовано жодного багатоквартирного житлового будинку, жодного повноцінного промислового підприємства, жодної лікарні.

Для реального відновлення банківських кредитів знадобилося довгих 6 років, протягом яких виробництво продовжувало падати.

Інша сторона гіперінфляції та знищення грошової системи у ті роки – аннігіляція грошових заощаджень українських сімей. З економіки просто викреслили роздрібні фінансові накопичення. Спочатку, в 1992 році, усі рахунки громадян у Ощадбанку України були заблоковані, видача грошей – зупинена. Потім, у 1996 році, ці кошти проіндексували (збільшили номінально у 100 тис. раз) і взагалі вилучили з депозитних рахунків та зачинили на позабалансовому рахунку того ж Ощадбанку.

Нагадаю, що інших банківських ресурсів у 1992-1994 роках взагалі не було. Не було заощаджень у інших комерційних банках. Тобто банківський сектор незалежної України фактично починав із нуля.

Вилученням заощаджень громадян з обігу був перерваний нерозривний зв'язок між матеріальними засобами виробництва і джерелами надходження до нього комерційних фінансових ресурсів. Виробничий капітал і фізично, і морально зношувався без відновлення. Зачинені заощадження до цього часу не допущені до економічного використання (окрім виплат по тисячі перед виборами).

А отже, по-перше, мільйонам наших громадян завдані величезні матеріальні втрати (на 550 млрд грн. у сьогоднішньому обчисленні); по-друге, економіка позбавлена потужного ресурсу і через це надто тривалий час, до 2000 р., перебувала у стані беззупинного падіння.

Кому це було вигідно і хто є замовником тої фінансово-грошової політики? Українська Служба безпеки на це питання відповіді не дала. І вона не помітила, чи були українські високі чиновники виконавцями чужих замовлень.

Це якесь диво, що країна вистояла, що люди витерпіли і мовчали, що нація піднялася з попелу, з фінансового горища. Але плата, яку заплатили наші співвітчизники, – поза будь-якими поясненнями і вибаченнями: зменшення населення на 7 млн чоловік, зниження рівня життя більш ніж наполовину, роповсюдження ганебних для цивілізованих країн явищ – епідемії туберкульозу, сказу, СНІДУ, високої дитячої смертності тощо.

Отже, наслідком став величезний розрив між нашою країною і Росією, яка успадкувала грошові інститути, міжнародні валютно-майнові цінності та заощадження СРСР. Цей розрив проявився, передусім, у рівні

життя громадян та зайнятості працездатних, що дозволило росіянам швидше поставити на ноги свої соціальні й економічні системи. Недопущення фінансового колапсу дало змогу їм зберегти у діючому стані більшу частку успадкованих від соціалізму підприємств. Окрім того, наш східний сусід увійшов у XXI століття з великими запасами золотовалютних цінностей, у той час як у нас накопичився мізерний валютний резерв (менше 2 млрд дол.) на фоні великого державного зовнішнього боргу.

Ми програли політично. Результат: високий рівень безробіття та постійна міграція українців на заробітки до сусідньої країни; негативний баланс торгівлі і боргова залежність від Росії, що трансформується у політичну залежність та втрату частини нашого суверенітету.

Уроки того періоду – жити з профіцитом зовнішньої тогівлі, не накопичувати міжнародні борги, укріплювати національний суверенітет, що коштує дуже дорого.

Проте ці уроки були швидко забуті. Не встигли українці натішитися з новоявленої у вересні 1996 року дійсної грошової одиниці – гривні (до речі, В. Ющенко декілька років відмовлявся проводити грошову реформу), як у середині 1998 року почався її дрейф униз по водостоку валютного курсу.

Причиною став дефіцит зовнішньої торгівлі, зокрема накопичувався борг з оплати імпортного газу через неплатоспроможність населення і комунальної енергетики, а також нестачу твердої валюти. Ситуація погіршилася після дуже підозрілого і незрозумілого розміщення невеликих валютних резервів НБУ у боргові папери Російської Федерації, за які були обіцяні шалені річні відсотки (40%). Але 1998-го російський уряд об'явив дефолт і нам довелося розпрощатися з надією повернення цих валютних вкладів.

Після цього Нацбанк України підвищив вартість долара з 1,9 грн. у першій половині 1998 р. до 5,1 грн. у 1999 р. Це був другий удар по українському середньому класу і підприємництву.

Рівень життя знову впав, зросла кількість підприємств, банківські рахунки яких були заморожені. Кому зовні були вигідні ці маніпуляції з грошовою системою України, відомо. То у чиїх інтересах діяли тодішні керівники? Якщо ж прийняти, що знову вони проявили махрове невігластво (НБУ очолювали В. Ющенко та В. Стельмах, а кабмінівську економіку – С. Тігіпко), то відповідальність лежить на тому, хто їх контролював, – президенті України Л. Кучмі.

Ніхто з цих керівників не поніс покарання за скоєне. Навпаки, президент був переобраний на другий термін, а всі інші отримали кар'єрні підвищення. Жодних уроків не було винесено.

Це зіслужило погану службу в майбутньому, коли В. Ющенко прийшов на пост президента України.

Мені здається, що з цього моменту він відчув свою повну безкарність у грошово-боргових і валютних справах.

Таємниці емісійної лавини'2008

Тут ми підходимо до подій 2008 року, найгіршого після 1992-1993 років і також покритого таємницею банківського сакрального законодавства.

У 2008 році були зроблені два серйозні, на мій погляд, порушення грошового регулювання.

Перше порушення. Спочатку була негласно задекларована політика ревальвації валютного курсу гривні, що знайшло підтвердження ще навесні 2005 року, коли курс зріс із 5,3 до 5,1 гривні за долар. Знову ж таки на чолі цих процесів була парочка В. Ющенко – В. Пинзеник: президент і міністр фінансів України.

Сигнал був почутий європейськими та світовими фінансовими колами. Здійснення ревальвації фактично означало запит українського уряду на іноземний короткостроковий спекулятивний капітал, який спеціалізується на купівлі місцевих державних облігацій та кредитуванні імпорту в Україну.

Влада хотіла швидких успіхів у наповненні бюджету та підвищенні купівельної спроможності громадян? Та цю політику не можна назвати інакше, як штучним наддуванням внутрішньої економіки іноземною валютою та створенням додаткових можливостей збуту в Україні імпортних товарів.

Операції з купівлі державних облігацій іноземцями та кредитування імпорту в умовах ревальвації локальної валюти дають змогу кредиторам заробляти прибутки не тільки на відсотках, що нараховуються за облігаціями та сплачуються імпортерами.

Іноземні кредитори заробляли також на зростанні внутрішнього курсу гривні, що відбувається за період між купівлею і погашенням облігацій та між наданням імпортерам і поверненням ними валютних позичок. І з початку 2008 р. декларації уряду щодо прибічності курсу на зростання валютної вартості гривні почали послідовно втілюватися у життя, коли вона за 4-5 місяців зросла з 5,2 до 4,6 грн. за долар.

Для іноземців ці операції були настільки привабливими, що вони вирішили отримати статус резидентів і для цього відкривали місцеві філії західних банків або купували права власності на українські комерційні кредитні установи.

Ажіотаж навколо банківського ринку України був таким великим, що ціни купівлі банків явно зашкалювали і, як тепер стало зрозуміло, були завищені у 3-4 рази.

У цей час на нашу територію прибували масштабні іноземні банківські кредитні ресурси: у 2006 році – 5,7 млрд дол. (з них короткострокових позик – 3,5 млрд); у 2007 році – 11,3 млрд (з них короткострокових – 4,5 млрд), за три квартали 2008 року – ще 8,4 млрд дол. (короткострокових – 1,2 млрд).

Паралельно наростає дефіцит зовнішньої торгівлі – імпорт перевищує експорт у 2006 році на 3,4 млрд дол., у 2007 році - на 8,1 млрд, у 2008 році – на 14,4 млрд дол.

• Екоінтеграл

У період притоку спекулятивного капіталу керівництво українських фінансів вчинило ще одну серйозну регулятивну помилку. Воно заборонило валютні кредити на внутрішньому ринку. В результаті валютні надходження на банківські депозити суттєво зменшилися, а ті, що накопичилися, були направлені у валютні спекуляції і на підтримку короткострокового імпорту. Наслідком стали ще більший попит на іноземну валюту і ще вища ревальвація національної грошової одиниці.

Розхитування курсу гривні зіграло на шкоду внутрішньому кредитному ринку. Українські банки теж заохотилися заробляти на валютних спекуляціях та курсових різницях. Маса гривні стала недостатньою (вона перебралася на валютний ринок), і процентні ставки за гривневими позичками почали ставити рекорди.

За цим, відчуваючи нестачу обігового капіталу, зменшили оберти експортні виробництва. Відставання обсягів експорту від обсягів імпорту отримувало додатковий імпульс.

Ще одна закономірність для тієї ситуації: коли відбувається очікувана ревальвація локальної грошової одиниці та інші заохочення імпорту, перестають надходити прямі іноземні інвестиції, які націлені, в основному, на розміщення у країні виробництва товарів іноземного походження. Тож валютних надходжень з-за кордону стало не вистачати.

У вересні НБУ пішов на девальвацію, допускаючи перевищення всередині України попиту на іноземну валюту над її ринковою пропозицією, аби збити надлишковий попит. З цього починається другий акт драми, який призвів грошово-кредитну систему країни до чергового колапсу.

Друге порушення. Коли стрілка валютного курсу хитнулася у прямо протилежний бік – девальвації гривні, іноземні інвестори перелякалися не на жарт. Вони не для того завели до нас короткострокові позичкові валютні ресурси. Іноземці чекали цілий місяць, сподіваючись, що український центробанк зупинить падіння і стабілізує курс. А потім, не дочекавшись бажаного, стали розривати контракти, зупиняти операції з державними паперами (благо, що більшість із них були короткостроковими), і повернули валютні кредитні кошти в інший бік – з України на Захід.

Тоді вже почалася дійсна паніка. За IV квартал 2008 року українські банківські установи повернули іноземних кредиторів на 2,8 млрд дол., і усі вони були короткостроковими. Для цього іноземні кредитори кинулися скуповувати долари на внутрішньому валютному ринку, сподіваючись мінімізувати свої втрати від девальвації. Попит на валютні цінності різко підстрибнув, а отже, підвищення курсу долара ще більше прискорилося.

Можливо, у якийсь момент грошовий регулятор схаменився і, аби зупинити пожежу девальвації, почав викидати на ринок резервну валюту «тоннами».

За три останні критичні місяці того року Нацбанк

продав золотовалютних цінностей зі своїх резервів на майже 10,5 млрд дол. Нічого не допомогло. Девальваційна лавина накрила собою усю українську економіку. Нагадаю, що за три місяці валютний курс провалився майже у 2 рази (до 8,4 грн. за дол.), а ВВП України впав на 25%.

Виникає питання: чому для повернення 2,8 млрд дол. кредитів не вистачило 10,5 млрд дол. резервів НБУ? І куди пішла решта – 7,8 млрд баксів?

Виявляється, що – всупереч будь-якій логіці – у той самий час, коли однією рукою грошовий регулятор передавав долари на ринок для врівноваження попиту і пропозиції на них, другою щедро роздавав емісійну гривню комерційним банкам. За ті ж 3 останні місяці 2008 року він видав деяким з них кредитів на загальну суму 105,5 млрд грн. (еквівалент 14,8 млрд дол.): у жовтні – 29,2 млрд, у листопаді – 45,5, у грудні – 30,7 млрд грн.

Окремим структурам «на законних правах» упала «манна небесна» у 7,1 млрд грн. (таким був кредит рефінансування банку «Надра», але це не допомогло йому уникнути банкрутства). Звичайно, ці гроші банки використали для купівлі валюти з нацбанківських резервів. Тобто український центробанк своїми діями штучно збільшував попит на долари і не давав тривалий час установитися ринковій рівновазі.

У січні 2009 року курс гривні припинив карколомне падіння – після того, як НБУ видав за місяць лише 4,7 млрд грн. емісійних гривневих кредитів і для задоволення надлишкового попиту на ринку йому вистачило 1,6 млрд дол. валютних інтервенцій.

Отже, виникають досить неприємні питання:

1) чому ніхто з фінансових очільників не встановив перешкод на шляху руху високоризикованого спекулятивного капіталу в Україну, чи мала тут місце змова з іноземцями;

2) хто ініціатор тієї грошової політики, яка розхитала обмінний курс гривні і спричинила відхід її ресурсів із кредитних ринків на валютний, що підвищило процентні ставки за кредитами і привело до зростання вартості долара на внутрішньому ринку;

3) чому Нацбанк України у критичний період девальвації навмисно провалював валютний курс і робив це зі швидкістю, руйнівною для вітчизняної економіки;

4) що дозволило йому здійснити видачу емісійних кредитів у таких обсягах, кому видавалися ці кредити і чи не була це прихована форма роздачі валютних резервів?

Сьогодні з високою вірогідністю можна дати відповіді на ці питання. Керівництво фінансів, на мій погляд, розуміло небезпеку короткострокових спекулятивних іноземних позичок, але то не завадило йому дати широку дорогу цим грошовим потокам.

І причиною є не тільки професійне невігластво. У світі добре відомі методи боротьби з притоком спекулятивного капіталу. Якщо не знаєте цієї проблеми – вчіться. У той же час бездіяльність влади підводить

до думки, що мало місце чиновницьке сприяння спекулянтам.

Те ж саме невігластво завадило українським урядовцям побачити всю хибність політики ревальвації валютного курсу (деякі з них сліпо вірили, що таке посилення української валюти здешевить вартість імпортованих товарів в Україні, тобто вбачали у цьому позитив), здійснюваної до того ж в умовах накопичення дефіциту зовнішньої торгівлі як фактора довгострокової дії.

Нагадаю, що саме у цей період президент і уряд України приймають рішення про підвищення вартості імпортованого газу і перехід до закупівель російського газу замість туркменського. Це було яскравим проявом проімпортової дефіцитної політики, яка проводилась у той час. Тобто випереджаюче зростання імпорту і політика ревальвації не були випадковими. Вони цілеспрямовано здійснювалися і призвели до законного підсумку, який, проте, був неочікуваним для влади.

А от питання, чому НБУ не зупинив падіння курсу гривні, а сприяв йому у критичний момент, не можна пояснити некомпетентністю чи недосвідченістю.

І президент України В. Ющенко, і голова українського центробанку В. Стельмах мали досвід подолання подібної валютної кризи у кінці дев'яностих років. Тому їхні дії не можна визнати помилковими чи випадковими. Чому Нацбанк України наштампував надлишкову гривню, кому і на яких умовах він її роздавав – питання у компетенції спеціальних органів...

Можемо лише констатувати, що методи та інструменти емісійно-грошової політики, узаконені, до речі, самим центральним банком, треба визнати досить сумнівними.

В першу чергу, це розподіл емісійних сум на тендерах (тобто просто роздача грошей банкам, що подали заявки і визначилися з відсотками) під широкий перелік штучних майнових застав. Під останні банки надавали позички господарським і побутовим клієнтам, а тепер, передавши їх центральному банку, втратили можливість продати відповідне майно для відшкодування неповернутих сум. Не в змозі його реалізувати й грошовий регулятор, оскільки це не є його функцією. Виходить, що всі ці заставні операції – фікція, привід, ширма для прямої передачі надрукованих банкнот окремим банкам.

Іншими джерелами рефінансування, що використовуються НБУ, є надання банкам одноденних кредитів, погашення депозитних сертифікатів, виділення стабілізаційних кредитів тощо. Один банк може одночасно отримати гроші з декількох джерел не залежно від реальних потреб ліквідності. Головне, щоб на необхідну суму були застави і закладні широкого спектру – від державних облігацій до господарських векселів, гарантій, складських свідоцтв і майнових застав.

Але як може видавати центральний банк позики під майнові застави чи складські свідоцтва? Надумані спо-

соби витребування комерційними банківськими установами емісійного рефінансування залишають можливість неправдивих, а то й корумпованих відносин.

Я не здивувався б, якби у пресу потрапила інформація про отримання яким-небудь підприємством кредитів у декількох банках під одне й те ж майно. Не даремно окремі емісійні кредити склали декілька мільярдні суми.

Навіщо така кількість каналів та інструментів рефінансування? І навіщо центральному банку брати на себе ризики, які допустимі тільки комерційній кредитній установі?

Усе це виглядає як спільна домовленість між емісійним центром і банками – треба тільки довести, що тобі потрібна саме така сума. У Нацбанку ж обмежень щодо друку грошей немає, і чим ці гроші забезпечені – ніхто не відповість.

Можна сказати, що таким чином отримувачі емісійних позик мали можливість скуповувати резервні долари, що синхронно надходили на внутрішній ринок, та виводити їх за кордон.

Якщо припущення правильні, то це значить, що у 2008 році в Україні відбулася великомасштабна корупційна оборудка: певні приватні банки отримали гігантські емісійні кредити в НБУ, які були неправомірними та шкідливими для фінансової системи країни, але дали можливість цим банкам протягом декількох тижнів здійснити спекуляції на мільярди американських доларів і потім вивести їх за кордон.

Недаремно був оголошений Генпрокуратурою України у розшук голова правління одного з таких банків – «Надра» – І. Гіленко, що втік з України і ховається у Росії під прикриттям тамтешнього паспорта.

Знову: де була СБУ, чим вона займалася у такий надто бурхливий час? Чому я апелюю до СБУ? Тому що більшої шкоди національній безпеці нашої держави, ніж розвал її грошової системи, годі шукати. Відсутність будь-якої реакції з боку цієї служби та інших правоохоронних органів (навіть після прес-конференції у ті дні одного із заступників голови НБУ, на якій він заявив про корупцію у цьому закладі) свідчить про те, що оборудка здійснювалася під дуже високим прикриттям.

Поза усіма криміногенними складовими проблеми, нас має цікавити також суть питання: чи має право на подальше існування модель грошової системи, яка дає змогу чинити подібні фінансові зловживання і розтрати?

Колапс банківської системи

Події 2008 року загострили питання щодо правомірності та адекватності функціонування комерційної банківської системи в Україні.

Особливої шкоди він почав завдавати економіці з

• Екоінтеграл

жовтня 2008 р., коли валютне знецінення гривні стало неконтрольованим. Банки зреагували широкомасштабними валютними спекуляціями.

З іншої сторони, у цей час люди кинулися знімати з рахунків у банках гривневі вклади і переводити їх у готівкову валюту. В цілому у другій половині року було вилучено з банківських рахунків більше 60 млрд грн., або близько 16,5% усієї їх суми, – безпрецедентна зневіра до національної грошово-банківської системи.

Фактично її посередницька функція стала неможливою. І тут, мабуть, у керівництва НБУ здали нерви: комерційним банкам надійшла постанова № 319 (від 11 жовтня 2008 р.), яка забороняла і вилучення гривневих депозитів із банків, і надання нових кредитів клієнтам у національних грошових знаках. Тобто регулятор зупинив основні види банківської діяльності. Ця постанова «спустила курок»: почалася паніка і усі кинулися на валютні ринки. А Нацбанк поза будь-якою логікою став завалювати банківську систему емісійною гривнею.

Як уже говорилося, ці дії не могли дати позитивний результат. Утеча за кордон іноземних банківських кредитів продовжилася. І до цього додалася скупка іноземної валюти населенням. За 2009 р. українські банки перекачали іноземним установам як погашення отриманих позичок на 7,6 млрд дол. більше, ніж отримали від них нових кредитів. Відтік іноземної валюти знизив насиченість нею економіки, що означало наростання дефіциту у майбутньому. На внутрішньому ж ринку населення купило у банків американських грошових знаків на 9,6 млрд більше, ніж продавало їм.

Щоб видати ринку необхідний для цих операцій ресурс, уряд звернувся по кредит до МВФ. Він був отриманий, і з цього моменту почалося життя в борг: за рік приріст державної заборгованості сягнув 90 млрд грн., що лише трохи менше її суми, накопиченої за усі роки незалежності.

Фактично почався процес конвертації приватно-банківських боргів у державні. Це ніяк не можна назвати ринковим підходом. Захищеність гривні, яка, зокрема, вимірюється національними валютними резервами, була замінена на її валютну незабезпеченість, яка коливається в залежності від платоспроможності держави за своїми міжнародними боргами.

Саме зневіра у національну валюту стимулювала у той період переведення гривневих доходів і заощаджень у іноземні грошові знаки. Сальдо всіх депозитних операцій у банках у 2009 році виявилось від’ємним майже на 30 млрд грн. А от валютні депозити населення продовжували поповнюватися, хоча й не дуже активно – за рік на 635 млн дол.: очевидно, дали себе знати наслідки валютної кризи 2008 р.

Парадоксально, але Нацбанк в умовах валютного дефіциту продовжував витискати долар із внутрішнього ринку. Аби встановити додаткові перешкоди використанню інвалюти, він встановив у 5 разів вищі нормативи резервування за кредитами, отриманими

банками у цій валюті, порівняно з гривневими позичками; заборонив їм надавати доларові кредити фізичним особам; встановив норму обов’язкового покриття регулятивним капіталом кредитних установ своїх валютних ризиків (достатньо дивний термін, під яким очільники Нацбанку розуміють ризики знецінення на світових ринках доларів, євро чи фунтів, які відбуваються вищими темпами, ніж знецінення гривні) тощо. З цієї причини комерційні кредитні установи уникали надлишку інвалютних депозитів у своїх балансах і знижали процентні ставки щодо них, що обмежувало зацікавленість вкладників.

Ця політика подавалася під соусом боротьби з доларизацією економіки. Але насправді вона приносила пряму шкоду національній грошовій системі, яка на обидві ноги кульгала через валютну незабезпеченість і була проявом махрової некомпетентності фінансового керівництва країни.

Скорочення депозитних гривневих ресурсів відносно поточних потреб не могло не позначитися на зростанні дефіцитності балансів банків. Декілька з них фактично об’явили про свою некредитоспроможність. Уряд вимагав від НБУ продовження емісійного поповнення рахунків збанкрутілих установ, щоб ті могли повернути вклади усім бажаючим.

Усього за 2009 р. було видано кредитів рефінансування більше ніж на 64 млрд грн. Ще на 35 млрд грн. грошовий регулятор купив у комерційних банків державних облігацій внутрішньої позики.

Аби неплатоспроможні банки нишком не продовжували грати у свою валютно-спекулятивну гру, на них було поширено пряме керівництво центробанку, яке організовувало облік виданої у погашення вкладів готівки. Фактично рахунки цих банківських установ були заморожені і запроваджене пряме керівництво ними уповноваженими від НБУ.

Розуміючи згубність для банківського сектору цього шляху, влада запропонувала націоналізувати найбільш неплатоспроможні приватні кредитні заклади, аби дати їм новий капітал на незворотній основі. Проте, на відміну від США та інших країн, які застосували у 2008-2009 роках подібні процедури (там банки продали уряду 25-50%-ні пакети своїх акцій, але залишили за собою керівництво закладами), український уряд не викупував акції, а просто об’явив про безкоштовний перехід усіх прав власності державі (за згодою власників банків).

Вийшло, що приватним власникам влада пробачила скупку валюти за рахунок позичок НБУ і виведення капіталів за кордон, але конфіскувала належні їм майнові права. Тобто активи державної власності поповнилися тоді трьома збанкрутілими банківськими корпораціями – «Надра», «Укргазбанк» і «Київ».

Нездоровим у цій акції було не тільки те, що знову вдалися до конфіскації, і не тільки те, що знищили 3 приватних банки з своїми вкладниками і клієнтами, усталеними джерелами і зв’язками, і навіть не те, що

сумнівні керуючі ні перед ким не відповідали та у ручному режимі, суб’єктивно розподіляли залишки коштів (деякі з цих керуючих за підозрою чи звинуваченням у кримінальних злочинах до цього часу розшукуються правоохоронними органами).

Були породжені три неефективні установи, призначення яких об’єктивно не визначено і ринком не покликано. (Наші урядовці і тоді, і зараз уражені вірусом створення державних фінансових закладів для задоволення своїх чиновницьких утіх. Так, М. Азаров у черговий раз закликає створити банк довгострокових інвестицій – не вистачає грошей для «Хюндаїв», терміналів та вертольотних майданчиків).

До того ж уражений кризою бюджет не виділив ніяких засобів для поповнення капіталу цих банкрутів, і ніякого збалансування фінансових потоків не відбулося. Уряд випустив у обіг державні боргові папери та вклав їх у капітал нових підлеглих йому кредитних установ. Це означало, що останні отримали першочергове право – нарівні з урядом – на запозичення на внутрішньому грошово-кредитному ринку шляхом передачі кредиторам своїх облігацій. Ресурси цього ринку, які могли отримати інші позичальники, відповідно зменшувалися. А оскільки емісіонером цих облігацій був Кабмін, банки звільнялися від зобов’язань із їх повернення і від відповідальності за ефективне використання запозичених коштів.

Безвідповідальна емісія нових грошових знаків у 2008-2009 роках продовжила знецінення гривні відносно валютних і товарно-матеріальних цінностей. Так, у 2008 р. інфляція цін споживчого ринку перевищила 22%. Для протидії інфляції та девальвації Нацбанк України вдався до часткового вилучення грошей з банків.

Банкіри та урядовці назвали ці дії «стерилізацією» гривневої маси. В обмін на вилучені кошти НБУ надав кредитним установам депозитні сертифікати, на які нараховував відсотки (до 16% річних). У першій половині 2009 р. він вилучив у банків таким способом майже 40 млрд грн., у другій половині року – ще 60,5 млрд. Грошовий регулятор досяг поставленої мети: інфляція за 2009 р. знизилася до 12,3%, а девальвації курсу гривні практично не було. Однак методи, що ним застосовувалися – то рефінансування банків за суб’єктивно визначеними, гіпертрофованими обсягами, то вилучення з власних міркувань регулятора величезних обсягів банківської ліквідності – є засобами адміністративно-ручного маніпулювання грошовою масою. І вони не могли не порушити пропорції грошово-кредитного ринку, то розширюючи, то скорочуючи позичкові ресурси та поточні платіжні засоби системи.

Всього за 2008-2009 рр. Нацбанк України видав емісійних адресних кредитів на 230 млрд грн., ¾ яких були довгостроковими. Видача відбувалася під майнові застави, які отримали комерційні банки від господарських підприємств і окремих громадян, а потім передали грошовому регулятору.

Оскільки при кредитуванні клієнтів банки вимагають у заставу майнових цінностей на суму, що у 2-2,5 раза перевищує суму позичок, то можемо припустити, що центральному банку у ці роки надали майна майже на 570 млрд грн., з них майна, що належить підприємствам, близько 500 млрд. Ця сума практично вичерпувала всі доступні майнові активи підприємств, які можна було передати у заставу без шкоди для їх діяльності. А тому в рамках чинного порядку комерційного кредитування суб’єкти господарювання практично позбавилися матеріальних можливостей нових банківських запозичень.

Банки ж у цих умовах і не збиралися фінансувати підприємства та роздрібних клієнтів отриманими від НБУ емісійними кредитами. Як уже було сказано, вони використали кошти для валютних заощаджень і спекуляцій та для повернення депозитів вкладникам. Не дивно, що починаючи з 2009 р. приріст кредитів підприємствам різко впав.

Усі ці події показують, що управління у банківському секторі було на грані хаосу і беззаконня. Реальної користі для економіки не було. Процентні ставки за банківськими позичками підприємствам нечасто опускалися нижче відмітки у 35-40%, проте ці позички майже не видавалися. Банки працювали для самих себе, граючи у валютні спекуляції та депозитно-кредитні послуги з центральним банком. У результаті подій тих літ банківський сектор перестав повноцінно функціонувати. І з того часу мало що змінилося.

Фінансові «інновації»

Нове фінансове керівництво країни, яке було призначене президентом України В. Януковичем, як воно не відхрещувалося від своїх попередників, використовують той самий ручний регулювальний апарат, який ті запровадили, та сповідує ті ж цілі.

Емісійне кредитування банків, заставний спосіб їх рефінансування, вилучення з обігу коштів за допомогою їх обміну на депозитні сертифікати НБУ, штучне встановлення і підтримка завищеного значення обмінного курсу гривні, надлишкова валютна експансія центрального банку на внутрішньому ринку, проімпортна та антидоларова політика влади – усе це з арсеналу команди В. Ющенка «успішно» використовують її послідовники. Не дивно, що й наслідки схожі.

Негативне сальдо поточного рахунку балансу зовнішньої торгівлі у 2012 р. (14,4 млрд дол.) перевищило рівень 2008 р. (12,8 млрд). Відтік міжнародних кредитів із банківського сектору за неповні три роки досяг 6,2 млрд дол.

Не була відновлена втрачена під час фінансової кризи 2008 р. довіра людей до гривні. Вони продовжили викупувати у банків готівкову інвалюту: сальдо її купівлі-продажу дорівнювало 10,6 млрд дол. у 2010,

• Екоінтеграл

13,3 млрд у 2011. і 10,0 млрд дол. у 2012 р. Нагадаю, що у 2008 р. населення викупило у банків майже вдвічі менше – 6,5 млрд дол.

Ця послідовність політики дає підстави стверджувати, що і нове фінансове керівництво розглядає грошову систему не як об'єктивну реальність, а як область своїх власних цільових та ресурсних маніпуляцій. Тому й досягнення цільових координат монетарного управління, які вони намічали, – утримування стабільним курсу гривні та недопущення високої інфляції – виглядає доволі гротескно.

Так, інфляція, характерна для 2010-2011 рр., змінилася у 2012 р. на падіння внутрішнього платіжного попиту і цін. Наслідком стали зменшення вітчизняного виробництва, доходів суб'єктів економіки. Була зменшена ліквідність, що підштовхнуло процентні ставки на міжбанківському позичковому ринку до 40-50% річних і спричинило перебої у платежах і виплатах заробітків. Коли ж на початку 2013 р. вилучення коштів за допомогою депозитних сертифікатів НБУ зупинилось і у банків відновилася на рахунках гроші, ставки повернули на міжбанку впали до 1,8%, але видача кредитів не відновилася. Ручними методами регулювання грошових ринків неможливо досягти зниження позичкових ставок і відновити банківське кредитування, без чого не підняти виробництво. Номінальний приріст банківських кредитів господарюючим суб'єктам і сім'ям був настільки малим (у 2010 р. -1%; у 2011 р. – 9,6; у 2012 р. – 2,2%), що у реальному обчисленні його треба визнати просто від'ємним.

Проте стара адміністративно-маніпулятивна методологія не перешкоджала деяким нововведенням. От найзначніші.

Перше. Визначальними нововведеннями після 2009 р. треба назвати колосальну централізацію банківських кредитних потоків, яку почала здійснювати нова влада. Практично усі кредитні засоби, отримані як природнім шляхом – через приріст депозитів та міжбанківські кредити, так і штучним – при емісійному рефінансуванні банків, направляються на державні потреби. Останні виражені у:

а) фінансуванні дефіциту Державного бюджету: у 2010-2012 рр. відповідно 64; 28 і 50 млрд грн.;

б) погашенні й обслуговуванні держборгу: внутрішнього – 30,7; 47,6 і 55,5 млрд грн. та зовнішнього – до 1 млрд дол., або до 8 млрд грн., щорічно;

в) кредитуванні державними банками централізованих замовлень і підрядних робіт – відповідно 5,2; 19,8 і 14,4 млрд грн.;

г) фінансуванні дефіцитів балансів державних корпорацій, перш за все НАК «Нафтогаз України», шляхом передачі їм державних облігацій – на 30,3; 11,0 і 7,0 млрд грн. у відповідні роки. Тобто разом акумулювалося в руках уряду та державних підприємств, які отримали урядові облігації, внутрішніх кредитних засобів від 111 млрд грн. у 2011 р. до 134 млрд грн. – у 2010 р. та 2012 р.

Ці суми перевершують увесь приріст банківських кредитів у декілька разів – щорічні прирости кредитів дорівнювали відповідно 7,2; 76,1 і 17,8 млрд грн. Тобто централізовані позичкові ресурси перевищували ринкові від 1,5 до 18,6 раза. Частина витрат на урядові потреби, зокрема банківські позички компаніям, що виконують держзамовлення, а також кредитування збитків держкорпорацій, здійснювалися поза парламентським контролем, а тому не є суспільно визнаними.

Гіперцентралізація грошово-кредитних ресурсів забезпечувала вузькі державно-бюрократичні пріоритети – такі, як зведення інфраструктурних об'єктів чи виконання програми підготовки до чемпіонату Європи з футболу. Але при цьому залишилися без ресурсів підприємства приватного та інших секторів економіки. Можна сказати, що уряд профінансував 40 чи 50 пріоритетних проєктів, але позбавив фінансування 100.000, а то й 1.000.000 інших проєктів, потрібних національному господарству. Замість горизонтального руху фінансів через грошові ринки здійснюється вертикальне адміністративне їх переміщення, що спустошує ринки. Інвестиції направляються на окремі, як правило, гігантоманські олігархічно-урядові проєкти.

Ця гіперцентралізація – хомут на шиї країни. І таке суспільство приречене на деградацію через низьке споживання, відсутність фінансового капіталу на рівні окремих підприємств, консервування старих виробництв, неконкурентоспроможність та збитковість національного господарства. Немає нічого дивного, що без потрібного фінансування українська економіка у 2012 р. впала у рецесію.

Друге. Паралельним нововведенням, без якого централізація була б неможливою, стало форсоване, поза будь-якою мірою, нарощування державного боргу. У 2010-2012 рр. уряд розмістив державних облігацій внутрішніх та зовнішніх позик відповідно на 118; 89 і 98 млрд грн, що у 4-5 разів більше, ні у докризовий період. Особливо тяжкою ношею стала міжнародна складова боргу. Новий уряд зажадав отримати і отримав необґрунтовано великі обсяги іноземних кредитів: на 5,9; 3,9 і 6,1 млрд дол. Усі вони були недовгостроковими.

Фактично ці запозичення стали способом фінансування дефіциту торговельно-платіжного балансу країни. Без них надлишковий імпорт товарів і послуг був би неоплаченим. Саме тому слід визнати, що уряд своїми діями сприяв зростанню імпорту та дефіцитності зовнішнього торговельного балансу України і цим самим заганяв країну у безвихідь валютної незбалансованості. Окрім того, короткостроковість запозичень спричинила гостроту проблеми обслуговування і погашення зовнішнього боргу, обсяги яких зростали неконтрольованими темпами.

Так, уже у 2013 р. потреба у відповідних валютних ресурсах перевищує очікувані їх надходження й на-

явні запаси в державі. Після інтенсивного продажу іновалюти з резервів НБУ у 2012 р. різко погіршився показник покриття ними обсягів зовнішнього державного боргу. Якщо у 2009 р. цей показник дорівнював 262,5%, на початку 2010 р. – 148,9%; на початку 2011 р. – 134,1; на початку 2012р. – 122,8; то на 1 жовтня 2012 р. – 94,1%. Отже, за 4 роки показник погіршився майже у 3 рази.

Ще більш високими темпами погіршувався інший спеціальний показник валютної забезпеченості – процент покриття ліквідними резервами НБУ (готівковою вільно конвертованою валютою та монетарним золотом) короткострокових (менше півроку) міжнародних боргових зобов'язань уряду і його довгострокових заборгованостей, повернення яких припадає на найближчі півроку.

Для розрахунку цього показника є певні складності через закритість інформації про структуру золотовалютних резервів. Останній раз НБУ надрукував відповідну інформацію у січні 2008 р. Якщо прийняти структуру резервів незмінною (а ліквідна їх частина тоді дорівнювала 16,3 млрд дол., або 51,3 % усіх резервів), то у першій половині 2013 р. показник покриття ліквідними резервами зовнішніх боргових зобов'язань держави, що настають у найближчі півроку, дорівнює 137,0% (нагадаю, що у 2010 р. він дорівнював 690,2%, у 2011 р. – 600,0, у 2012 р. – 368,0%). Тобто ліквідні резерви лише на третину, або на 3,0 млрд дол., перевищують міжнародні боргові зобов'язання уряду, що настають у першій половині цього року.

Враховуючи, що, крім погашення боргів, потрібні валютні засоби для задоволення додаткового попиту на долари на внутрішньому ринку (з досвіду попередніх років, від 10 до 13 млрд дол.), ситуацію треба визнати критичною.

Наведені показники свідчать про швидке погіршення забезпечення валютними запасами боргових платежів уряду. Фактично країна опинилася на краю валютної стійкості. Вона – у надзвичайному, переддефолтному становищі (що давно встановили міжнародні кредитно-рейтингові агентства).

Зрозуміло, що далі ця політика неможлива. Вона не тільки знецінює гривню, а й створює загрози суверенитету Україні у відносинах з іноземними кредиторами.

Третє. Небувалими в нашій історії форсованими темпами збільшувалися також внутрішні державні заборгованості. Тут важливим є не тільки визначення гіпертрофованості кредитування уряду, а й те, якої шкоди це завдавало усій економіці.

Відомо, що основними кредиторами влади стали національні комерційні банки. Нас особливо цікавить, яким чином ці комерційні установи знаходили необхідні кошти для цих операцій і що спонукало їх до цього. Власне, треба розкрити, яким чином при цьому відбувалася деформація розподілу ресурсів національної грошової системи.

Як можна побачити на табл. 1, серед джерел отри-

мання банківських кредитних ресурсів з року в рік зменшувалася частка депозитів населення і підприємств – із 82,8 млрд грн., або 94,0% усіх надходжень, у 2010 р. до 79,5 млрд грн. (49,5%) у 2012 р. Зростала ж частка іншого джерела – нацбанківських емісійних кредитів рефінансування – з 5,2 млрд (5,9% усіх надходжень) у 2010 р. до 80,9 млрд грн. (50,3%) у 2012 р.

Серед напрямків позичкових вкладень банків у ці роки домінували операції з первинної купівлі державних облігацій та облігацій державних корпорацій, гарантованих урядом: відповідно 70,3 млрд грн. (90,7% усіх виданих кредитів); 50,3 млрд (39,8 %) і 42,9 млрд грн. (70,7 %).

У 2011 р. надходжень від розміщення облігацій стало не вистачати для гігантоманських планів влади. Прийшов, зокрема, час погашення раніше отриманих позичок. Додатковим способом стало пряме кредитування під гарантії держави банків, націоналізованих у 2008 р. і адміністративно підпорядкованих уряду (*див. табл. 1*).

У 2012 р. ситуація значно погіршилася: новоотриманих урядом внутрішніх облігаційних запозичень (на 35,9 млрд грн.) не вистачило навіть для фінансування погашення раніше отриманих кредитів: сальдо розміщення-погашення облігацій становило мінус 12,6 млрд грн. Приросту ж господарських кредитів майже не було.

Можемо побачити, що обсяги банківсько-кредитних ресурсів адміністративного походження значно перевищували позичкові засоби з природніх ринкових джерел. Підкреслимо, що головними трендами руху штучних банківських засобів були (після початку кризи 2008 р.):

1) у 2008-2009 рр. вони були штучно наповнені емісійними кредитами НБУ – на 230 млрд грн. (їх «стерилізація» з вересня 2008 р. здійснювалася продажем на міжбанківському ринку золотовалютних резервів центрбанку – до кінця 2009 р. їх було продано на 22,4 млрд дол. (на 165 млрд грн.) – та мобілізацією монетарних засобів шляхом їх депонування в Нацбанку України – на 110,1 млрд грн.);

2) у 2010 р. та 2011 р. головним трендом було вилучення з обігу коштів шляхом їх обміну на депозитні сертифікати в Нацбанку на загальну суму відповідно 248 і 167 млрд грн.

3) у 2012 р. влада повернулася до емісійного рефінансування банків – на 80,9 млрд грн. і майже перестала випускати депозитні сертифікати. (Вимушена «стерилізація» зайвих грошей відбувалася внаслідок продажу на міжбанку резервної валюти НБУ).

Основні висновки з викладеного аналізу. Домінують суб'єктивні, штучні, адміністративні методи формування гривневих ресурсів банківської сфери, що усувають з неї реальні фінансові накопичення. Регулювання обсягів грошової маси здійснюється шляхом вилучення вільних коштів банків за допомогою ручних, бюрократичних процедур. Ці кошти централізовано перероз-

Таблиця 1. Джерела надходження та напрямки руху банківських кредитних ресурсів в Україні у 2010-2012 рр., млрд грн.*

Первинні джерела банківських кредитних ресурсів				Перерозподіл банківських кредитних ресурсів				Напрямки кредитування			
	2010 р.	2011 р.	2012 р.		2010 р.	2011 р.	2012 р.		2010 р.	2011 р.	2012 р.
Приріст гривневих вкладів населення і підприємств	82,81	72,8	79,5	Міжбанківські позики у гривні	0,1	37,0	0,3	Первинне розміщення держоблігацій внутрішньої позики	40,4	29,0	35,9
Чиста емісія грошей НБУ**	-29,9	49,6	37,0	Чисте сальдо депонування НБУ коштів банків	248,0	167,0	16,7	Первинне розміщення облігацій держкорпорацій	30,3	21,3	7,0
Сальдо міжнародних позичок отримання (+) погашення (-)	-13,0	21,8	13,4	Чисте емісійне рефінансування банків з боку НБУ	5,2	28,8	80,9	Сальдо держоблігацій та облігацій корпорацій розміщення погашення	40,0	2,7	12,6
				Сальдо купівлі-продажу держоблігацій Нацбанком на вторинному ринку	23,3	15,3	37,6	Приріст господарських і споживчих гривневих кредитів	7,2	76,1	17,8

поділяються на бюрократичні й олігархічні потреби через механізми внутрішніх державних облігаційних запозичень і прямого емісійного кредитування субурядових банків. Наслідком стали нестача банківської ліквідності та вільних позичкових засобів, декваліфікація кредитних установ, перетворення більшої їх частини на платіжно-лихварські та валютно-спекулятивні контори і позбавлення реального сектора економіки необхідних фінансових фондів.

Четверте. Нові фінансові керманічі посилили обмеження щодо обігу іноземної валюти на території України. Продовжена заборона на валютні кредити населенню. Обов'язковим став продаж виручки від експорту товарів і послуг. Одночасно запроваджені інвалютні облігації внутрішньої державної позики, що є першою ластівкою, яка ще, як відомо, не приносить весну.

Так, зростання тіншового обороту валюти, що є закономірним в умовах заборон, не дозволяє владі отримати необхідні доларові кредити з внутрішнього ринку. Для боротьби з тіншовим позабанківським обігом валюти у 2011 р. були запроваджені додаткові формальності при її роздрібному обміні на гривні у

банківських установах: без паспорта люди з того часу, як відомо, не можуть здійснювати ці обмінні операції. Подібні обмеження вводяться для зменшення купівлі доларів іноземцями, щоб скоротити вивіз твердої валюти з країни.

Діють таким чином лише ті держави, які адміністративно занижують курс іноземної валюти і у яких не функціонують ринкові системи (як правило, це тоталітарні державні режими). У нас нібито ринкова економіка, обмеження для іноземців не потрібні, а стосуються вони фактично власних громадян.

До чого це призводить:

- гальмування обігу платежів, а отже, й зниження темпів обігу товарів і усієї активності в економіці;
- зменшення продуктивності роботи і обсягів послуг банків;
- зростання недовіри українських громадян до гривні.

Усі ці явища явно відчутні. Жодні штучні перепони у ринковій економіці користі не приносять.

На жаль, влада не зробила логічних висновків із цього досвіду і намагається посилити тиск на валютний обіг. Про це свідчать хоча б спроби введення

* Ринкові джерела і потоки.

** Централізовані джерела і потоки.

** Експертні розрахунки.

податку на готівковий обмін гривні на долари. Це замість того, щоб запроваджувати вільну її валютну конвертацію, включаючи – на банківських рахунках.

Очевидним наслідком антидоларової та проімпортної політики, які є, до речі, взаємовиключними, стає погіршення платіжного балансу України, скорочення валютних ресурсів її банківської системи та падіння золотовалютних резервів Національного банку. Останні зменшилися з 38,4 млрд дол. у квітні 2011 р. до 25,4 млрд – наприкінці грудня 2012 р.

П'яте. Фінансові керманічі, на жаль, посилили фінансову закритість і відчуження нашої економіки від європейської та світової.

Це реалізується як на загальному рівні, так і на рівні кожної сім'ї. Так, міжнародні валютні транзакції (перекази, інвестиції, кредити, платежі тощо) потребують спеціального розгляду Нацбанку та ліцензуються щодо кожної операції. Це робить неможливим здійснення таких трансграничних операцій, як торгівля цінними паперами на фондових ринках інших країн, що закриває для наших суб'єктів міжнародні інвестиційні центри. Без отримання спеціальних ліцензій НБУ неможлива також на території України банківська інвалютна діяльність.

Невже для такої діяльності недостатньо загальної ліцензії, що отримують банки? Просто невиконання директив регулятора карається вилученням валютної ліцензії. Ще – фінансові корпорації, зареєстровані у якій-небудь країні Євросоюзу, не потребують реєстрації своїх філій у інших країнах субконтиненту.

Проте – не в Україні. Тут потрібні і реєстрації, і ліцензії. Інша адміністративна заборона: власникам іноземної валюти – резидентам не дозволяють вивозити її більше певних обсягів (зараз почався пошук способів зменшення максимальної суми). А репатріація капіталу іноземних компаній зобов'язує сплачувати додатковий 15%-й податок. Переказ же українцями, що працюють за кордоном, валюти у великих розмірах (більше 150 тис. дол.) супроводжується, як відомо, правовою вимогою її обов'язкового обміну на гривні за директивно встановленим курсом. І ще одне: для ввозу готівкової валюти (якщо сума – більше 50 тис. дол.) потрібно отримати спеціальний дозвіл НБУ, а вивіз української та іноземної валюти нерезидентами взагалі не дозволяється. Незрозуміло, кому заважає еміграція гривні і чому на іноземців, що перебувають на українській території, не поширені закони нашої держави?

Можна вказати й на інші примуси щодо наших та іноземних громадян при здійсненні міжнародних валютних операцій. Але яке відношення до валюти інших країн має український уряд та національний грошовий регулятор? З яких підстав вони обмежують майнові права людей – власників доларів та інших неукраїнських грошей? Може, ми відроджуємо сталінський режим?

І у той же час відомо, що нелегально та поза податковими зобов'язаннями за кордон пересилаються

мільярди доларів. Виходить, що чинна система перешкоди транснаціональному руху капіталів не є дієвою, вона неспроможна завадити формально незаконним транзакціям, але створює непереборні бар'єри легальним міжнародним операціям.

Це фактично політичні обмеження міжнародному бізнесу і для наших громадян, і для іноземців. Вони незаконно позбавляються прав своєї власності. Варто також сказати, що подібна фінансова відчуженість України не дозволяє їй залучати іноземні капітали та інтегруватися у європейську і світову фінансові системи.

Можна у підсумку підкреслити, що українська фінансово-грошова система, яка була створена в умовах відсутності досвіду і необхідної кваліфікації та при явній шкоді, завданій нам суб'єктами колишнього СРСР, залишається недосконалою, не модернізується і справляє деструктивні впливи на національну економіку.

У першу чергу, треба встановити фундаментальні дефекти цієї системи.

Що спотворює грошову систему?

Наведений огляд функціонування національної кредитно-грошової системи дозволяє виділити неприйнятні, шкідливі для української економіки компоненти.

Держава привласнила гроші громадян

Кабінет міністрів і Нацбанк України дозволяють собі розпоряджатися коштами суспільства, як своїми власними: свавільно випускають в обіг чи вилучають з обігу грошові суми, коли вважають це за потрібне і не залежно від наслідків для суб'єктів економіки; у широких межах збільшують або зменшують грошову масу.

Має місце явне втручання у діяльність банків: влада здійснює конфіскацію прав власності на них і перетворює ці установи на контори по розрахунках і платежах за виконання державних замовлень.

Центральний банк розподіляє емісійні ресурси за власними критеріями та уподобаннями. Захотів, надавав їх підприємствам, захотів – банкам, вибираючи їх за одному йому відомими ознаками. Він контролює та змушує незалежні фінансові заклади виконувати чи не виконувати певні комерційні операції: наприклад, із купівлі держборгу чи депонування їх ресурсів, фактично розпоряджаючись ними.

Насправді кошти не є власністю НБУ. Ми про це не задумуємося – звикли ще з часів СРСР, що гроші належать державі.

Так, номінально паперові грошові знаки (банкноти)

• Екоінтеграл

є атрибутом держави, але вартісні величини, що ними відображаються, їй не належать. Що ж стосується паперових (безготівкових) грошей, то вони навіть номінально не відносяться до об'єктів державної власності. Власниками грошей – засобів обміну і платежу – є ті фізичні та юридичні особи, які отримали ці засоби, продавши якісь власні цінності – товари, послуги, робочу силу, винаходи, об'єкти нерухомості, майнові права і т. д. Комерційні банки є посередниками в операціях, що здійснюються власниками грошей і діють в інтересах останніх. Власні гроші банків виникають як плата за надані послуги і є частиною від отриманих банком відсотків та інших платежів. Вони також випускають інші власні гроші, коли виставляють кредиторам боргові папери – векселі, облігації тощо.

Звичайно, надмірна емісія цих банківських паперів призводить до кредитної цінової інфляції. Точно так не можуть беззастережно примножувати грошову масу і Нацбанк України та уряд – ні в частині прямого друкування банкнот, ні в частині випуску гарантійних боргових паперів.

Грошовий регулятор як оператор грошового ринку та резервна установа не має права адміністративно збільшувати чи зменшувати грошову масу та ресурси окремих банків, оскільки цим самим він відносно змінює реальну вартість коштів та їх розподіл між суб'єктами фінансових ринків.

Тобто українська модель суб'єктивного регулювання і адресного розподілу грошової маси призводить до загальних втрат в економіці при отриманні неправомірних доходів адресатами емісійних засобів.

На мій погляд, права центрального банку в емісійному та резервному плані полягають у технічному забезпеченні циркуляції грошей певного обсягу, продиктованого самою економікою, включаючи виправлення окремих диспропорцій, що виникають на позичкових ринках.

Масштабне втручання у цю циркуляцію – незаконне. З цього випливає неправомірність прямого емісійного рефінансування окремих банків, а тим паче – централізованого кредитування нефінансових підприємств. НБУ спочатку друкує і роздає за адміністративними критеріями штучні грошові знаки, а потім – самочинно вилучає їх з обігу. В обох випадках регулятор порушує права власників грошових активів і закони грошового обігу.

Цим самим він демонструє усім, що в Україні працюють не гроші, а напівфальшиві білети центрального банку. Не варто дивуватися недовірі до гривні.

Антидоларова сверблячка

Величезних втрат нашої економіці завдає догматичне, антинаукове ставлення українського фінансового керівництва до обігу іноземної валюти на суверенній території. Після відміни радянських законів про забо-

рону використання і зберігання населенням іноземних грошових знаків вони об'єктивно стали виконувати функції грошей, як би не сподобалось нашим догматикам.

Наявність доларів та інших іноземних валют позбавляє національну фінансову систему бажаної догматикам моновалютності, що перебуває під їх контролем. Виходить, що формально для усіх громадян валюти інших країн заборонені, а українські мільйонери та мільярдери негласно живуть винятково у доларовому просторі і гривнею взагалі не користуються.

Формально-правова заборона використання доларів як офіційного платіжного засобу, але незаборони використання їх у інших грошових відносинах – при вимірі вартості, обміні, накопиченнях, міжнародних розрахунках тощо – робить реально неможливим обмеження виконання на українській території й усіх інших функцій інвалюти. Якщо вона з'явилася, то буде працювати.

Обов'язково доларами будуть платити, розраховуватися, надавати позички тощо. А якщо в економіці використовується не тільки гривня, а й долари, євро та інші, то сильніша з них виштовхує з обігу слабкіші. Тому об'єктивно долар виштовхує гривню, їй довіряють менше, ніж баксам.

Єдиним виходом є включення усіх грошових знаків до єдиної монетарної системи, що можна зробити через встановлення ринкових курсів обміну одних одиниць у інші та дозвіл на їхній вільний обмін та обіг.

У нас це не відбувається, оскільки:

а) курс встановлюється під великим адміністративним тиском регулятора, який для штучного стримування вартості валюти викидає на ринок величезні її обсяги зі своїх резервів;

б) забороненими залишаються операції з платежів, позичок та інвестицій у доларах;

в) діють адміністративні обмеження на обіг та банківські операції з іноземними грошовими знаками.

Внаслідок цього курс обміну – неправдивий, неринковий, вартість гривні штучно завищується, а долара – занижується. Так вигідніше усім – від олігархів і державного апарату до пересічних пенсіонерів.

Але занижена вартість долара також створює зацікавленість громадян у його закупівлі для заощаджень у завищених обсягах і сприяє девальваційним очікуванням, які все одно справджуються. Недовіра до гривні, яка у цих умовах лише посилюється, зменшує гривневі депозити й накопичення. А заборона виконувати платіжні, кредитні й інвестиційні операції у доларах призводить до небажання банків приймати останні на свої рахунки, оскільки посередництво за цих обставин стає неможливим. І загалом, кредитно-інвестиційних ресурсів хронічно не вистачає. Іноземна валюта витісняється у позабанківський обіг і в умовах її нестачі для покриття дефіциту платіжного балансу жодній владі не вдається витягти її звітди для задоволення суспільних потреб. До того ж додаткові об-

меження доларового обігу призводять до зворотного ефекту – супротиву суб'єктів економіки, приховуванню валюти, тінізації її обігу, аби зберегти зароблену вартість.

Лише хочу нагадати, що найсильніші, перевірені часом, національні банківські системи (наприклад, англійська) ніколи не забороняли обігу іноземної валюти, у першу чергу з колоній Британської імперії, на території метрополії. Фунт стерлінгів від цього не став слабкішим. Він домінував не тільки вдома, а й у міжнародних розрахунках (з XVII до першої половини XX сторіччя). І досягалося це не заборонами інших грошових знаків.

Можна сказати, що всі заклики до «дедоларизації економіки», витіснення іноземних грошових знаків з обігу в умовах, коли платоспроможність національної економіки та дійсний статус гривні вимірюються наявністю доларів, є проявом невігластва. Вкрай вульгарної демагогії. Можливо, ностальгічним відгуком радянського минулого, яке нерідко проявляється у фінансово-податкових керманців України в моменти нерозуміння виникаючих проблем.

Саме з цих причин розгорілася фінансова пожежа 2008 р., коли, маючи величезні власні міжнародні резерви, Нацбанк України почав витискати долар з обігу. У підсумку фінансова система була зруйнована. І не відновлена до цього часу.

Так і живемо: начальство придумує безглузді закони, а люди роблять вигляд, що їх приймають та виконують.

Фальшиві інструменти емісії

Емісійно-грошова політика, як можна зробити висновок із раніше наведеного матеріалу, відзначається використанням невідповідних ринковій економіці адміністративних (ручних) засобів рефінансування кредитно-грошової системи.

Так, з метою емісійного кредитування банків НБУ використовує такі шкідливі для монетарної системи інструменти, як тендери з прямого емісійного рефінансування банків, урядові гарантії повернення позичок, надвеликі експансії регулятора на валютному ринку, стабілізаційні й санаційні кредити неплатоспроможним установам, їх націоналізацію, які у розвинутих країнах світу не використовуються чи повністю заборонені.

Незначне використання отримали сучасні механізми: операції Нацбанку на відкритому (вторинному) ринку, коли він купує чи продає банкам урядові боргові папери та здійснює з останніми операції прямого і зворотнього репо (надання / повернення банком грошової позики або позики цінними паперами чи купівля останніх із обов'язковим поверненням під забезпечення іншими цінними паперами, коштами).

Окрім того, в наших умовах здійснюється прямиий викуп грошовим регулятором державних облігацій у

певної фінансової установи, у той час як у розвинутих країнах світу ці операції та операції репо з облігаціями – загальнодоступні і рівноправні для усіх власників.

Найбільш вживаним інструментом регулювання грошової маси у останні роки, як указувалося, були депозитні сертифікати НБУ. За кордоном, у деяких континентальних європейських країнах – Франції, Швейцарії, Італії та інших, – а також у Мексиці, на рівні Європейського центрального банку тощо депозитні сертифікати теж використовуються. Проте у дуже обмежених масштабах (нагадаймо, що обсяги депонування центробанком кредитних ресурсів в Україні в окремі роки перевищували усю суму грошової емісії НБУ!). Там вони, скоріше, – окремий додатковий інструмент, що застосовується як виняток, на короткий строк і у певних випадках (до речі, центральні банки англосаксонської фінансової школи – Британії, США, Канади, Швеції та деяких інших, наприклад, Японії, Кореї, Гонконгу, Сінгапуру – не використовують депозитні сертифікати у грошовому регулюванні).

Фактично видача Нацбанком та повернення йому депозитних сертифікатів витіснила з обігу операції репо з державними борговими паперами, які також дозволяють банкам розмістити у регулятора під відсоток надлишкові гроші чи отримати кредитні кошти. Державні позичкові облігації є інструментами реальних кредитних ринків, у тому числі мають здатність до вторинного обігу, – на відміну від депозитних сертифікатів НБУ, які є штучно-маніпулятивними засобами адміністрування ліквідності.

До того ж операції центрального банку на відкритому ринку здійснюються за допомогою стабільного, скоригованого з ситуацією на ринку рівня облікової ставки грошового регулятора (в останні п'ять років вона – у діапазоні 7,5-9,5 %), у той час як за операціями з депозитними сертифікатами він щомісяця змінює процентну ставку і вона може коливатися у будь-яких межах (в останні роки – від 2,5 до 17%).

Треба також зауважити, що у країнах розвинутої банківської культури у відносинах центрального й комерційних банків на відкритому ринку застосовується більш широкий спектр цінних паперів: наднаціональних інституцій та іноземних держав (у Британії, Австралії, Швейцарії, США, Японії), казначейських, місцевих, банківських, іпотечних установ, корпорацій тощо (у Швеції, Швейцарії, Європейській системі центральних банків, Мексиці та інших).

Окрім того, центральні грошово-кредитні установи здійснюють операції на відкритому ринку як із цінними паперами, емітованими у своїй державі (причому номінованими і у національній, і у іноземній валюті), так і з облігаціями, казначейськими і банківськими векселями, валютними свопами, іншими борговими інструментами, випущеними закордоном.

Це, зокрема, дає їм змогу регулювати попит-пропозицію на долари, євро, інші закордонні грошові знаки на внутрішньому ринку за допомогою боргових папе-

• Екоінтеграл

рів, а не шляхом купівлі-продажу самих інвалютних цінностей.

Так, цікавий факт. Починаючи з кінця 2011 р., за допомогою валютних свопів проводяться транснаціональні операції між Федеральною резервною системою США та Європейським центробанком (на сотні мільйонів доларів) і далі – з національними банками єврозони. Ці валютні свопи є інструментами надання ліквідності у доларах США терміном від 1 до 84 днів.

Порівнюючи інструментальну базу грошово-емісійних операцій центрального банку України з іншими країнами, треба підкреслити таке.

По-перше, українська емісійно-грошова система створює надто широкі можливості необгрунтованого і преференційного отримання окремими фінансовими закладами додаткових ресурсів без гарантій їх повернення і відповідальності за порушення умов повернення. За таких методів роздачі грошей – на будь-який смак і усім без розбору – відпадає необхідність банкам звертатися на ринки за грошовими ресурсами.

Можна не здобувати ні депозити населення і підприємств, ні позички від інших банків, ні закордонні кредити – завжди наверху існує «загашник» для своїх. Маючи гарантії кредитування від центробанку, комерційні установи не переймаються також проблемами пошуку надійних і високоприбуткових господарських партнерів, яким можна довірити закумуляовані фінансові ресурси. Найважливішим для них є встановлення добрих стосунків з регулятором. Отже, така методологія відвертає кредитні ресурси від реального сектору економіки.

По-друге, в українських реаліях продовжують використовуватися неринкові засоби, що дозволяють адміністративно втручатися у рух і розподіл грошової маси на користь окремих банків, зокрема державних і олігархічних. За цих обставин надруковані нові платіжні засоби практично не поповнюють кредитно-грошові ринки й не діють через них, а тому не може бути досягнута й збалансованість на ринках, яка є передумовою зниження позичкових ставок.

По-третє, викривлено застосовуються українським центробанком запозичені із західного досвіду монетарні інструменти: такі, як операції з купівлі-продажу державних облігацій, операції репо, а також розміщення депозитних сертифікатів. Перші з них вчиняються у нас за неконкурентними, непрозорими та нерівними для усіх банків умовами, а також лише у дуже вузьких межах і є скоріше винятками. Зовсім інша роль у депозитних сертифікатів: вони емітувалися у неприпустимо широких обсягах, вкорочують обсяги позичкових операцій і також відволікають кредитні ресурси від реального сектору економіки.

По-четверте, наша грошово-кредитна система дуже слабо насичена борговими та іншими цінними паперами і надмірно сильно – натуральними майновими цінностями, наданими під заставу банкам. Ці майнові цінності, на відміну від фондів інструментів, є низь-

коліквідними та важко конвертованими у монетарні засоби.

Це утруднює поповнення системи грошовими засобами. Нерозвинутість фондів механізмів і фактична відсутність на ринках інвалютних інструментів заважає насиченню економіки капіталом, не дозволяє посилити відповідальність позичальників за своїми зобов'язаннями, створити реальний внутрішній валютний та валютно-фондовий ринок та збалансувати попит на долари всередині країни.

Суб'єктивізм регулювання грошового обігу веде до руйнування фінансів.

Резервна система замість банку банків

Функціональне призначення центробанку в Україні як кредитної, а не резервної установи є досить дискусійним. В західних країнах започаткування таких надбанків мало на меті створення спільних резервних фондів банківської системи. Грошові регулятори за рахунок резервних фондів поповнюють ринкові кредитні ресурси (наприклад, через операції на відкритому ринку) і надають санаційні позики банкам. Це головна загальносистемна функція центральних банків. Наявні резерви, звичайно, дозволяють перерозподіляти частину ресурсів між банками, не збільшуючи загальну грошову масу.

При цьому резервні вимоги встановлюються відносно вкладів короткотермінового і безтермінового статусу – поточних, до запитання, карткових, чекових тощо, – за якими постійно існує ризик термінового вилучення грошей з рахунків. В Україні не утворюється системний резервний фонд НБУ. Резервні фонди формуються у самих комерційних банків (їх частина потім перераховується регулятору і не перевищує 12-15 млрд грн.), як у будь-якого суб'єкта господарювання. Але ж резерви окремих банків належать їм і не мають жодного відношення до усієї грошової системи. До того ж нормативи резервування у нашій країні встановлюються відносно не вкладів, а відносно наданих банком кредитів.

Резерви мають бути сформовані банком протягом місяця після надання позички. Виходить, що банк, який має більше короткочасових зобов'язань перед клієнтами і перебуває у більш ризикованому стані, робить менші резервні витрати порівняно з банком, який залучив до справи довготермінові запозичення.

А повинно бути навпаки. Окрім того, діючі нормативи резервування є нестабільними і використовуються Нацбанком як бар'єри для небажаних, на його думку, банківських операцій.

І ще одне. В наших умовах, за відсутності централізованих резервів, поповнення кредитних коштів і ліквідності банків може відбуватися лише за рахунок друкування нових банкнот, яке на ділі, як показує наше минуле, не має жодних обмежень.

Світ випробував різні підходи до побудови резервів

банківської системи. Найбільший досвід – у Англії. І англійська грошова одиниця – найдавніша із сучасних монет. У британців ніколи не виникало сумнівів щодо об'єкта резервування – це завжди були вклади клієнтів банків, а не активи банківської установи.

Проте після приєднання до європейського монетарного механізму Британія відмовилася від системних резервів. Ця функція перейшла до ЄЦБ. Останній використовує англосаксонську модель резервування, яка найбільш послідовно зреалізована у ФРС США.

Резервні фонди тут, до речі, складаються не з обов'язкових відрахувань комерційних кредитних установ. Усі платіжні операції останніх у американській системі (а тепер і Європейського центробанку) проходять через федеральний резервний банк, і відповідний платіж здійснюється лише після вирахування з отриманої регулятором суми резервного зобов'язання. Тобто виключенням є ситуація несформування резервів та їх недостатніх обсягів. Чого не скажеш про українську дійсність.

З усією гостротою питання грошових резервів стало у нас під час банківської кризи 2008 р., коли декілька установ не змогли задовольнити фінансові вимоги клієнтів, а Нацбанк України вдався до сумнівного інфляційно-емісійного кредитування таких установ.

Урок, який виніс із тієї ситуації наш грошовий регулятор, звівся, як указувалося, до прийняття норми про централізацію частини резервів комерційних банків. Проте закумуляовані таким чином суми, по-перше, мізерні, по-друге, не корелюють з можливими потребами банківської системи у резервних засобах, по-третє, виконують роль не резервів, а суб'єктивних регулювань обсягів і структури грошової маси.

Отже, українська кредитно-грошова система існує без реальних резервів, а вирішення проблем криз ліквідності покладається на шкідливі методи рефінансування окремих банків, що спотворюють фінансово-грошові відносини в суспільстві.

Ілюзорні цілі регулятора

Треба констатувати явну плутанину у розумінні головних цілей і критеріїв діяльності грошового регулятора. Як можна згадати, у минулі роки його керівництво стримувало всіма можливими способами будь-які зміни валютного курсу гривні, йшло на свідоме не-реальне підвищення її курсу, очевидно, намагаючись показати усім вищу платоспроможність та твердість українських грошових знаків, ніж американських.

Задля цієї мети воно нехтувало іншими проблемами. Зокрема, залишалось байдужим до коливань таких важливих фінансових параметрів економіки, як індекс цін, позичкові процентні ставки, дефіцит торговельно-платіжного балансу, виконання доходів і видатків бюджету та інших.

Особливо дивним є байдужість регулятора до рівня процентних ставок за кредитами, надвисокий рівень

яких не тільки свідчить про стан грошового ринку, а й про ступінь доступу до фінансових ресурсів підприємствам реального сектору економіки та про перспективи безробіття в країні. Без доступу до кредитів підприємства не розвиваються.

Також безтурботним треба визнати ставлення грошового регулятора до руху в Україну і з України іноземних кредитів та інвестицій. Більше того, наш Національний банк оцінює позитивним не прихід в Україну інвалютних позичок, а повернення їх за кордон. Немає жодної його реакції також на вихід транснаціональних європейських банків з України. Виходить, що для НБУ не існує завдань модернізації економіки, яку можна здійснити завдяки притоку іноземного капіталу, приходу транснаціональних виробничих і фінансових компаній.

Схоже, що український центробанк не переймається проблемами власної економіки. Підтримка високорівневих позичкових відсотків, відсутність довгострокових позичок й інвестицій, негативний баланс торгівлі і відтік капіталів витісняють українських товаровиробників із власної економіки. Але вони вигідні комерційним банкам, які заробляють на надвисоких процентах і грі на обмінних курсах. Тому виглядає, що НБУ опікується не усією економікою, а лише підпорядкованим йому фінансовим сектором національного господарства. А хто ж тоді ще візьмозі понизити вартість ресурсів до прийнятних значень, заспокоїти спекулянтів і стимулювати притік капіталу?

Безумовно, Нацбанк повинен відповідати за рівень процентних ставок і стан платіжного балансу. При зриві відсотків на кредитному ринку, зростанні дефіциту платіжного балансу, понаднормативній інфляції та провалі обмінного курсу гривні правління НБУ на чолі з його головою мають, як мінімум, йти у відставку.

Окрім того, непояснений зрив фінансових параметрів, як це було у 1992-1994 рр. та у 2008 р., повинен давати юридичний привід для початку кримінального розслідування ексцесів. До речі, у банківських системах західних країн головною метою, як правило, є межа інфляції цін, а додатковою – один із показників рівня кредитних процентних ставок. Показник межових коливань обмінного курсу місцевої валюти вгору і вниз відносно долара (або євро – у країнах ЄС, що не входять до зони спільної валюти) розглядається як допоміжний, але також обов'язковий.

Отже, й у нас треба, безумовно, формулювати перед центробанком таку мету.

Валютні борги – загроза суверенітету

Влада нехтує досвідом останнього двадцятиріччя, рухаючись по шляху збільшення дефіциту торговельного і платіжного балансів та покриття його за рахунок невинуватого накопичення власних міжнародних запозичень. Політика форсованого нарощування останніх при одночасному витісненні іноземної валю-

• Екоінтеграл

ти з України та штучному утриманні обмінного курсу гривні призводить до втрати золотовалютних резервів НБУ і неможливості обслуговування та вчасного погашення міжнародного боргу.

Держава потрапляє у 2013 р. у скрутне переддефолтне становище, змушена принижуватися перед потенційними кредиторами, що можуть допомогти реструктурувати борги, і йти на політичні поступки у відносинах з іноземними позичальниками.

Практично вичерпані можливості підтримки обмінного курсу гривні. Надалі уряд може бути відлучений від нових міжнародних позичок, не зможе фінансувати за їх рахунок дефіцит держбюджету і змушений буде скоротити бюджетні видатки. Стрімка девальвація гривні невідворотно знецінить кредитно-інвестиційні ресурси. Це поглибить рецесію, що протікає.

Отже, невідкладними є завдання принципової перебудови системи валютного обігу, курсоутворення, управління зовнішніми боргами, стимулювання міжнародних накопичень і кредитів та здійснення профіцитної зовнішньоекономічної політики.

Нам не потрібен шлях Греції та Іспанії, і треба якомога швидше з нього зійти. Завдання ж цього року – зупинити зростання зовнішнього боргу, стимулювати притік валюти у банки, досягти врівноваженого значення валютного курсу гривні та нуліфікувати викуп населенням доларів. На цій основі можна буде включити у вирішення боргових проблем влади внутрішні валютні ресурси країни і цим послабити негативні наслідки валютно-боргової кризи, яка очікується.

Фінансова резервація для України

Відірваність України від світової економіки посилюється. У той час, як інші думають про лібералізацію міждержавного руху капіталу, у нас думають про відгородження від світу, аби діяти в інтересах олігархів і при цьому не демонструвати світовій спільноті власну управлінську безпорадність.

Згідно з індексом фінансової відкритості, що використовується МВФ і Світовим банком, усі країни класифіковані на 4 групи: відкриті; переважно відкриті; частково відкриті; переважно закриті. Найбільш поширений розрахунок цього індексу – на основі врахування правил, інструкцій та адміністративних процедур, що впливають на зовнішні потоки капіталів.

Так от, Україну навіть не розглядають у такій класифікації – ми практично не зрушилися з часів руйнування соціалістичної системи. Для порівняння наведу місце таких реформованих економік, як Чехія, Чилі, Болгарія: вони у групі частково відкритих економік.

Навіщо фінансова відкритість? Щоб інтегруватися у світову систему. Фінансова інтеграція є процесом об'єднання потоків капіталів різних країн та створення спільного фінансового ринку. Це дозволяє, окрім очевидного зростання конкуренції між фінансовими посередниками у спільному просторі, підвищити сумарну

та індивідуальну концентрацію капіталу, забезпечити насичення ним економіки і повніше та якісніше задовольняти потреби у фінансових засобах.

У більш вузькому смислі, фінансова інтеграція надає можливості вирівнювання та загального зниження витрат посередників у кожній країні й забезпечити кращий розподіл сумарного капіталу і загальну фінансову стабільність. Також поширюється вплив більш потужних операторів фінансових потоків, що, зрозуміло, знижує інвестиційні ризики у менш розвинутих країнах (а отже, і знижує процентні ставки).

Звичайно, вступ до кола потужних фінансових гравців для посередників з менш розвинутих країн є не таким простим. Тому можна часто чути слова про необхідність захисту національної фінансової системи (особливо гучно про це говорили українські банкіри, поки вони не почули пропозиції продати свої корпорації більш потужним західним гравцям і отримати за це небачені досі суми).

Але у нас зараз зовсім інша проблема – не прихід європейських банків та інших фінансових посередників, а їх втеча з України. Причини різні.

Одна з них – втрата іноземцями інтересу до державних боргових паперів та до кредитування імпорту в умовах, коли очікується не ревальвація, а девальвація обмінного курсу гривні. До того ж іноземні фінансові корпорації воліли б працювати у ринкових умовах, а не під дахом НБУ, як державні та олігархічні банки. Дефіцитність бюджету і наростання урядового боргу роблять надвисокими ризики неповернення кредитів.

Згадаймо, що покидають Україну ті, хто був зорієнтований на короткострокові операції. Нам треба понизити інвестиційні ризики, забезпечити хеджування валютних позицій, щоб до нас завітали іноземні оператори довгострокових інвестицій.

Друга причина – саме закритість фінансової системи: надвисокі адміністративні вказівки й нормативи, податок на репатріацію, ліцензування та дозволи на операції, неконвертованість грошей, нерівність у розподілі кредитних ресурсів та інші. Тобто треба переходити на сучасні європейські правила взаємодії національних фінансових систем, управління потоками капіталів з метою запобігання короткостроковим банківським зобов'язанням, упередження інвестиційних і валютних ризиків, без чого неможливо очікувати плодів міжнародної фінансової відкритості та інтеграції.

У підсумку, в цілому, підкреслимо, що нам потрібно кардинально перетворити грошово-кредитну систему, яка виглядає анахронічною, слабкою, ненадійною. Вона має стати відкритою, ринковою, правдивою, рівноправною для власників грошей і посередників, доступною для усього нашого суспільства.

І тут треба вирішити ряд проблем: змінити організацію системи, механізм її резервів, цілі функціонування, методологію діяльності грошового регулятора, оновити інструменти монетарної політики, підняти фінансово-економічну культуру банкірів та інше.

Прорив реформ у грошово-кредитній системі

Наша монетарна система – глибоко хвора і потребує активних вдосконалень. Усі її ключові перетворення можна синтезувати за такими напрямками.

Важливо докорінно оновити цілі діяльності, головні функції та принципову організаційну структуру Національного банку України. Він має відповідати за рівень інфляції цін, межі коливань обмінного курсу гривні до долара відносно поточного його значення, рівень процентних ставок на міжбанківському ринку та за кредитами підприємствам, а також стан поточного рахунку платіжного балансу країни як складових цілей діяльності регулятора.

Ці цільові параметри повинні затверджуватися в Основних засадах грошово-кредитної політики НБУ, які приймаються парламентом разом із Державним бюджетом на черговий рік і мають бути обов'язковими до виконання.

Українському центрбанку треба надати функції дійсного регулятора грошово-кредитних ринків та системної резервної установи, відповідно змінивши методи його роботи, замість адміністратора грошової маси, кредитних потоків і рятівника безвідповідальних комерційних банків.

Паралельно потрібно позбавити його прав розпоряджатися капіталом, правами власності і майном банків, у тому числі при визнанні банків неплатоспроможними, яке має відбуватися винятково шляхом судових процедур.

Потрібно також замінити індивідуальне керівництво Нацбанком України на колективне, передавши відповідні права Правлінню Нацбанку (інша назва – Комітет директорів НБУ), який би складався з 7-9 членів. Рішення правління НБУ повинні прийматися консенсусом і підписуватися головою НБУ. Кандидатуру голови повинна вносити Рада НБУ президенту України, який, у свою чергу, вноситиме кандидатуру на затвердження Верховної Ради. Рада Нацбанку має складатися з незалежних фахівців, а не чиновників від глави держави і банкірів-комерсантів, як зараз.

До складу вищих органів управління центрбанку України слід ввести також Комітет із процентних ставок, який повинен складатися з головних спеціалістів НБУ. На нього покладатимуться повноваження з розробки заходів зі зниження позичкових ставок на різних ринках. Рішення Комітету доцільно буде приймати голосуванням.

Потрібно перетворити НБУ на системну резервну установу. Резерви стануть акумулюватися на спеціальному рахунку в центрбанку за універсальними для усіх банків нормативами. Останні повинні застосовуватися до банківських вкладів на поточні, платіжно-карткові, рахунки «до запитання», «нон-стоп» тощо як у національній, так і в іноземній валюті. За нашими уявленнями, ці ставки мають бути встановлені на рівні не нижче 22-23 % від сум на відповідних банківських

рахунках, з часом понизивши до 18-19% (у США – 9%).

Ставки нормативів резервування доцільно затверджувати законодавчими актами парламенту України. Відрахування мають здійснюватися одночасно з надходженням коштів на вказані рахунки комерційних банків. Резервні вимоги – за тими ж ставками – виставлятимуться також відносно коштів, отриманих комерційними банками при продажі (передачі в борг) Нацбанку державних цінних паперів. Це дозволяє банкам на суму фактичного перевищення обов'язкових резервів, що виникла після такої операції, мультиплікативно (кратно) збільшити свої кредитні можливості (мультиплікатор утворюється у відповідності з нормативом резервування).

Якщо треба зменшити грошову масу, емісійно-резервний центр буде продавати банкам державні облигації. Оплата останніх здійснюватиметься за рахунок резервів. У відповідності до зменшеної суми фактичних резервів відносно суми обов'язкових резервів, банки зменшують кошти на своїх депозитних вкладах, а отже, вони зменшують і свої кредитні операції.

Усі платіжні операції банків почнуть проходити через центральний банк і здійснюватися лише після врахування з відповідних сум резервних зобов'язань. Резерви будуть джерелом фінансування операцій грошового регулятора на відкритому ринку, а також санацийних кредитів (як у гривнях, так і у доларах). Їх обсяги повинні бути верхньою межею цих операцій та кредитів.

Ключове значення відіграватиме зміна методів й інструментів грошової емісії та регулювання грошової маси. Емісійне поповнення грошової маси треба відокремити від майнових заставних операцій, відмовитися від прямого кредитного рефінансування банків і перейти до надання-вилучення кредитних засобів банкам в основному через активні операції Нацбанку на вторинному ринку – з купівлі-продажу забезпечених цінних паперів, а також репо-операцій з цими паперами і доларами з ініціативи комерційних установ.

Операції НБУ на відкритому ринку не повинні носити дискримінаційний характер і не бути зумовленими вимогами щодо цільового використання отриманих коштів. До складу цінних паперів, з якими має здійснювати регулятор операції відкритого ринку, доцільно включити: державні папери України внутрішньої та зовнішньої позики, номіновані як у національній, так і у іноземних твердих валютах; боргові папери НБУ, комерційних банків, місцевих бюджетів, іпотечних установ, великих корпорацій, в тому числі транснаціональних, а також новеітовані акції, розміщені на національних фондових біржах, та інші. У цих операціях український центрбанк має оперувати як нашими грошовими знаками, так і твердими валютами, що дозволить корегувати і гривневу, і доларову масу.

Окрім того, при короткостроковому наданні ліквідності варто використовувати такі інструменти, як казначейські й банківські векселі, механізми овернайт,

• Екоінтеграл

валютні свопи тощо. Треба також знизити відсоткові ставки і різко скоротити обсяги розміщення депозитних сертифікати НБУ – тільки як виняток, у дуже вузьких, наперед визначених межах (встановлювати ліміти їх випуску), а з часом, після насичення фондового ринку короткостроковими реальними борговими паперами, – скасувати їх застосування. І видавати ці сертифікати тільки тим окремим банкам, що довели регулятору неможливість розміщення тимчасово надлишкової ліквідності.

Необхідно принципово перебудувати систему руху грошово-позичкових ресурсів – з вертикально-централізованої на горизонтальну, децентралізовану. Для цього потрібно: перейти до бездефіцитного формування Державного бюджету; пролонгувати обіг урядових облігацій, час погашення яких настав, за рахунок їх купівлі грошовим регулятором на вторинному фондовому ринку та поширення на цьому ринку деривативів; здійснити реконструкцію механізму державних кредитних гарантій, обсяг яких повинен бути скорочений, а видаватися вони повинні лише під інноваційно-підприємницькі проекти; скерувати банківські корпорації на ринкові джерела та об'єкти кредитування та інші.

Треба відновити ринково-комерційний статус усіх банківських корпорацій-резидентів: позбавити субурядові банки привілеїв купівлі державних облігацій при первинному їх розміщенні і продажу центральному банку, отримання урядових гарантій тощо; роздержавити ці банки, провести продаж їх акцій малими пакетами на вільних ринкових засадах, вивести з них ризиковані і збиткові активи, повернути регулятору раніше надані кредити; провести подібні процедури з іншими банками, що, наприклад, є частинами олігархічних холдінгів; скасувати адміністративне кредитування збиткових державних монополій; ліквідувати так звані Стабілізаційний фонд, який є неконтрольованим позабюджетним джерелом кредитування чиновницько-олігархічних проєктів та інше.

Надзвичайно важливим є зниження позичкових процентних ставок, для чого необхідно:

а) стабілізувати споживчі ціни і валютний курс гривні, причому досягти цього не через вилучення з обігу гривневих коштів, а завдяки збалансуванню поточного рахунку платіжного балансу і попиту-пропозиції на внутрішньому валютному ринку; б) знизити ризики банківського кредитування підприємств, що можливо при конкурентному ринковому наданні позичок прибутковим компаніям, та здійснити реформи з підвищення конкурентоспроможності і ліквідності виробничих підприємств; в) зупинити втручання у саморегулювання попиту-пропозиції на грошових ринках.

Одним з центральних питань є вивільнення обігу іноземної валюти на внутрішньому ринку. Треба зняти заборону використовувати її суми з банківських рахунків всередині країни для оплати товарів і послуг, об'єктів нерухомості, майнових прав, фондових інструментів і т. п., що продаються на українських ринках і

ціни на які визначені у гривнях, використовуючи при цьому поточний обмінний курс банку, у якому знаходяться іноземні засоби.

Такі ж можливості мають отримати власники готівкових доларів чи євро, які оплачують товари, послуги та інші матеріальні цінності на території України. Звичайно, мають бути скасовані заборони і обмеження й на кредитно-інвестиційні операції з іноземною валютою всередині країни. Це також означає, що всередині країни можуть випускатися корпоративні й банківські фондово-боргові інструменти, номіновані у іноземних грошових знаках.

Зрозуміло також, що мають піти у минуле різні штучні бюрократичні перепони обміну гривні на долари та інші тверді валюти як у готівковій формі (паспортизація й опадаткування обміну тощо), так й на банківських рахунках. Паралельно необхідно досягти зваженого значення обмінного курсу на міжбанківському ринку, лімітувати обсяги валютних інтервенцій НБУ на ньому, не допускати різких стрибків курсу на торгах, використовувати неінтервенційні способи врівноваження попиту-пропозиції на валюту (наданням валютних чи гривневих позик – операціями центрального банку на відкритому ринку і т. і.), розвинути інфраструктуру хеджування валютних ризиків комерційних установ. Очевидною є також відмова від встановлення так званого офіційного обмінного курсу гривні – він має відповідати ринковому його значенню.

Має бути забезпечена фінансова відкритість країни і вивільнений від чиновницьких бар'єрів зовнішній валютний обіг. В першу чергу потрібно відмінити 15%-й податок від сум капіталу, які репатріюються іноземними компаніями з України, що є їх дискримінацією.

Треба також скасувати такі обмежувальні для міжнародних операцій бюрократичні процедури, як ліцензування Нацбанком валютних транзакцій (інвестицій, кредитів, платежів) та заборона іноземцям вивозити тверду валюту з України.

У цьому ж ряду стоїть необхідність звільнення від реєстрації та ліцензування в Україні філій іноземних фінансових компаній, зареєстрованих у будь-якій країні Євросоюзу.

Важливо також ліквідувати такі втручання у зовнішньоекономічну діяльність, як обов'язковість продажу валютної виручки українськими експортерами та обміну на гривні переказів (більше 150 тис. дол.) українських громадян з-за кордону. Окрім того, мають бути зняті обмеження й спеціальні дозволи на провіз готівкової іноземної валюти українськими громадянами при перетині Державного кордону України тощо.

Необхідно перейти до профіцитної зовнішньоекономічної моделі, яка б давала постійний приріст золотовалютних резервів НБУ. Її запровадження передбачає: відмову від стимулювання імпорту товарів і послуг (яке здійснюється при ревальвації обмінного курсу, короткострокових іноземних запозиченнях держави, кредитуванні урядом неплатоспроможних корпора-

цій-імпортерів); натомість потрібне заохочення підприємницького, високотехнологічного експорту (в першу чергу, спрощенням митних процедур, автоматичним поверненням сплаченого експортерами ПДВ й експортними преміями); протидію міжнародним короткостроковим кредитним угодам українських фінансових корпорацій (шляхом запровадження методів управління фінансово-інвестиційними ризиками, їх диверсифікації, зокрема завдяки введенню українським центробанком вимог некомпенсованого резерву відносно банківських іноземних короткострокових зобов'язань, та ін.); стимулювання притоку довгострокових іноземних інвестицій та банківських кредитів (становлення реальних інститутів приватної власності, акціонерних відносин, перехід на європейські стандарти емісії, обліку та страхування цінних паперів, залучення в країну підприємств транснаціональних корпорацій, скасування бюрократичної реєстрації іноземних інвестицій, прямий доступ іноземців до національних фондових бірж, поширення ринку деривативів тощо); заощадження золотовалютних резервів НБУ завдяки скороченню його іноземних інтервенцій на внутрішньому ринку та здійсненню заходів із включення у банківський обіг готівкової іноземної валюти, що знаходиться на руках у населення, – зокрема, її залучення на депозитні рахунки кредитних установ, у фондові інструменти тощо.

В результаті цих перетворень в Україні буде створена принципово інша фінансово-грошова система.

Банківське ложе для обраних

Чому явних вад грошово-кредитного регулювання не бачать самі банкіри?

З часом я зрозумів, що у банківських колах не прийнято виносити сміття з хати, усе потрібно вирішувати тихо і в інтересах усіх учасників.

До того ж система працює так, що усім вистачає: необмежені відсоткові ставки і збирницькі тарифи за послуги дозволяють задовольнити будь-які, хоч зазмарні, потреби банкірів.

Головне – потрапити у це зачароване коло: пройти усі випробування для новачків (адміністративні бар'єри і професійні вимоги – одні з найскладніших). Усі будуть задоволені. Мільярдерами сьогодні стали ті, хто продав іноземцям банки, статутний фонд яких починався у 90-ті з 3 тис. дол., а головний офіс складався з 2-3-кімнатного приміщення.

А іншого не могло й бути. Надприбутки банківські корпорації отримували за будь-якого стану економіки і за будь-якої влади. Я не зупиняюся на чисто фінансових аферах, до яких вдавалися і вдаються компанії грошового бізнесу (фінансові піраміди з грошима громадян – найменш криміналізовані з них).

Національний банк України демонстрував управлінську безпорадність, допускаючи діяльність і видаючи ліцензії швидким на руку аферистам. Після цього ми чуємо про гучні, але безплідні розслідування і політичні заяви урядовців, які мали заспокоїти постраждалих. Подивимось на інші – легальні операції банків і оцінимо їх суспільну користь.

Коли національне господарство лежало внаслідок гіперінфляції 1993-1994 рр. і людям перестали платити зарплату та пенсії, банкіри найбільше заробляли на обслуговуванні фіскально-бюджетних потоків, нараховуючи платіжні вимоги міністерствам, відомствам, службам, місцевим адміністраціям. Тут, зрозуміло, усе вирішували корупційні зв'язки банкірів із владою, а тому найбільших успіхів досягли ті з них, хто за плечами мав авторитетний комсомольський досвід.

Також не зневажали банки, маючи певні грошові накопичення, елементарним перепродажем товарів, автомобілів, антикваріату, квартир, металу, бензину тощо. Нерідко використовувався у ті роки й такий спосіб збагачення фінансових посередників, як крадіжки коштів підприємств із депозитних рахунків з наступним зникненням відповідальних банківських працівників чи керівників, а також фіктивного банкрутства відповідних закладів. Інша сторона такого роду незаконних обороток – надання кредитів безнадійним неплатоспроможним державним підприємствам з наступним арештом їх майна для компенсації боргу. Далі права на арештоване майно викупалися нуворішами за до смішного низькими цінами.

Особливо багато таких боргів державних підприємств накопичив у ті роки «Промінвестбанк», що одним із перших включився у ці схеми відчуження державного майна поза відкритими публічними процедурами. Саме особливі можливості цього банку забрали у своє розпорядження майно великої кількості пострадянських підприємств зробили його об'єктом особливого зацікавлення російського капіталу, що перебрався до України і мав на меті полонити наші промислові об'єкти (у 2008 р. він був першим серед банківських закладів, які були визнані некредитоспроможними під час фінансової кризи, і за сумнівних боргових претензій перейшов у власність російського «Внешнекономбанку»). Тепер такі можливості забрали за борги українські промислові підприємства отримав іноземний власник.

Схожа інструментальна роль українських банківських корпорацій полягала у той час у навмисному створенні великих боргових зобов'язань високоприбуткових державних підприємств. Для цього з директорами останніх потенційні нові власники домовлялися про неповернення позичок і несплату поставок. Це давало підстави для звернення кредитора до суду з метою визнання боржника банкрутом і передачі прав власності на акції підприємств приватним особам, що організували і фінансували усю цю фікцію. За мільйони гривень боргу забирали мільярдні за вартістю

• Екоінтеграл

господарські комплекси. Про масштаби подібних оборудок говорить той факт, що за їх допомогою в Україні приватизована більша частина колись державних об'єктів, ніж за офіційними конкурсами, що проводив Фонд держмайна України. Особливо примітними такі схеми були у м. Києві, Дніпропетровській та Донецькій областях – фактично там, звідки вийшли головні олігархічні клани у нашій країні.

До речі, брудною є й історія приватизації самих державних банків, успадкованих від радянської унітарної (фактично одноканкової) системи. Адже законодавства про приватизацію державних кредитних установ в Україні досі не прийнято. Програм приватизації банків парламент не затверджував. Не давав розпоряджень на її проведення й уряд, який за Конституцією розпоряджається об'єктами державної власності.

Таємні маніпуляції з акціонерними правами на ці банківські структури закінчувалися інформаційними повідомленнями про нових власників, як того ж В. Матвієнка (колишній голова НБУ у 1991-1992 рр.) – щодо «Укрпромбанку» чи В. Хорошківського – «Укрсоцбанку». Як тепер стає ясним, можливим варіантом захоплення цих банків у приватні руки була їх реєстрація Нацбанком – з унітарних юридичних осіб – у акціонерні товариства з наступним дозволом керівникам цих банків купити пакети акцій. Ціни купівлі, звичайно, були штучно низькими, банкіри використали для оплати цих пакетів позички своїх же установ. Коротше, це була, безумовно, елементарна крадіжка державного майна.

По-іншому розкрадали майно державного агробанку «Україна». Його розібрали по частинах: борги й майно переформили на приватні фірми (а найкращі будинки, які займали раніше компартійні органи, агробанк отримав у 1991 р. від нової української влади, після заборони КПРС і її філії КПУ) і знищили банк як юридичну особу. І знову помічаємо «вуха» усім відомих сьогодні політиків.

Потім, з кінця 90-х, з'явилися нові, більш цивілізовані, способи «робити гроші». Банки отримали можливість працювати з державними борговими цінними паперами, відсотки за якими необґрунтовано досягали 30 і більше річних, а ризики – мінімальні.

Економічне зростання, що відновилося в Україні після 1999 р., дозволило кредитувати підприємства, а сталість обмінного курсу гривні і певне підвищення реальних, виражених у доларах, доходів сімей у період до 2008 р. дало змогу банкам розгорнути активність на ринку споживчих позичок.

При цьому проценти за ними залишалися дуже високими у всі роки (в середньому не нижче 25-30%). Зрозуміло, що далеко не усі підприємства і громадяни могли оплачувати такі високі ставки. Банки страхувалися від ризиків непогашення кредитів надвеликими майновими заставами і у випадку несплати зобов'язань боржниками заробляли на перепродажах вилучених у них майнових цінностей.

Додатково у ці роки банки опанували ринок платіжних послуг населенню (нарахування і виплата зарплати, оплата комунальних і освітніх послуг, платіжні картки, зберігання коштовностей, купівля-продаж іноземної валюти тощо).

Ці нововведення можна було б широко вітати, якби не зухвалість фінансових корпорацій, які самочинно встановлюють та змінюють тарифи на свої послуги (зрозуміло, у який бік) та стягують гроші там, де не мають права це робити (як, наприклад, при отриманні зарплати на картковий рахунок з оплатою послуги зняття готівки).

До речі, як можна було силою змушувати людей переходити на отримання зарплати картою, коли торговельні і фінансові підприємства не були забезпечені (і залишаються незабезпеченими) терміналами для електронних платежів? При цьому для клієнтів не створено можливостей оскаржити чи відмінити односторонні дії надавача банківських послуг, а наш центральний регулятор не помічає подібних зловживань підвідомчих контор і не ставить їх на місце.

Ще однією ганебною сторінкою діяльності банків у період кризи знецінення активів і неповернення позичок стало залучення посередницьких колекторів, які використовували незаконні способи погашення боргів (за абсолютної безхребетності правоохоронних органів і регулятора) та створили ексцес нового протистояння й недовіри суспільства і банків.

Далі. Після провалу банківсько-кредитної системи у 2008 р. і запровадження політики централізації вільних позичкових коштів (з 2010 р.) банки почали знову заробляти на державному внутрішньому боргу (але це бізнес для обраних, у першу чергу – для урядових банків) і на іграх з депозитними сертифікатами НБУ (для усіх інших).

За допомогою депозитних сертифікатів вільні кошти комерційних банків перераховуються грошовому регулятору (на строк від 1 дня до 12 місяців) під певні відсотки (нагадаю, що у ці роки вони коливалися у межах від 2,5 до 17,0%). Не дуже високі, проте при депонуванні великих сум зиск може бути достатньо вагомим, а головне, що кредитні корпорації абсолютно нічим не ризикують і не несуть при цих операціях жодних службових витрат. Фактично це не банківська діяльність, а лихварська. Наші фінансові корпорації повернулися у 16-17-те сторіччя, у докапіталістичну, доіндустріальну еру. Ситуація вже занадто сумна.

У часи останньої фінансової кризи усі знову (вдруге після криз 90-х років) могли зрозуміти, що збої у фінансовому механізмі мають тяжкі системні наслідки для усієї економіки. У ті часи можна було побачити інформаційну закритість фінансових ринків, неправдивість заяв банкірів та недоступність показників дійсної кредитоспроможності їх установ.

Учасники ринків через інформаційну асиметрію, що розповсюджувалася, приймали неадекватні рішення, як, наприклад, звернення до банків підприємств і гро-

мадян за валютними позичками, які після карколомної девальвації не змогли повернути. Характерною була й стадна поведінка іноземних кредиторів, які без достовірної інформації від грошового регулятора просто впали у інформаційні шоки. На жаль, досі висновки з тієї ситуації не зроблені.

Питання не в тому, що банки заробляють будь-якими способами, діючи на грані чи за гранню фолу, завжди залишаються з баришами і їм не страшні ніякі кризи – навпаки, навіть у кризові роки вони здатні купувати і «істи хліб з маслом». І не в тому питання, що вони опанували широке коло послуг з надвисокими тарифами і відсотками, які самі собі встановили і на які не заслуговують. Вони не виконують своїх особливих функцій, які не в змозі виконати жодні інші суб'єкти економічного життя.

Вони НЕ КРЕДИТУЮТЬ виробничі підприємства. Кредит за 25-35% не можна назвати кредитом! Це продаж майна, за яке надані гроші.

А саме такою, як відомо, є в Україні плата за банківські позички бізнесу. Коли нам розказують, що середні ставки за кредитами підприємствам складають 20% (як вказано у статистичному звіті українського центрального банку за 2012 р.), то не пояснюють, що тут, по-перше, не враховані пов'язані з кредитом (як нарахування комісійних, що складають 1,5-2% щомісяця) і прямо не пов'язані з ним платежі (наші банки дуже вправні на вигадки щодо витягування додаткових грошей з клієнтів); по-друге, у розрахунки середнього показника включені і різноманітні пільгові кредити пріоритетним галузям, і понижені процентні ставки за позичками банками господарським об'єктам своєї фінансово-промислової групи, свого олігархічного холдингу.

Тобто це неринкові процентні ставки. Тому середнє значення ні на що не вказує. Для неафільованих з банком, не пов'язаних з ним бізнесом чи корупційними зв'язками позичальників кредити практично недоступні і набагато дорожчі за 30%. І практично половину цих відсотків складають комісійні платежі, а таке можливо лише в умовах дуже високого рівня монополізації банківських послуг. Отже, фактично ринкового, конкурентного кредитування в нас не існує.

Та по-іншому не могло й бути, адже кредитування виробництва фактично заборонено в нашій країні: Національний банк відносить позичкові операції банків з господарськими комплексами до найвищої – п'ятої – за ступенем ризикованості групи активів (з оцінкою ризику у 100%) поряд із такими їх видами, як прострочені, сумнівні, непокриті доходи, акредитиви, заборгованості і т. ін.

І це впливає на низьке значення коефіцієнта адекватності капіталу банку, що змушує регулятора виводити установу в розряд недокапіталізованих і припинити виплату дивідендів його власникам, викуп ними акцій банку, відкриття нових депозитних рахунків та інших дій.

Натомість вкладення банків у державні цінні папери, боргові інструменти НБУ тощо визначені зі ступенем ризику у 0%, вони визнаються добре капіталізованими і мають право на найбільші бонуси, дивіденди, інвестиції і т. д.

Фальшива активність банків

Ще важливим є таке уточнення. Головна функція банків – не просто надавати позички. Потрібні виробничі позички. Споживчі кредити, незважаючи на те, що з них історично починалася банківська справа, є несуттєвими для розвитку економіки.

Вони, як відомо, допомагають споживачам розширити коло предметів вжитку у своєму розпорядженні понад наявні у них купівельні спроможності. І у цьому зацікавлені, перш за все, постачальники товарів і послуг. А точніше, ті постачальники, які не відзначені ринковою конкурентоспроможністю.

Споживчі кредити – дітище доринкової, докапіталістичної економіки. Виробничий сектор того періоду не відрізнявся підприємницькими ініціативами, а тому не потребував грошей зі сторони. Не був довготривалим сам цикл виробництва, і своїх грошей вистачало. У сьогоднішніх умовах надання споживчих позичок відволікає купівельні ресурси суспільства від продуктивних, виробничих потреб.

Фактично за таких операцій постачальники товарів (послуг) або банки свої тимчасово вільні фінансові кошти передають споживачам – покупцям продукції. Виробники могли б використати їх для розширення виробництва або банки могли б видати кошти іншим підприємствам для продуктивних цілей.

Але в Україні це не відбувається. Виглядає так, що постачальник товарів штучно збільшує платоспроможний попит на свою продукцію понад реальну кон'юнктуру ринку і цим самим викривляє його дійсні пропорції, дійсний попит на відповідні товари. При цьому завдяки таким фінансовим перевагам консервуються застарілі виробництва і гальмується піднесення нових індустрій.

Але й не будь-яке кредитування виробничих потреб суспільства варто визнавати корисним. Таким стає лише позичання грошей найбільш прогресивним і потрібним суспільству виробництва. Зокрема, тим, що приносять найвищі прибутки.

При цьому банки мають виконувати у певному розумінні «санітарну» місію: вони вилучають з обігу капітали, які вкладені у застарілі, неконкурентоспроможні підприємства, і адресують їх суспільно корисним виробництвам. Відбувається це завдяки процедурам банкрутства боржників, ключовими кредиторами й ініціаторами яких є банківські установи.

У наших же умовах, коли банки видають господарські

• Екоінтеграл

позички під майнові застави, більші шанси на їх отримання мають, навпаки, застарілі підприємства радянської епохи, які володіють великими будинками, спорудами, під'їзними шляхами, земельними ділянками і т. д.

Серед більш нових корпорацій за чинного порядку кредитування кращі підстави для банківських запозичень мають низькоконкурентні господарські комплекси, у яких накопичилися надлишкові запаси сировини, напівфабрикатів, запасного обладнання, автомобілів, готових виробів тощо. Ще існують інструменти гарантій та поручительств, які легше отримати близьким до влади підприємствам. Новітні ж компанії залишаються поза процесом кредитування, вони не вписуються у нормативні інструкції Нацбанку України.

За цих обставин банки не шукають інноваційні підприємства. Вони працюють з тими, з ким відносини вже склалися. Раніше надані цим підприємствам позички банки не вимагають повернути, а шукають приводи пролонгувати їх на майбутнє. Це влаштовує і безтурботні підприємства, і банки, що уникають нових ризиків.

Фінансові засоби не виходять із цього закритого коловороту. І, звичайно, не виникають джерела банківського кредитування нового бізнесу, проєктів, виробництв.

Насправді кредитування застарілих підприємств є більш ризикованим, а бюджетні гарантії лише посилюють безпечність банківських корпорацій і спонукають їх до ще більш ризикованих (в тому числі й корупційних) оборудок. Те, що український центробанк видає кредити рефінансування під застави, отримані комерційними банками від цих флагманів минулого, робить безпеку таких позичок удаваною, фіктивною, а їх погашення перекладається на усю економіку.

Те ж можна сказати й про кредитне забезпечення дрібного підприємництва. Такого забезпечення практично немає.

Банкам дрібні підприємства нецікаві з декількох причин: по-перше, їх операції немасштабні, а тому банківське обслуговування малого і середнього бізнесу є більш трудомістким; по-друге, цей бізнес володіє обмеженими майновими цінностями, а отже, не в стані гарантувати ними відшкодування неповернутих позичок; по-третє, він – просторово мобільний, важко контрольований фінустановами, а тому для наших банків – більш ризикований.

До речі, в Україні на початку 90-х років були утворені державні фонди розвитку підприємництва, фермерства та інноваційний фонд, які дали поштовх новому бізнесу. Проте ці видатки дуже не подобалися чиновництву, яке не могло й допустити його становлення. Вони проіснували 2 і 8 років.

Українські фінансові установи, не дбаючи про господарських партнерів, не створюють й необхідних для відносин з ними фінансових продуктів. Так, вони не переймаються перетворенням короткострокових зобов'язань, що виникають на їх рахунках, у довго-

строкові угоди з виробничими підприємствами. Їм це не потрібно і навіть більше – шкідливо за чинної системи регулювання.

Із сказаного випливає, що наших банкірів не цікавить прибутковість бізнесу клієнтів, хоча за логікою речей вищі відсотки за надані кредити можна отримувати з більш високоприбуткових підприємств. Банкіри скоріше готові укласти позичкові угоди з тими компаніями, які вже звітували про свої надприбутки, ніж з тими, які планують їх здобути у майбутньому.

Але саме останнім потрібні позички. Хоча знову ж таки рівень відсотка, який заправляють банки, не залежить від того, чи мають підприємства надприбутки. В результаті не відбувається концентрація капіталу у найкращих високодохідних галузях.

Банки не бажають ризикувати грошима заради кредитування підприємницького бізнесу.

Можна навіть сказати, що банкірів у цілому задовольняє стала, незмінна, неризикована ситуація, без розвитку, конкуренції, без зростань і падінь бізнесу, без пошуку нових клієнтів і розміщення нових позичок. Це життя без ризиків, без конкуренції, без застосування нових спеціальних технологій та без пошуку нових ринків банківських послуг. Це фальшива активність.

Нас не влаштовує такий стан речей. Кредитувати треба найперспективніші виробництва, підтримувати інноваційні підприємства, підвищувати прибутковість економіки, забезпечувати позитивну структурну динаміку капіталу.

Зрозуміло, що чинна банківська система країни, яка потребує розвитку та модернізації, не потрібна. Це не пряме одностороннє звинувачення українських банків, оскільки й сама їх клієнтура є малоперспективною.

Це є наслідком гальмування переходу всієї економіки на ринковий шлях. До того ж вищенаведений висновок про стан банківського сектору надто загальний. Є різні банки та різні банкіри. Важливо подивитися на окремі їх типи, щоб зрозуміти, з ким ми маємо справу.

Банківський ринок: розділяй і владарюй

В дійсності склад українських банківських установ – досить неоднорідний. І, у першу чергу, відмінності між ними стосуються цільової спрямованості фінансово-посередницького бізнесу (тут ми розглянемо кредитну діяльність як основну для розвитку економіки і залишимо без уваги платіжну та інші банківські функції). За цією ознакою – в залежності від домінування певного типу послуг – сукупність комерційних банків пропонуємо розділити на такі групи:

1) оператори ринку державних облігацій і кредитування державних замовлень;

2) фінансові оператори холдінгів та інших фінансово-промислових груп;

3) кредитори імпорту товарів і послуг;

4) позичкодавці внутрішніх оптових комерційних операцій;

5) виробники роздрібних банківських послуг.

Спільне у всіх банківських корпорацій – перебування у зоні неринкового грошово-кредитного функціонування.

Вони, як правило, прилаштовуються до певних ніш у банківсько-кредитній системі, займають особливе становище на її певному сегменті і знаходять канали отримання тих чи інших переваг від адміністративно-регулювальних органів, є під їх захистом, одночасно потрапляючи в залежність від них.

Особливості ж діяльності цих груп банків такі:

(1) Оператори фінансування державних боргових паперів та державних замовлень (включаючи закупівлі, підрядні роботи, бюджетні позички тощо) наживаються на масштабних операціях з високими процентними платежами, не відчуваючи серйозної конкуренції зі сторони.

У них найвищі доходи за найменших витрат на утримання установ і найнижчі загрози неповернення наданих позичок. Поповнення їх кредитних фондів відбувається за рахунок емісійних надходжень від Нацбанку, що є найдешевшими – ставка рефінансування не вище 7,5%, ставка за операціями центробанку на відкритому ринку 8,5-10,5%, що на 4-5 пунктів менші за ринкову вартість ресурсів.

(2) Фінустанови у складі олігархічних холдінгів. Вони є головними кредиторами підприємств, що входять до складу олігархічних корпорацій, і також не мають проблем з ресурсами, отримуючи бюджетні й емісійні грошові засоби для свого рефінансування відповідно за пільговими ставками і ставками центрального банку. Вони також добирають гроші через розгалужену філіальну сіть, зацікавлюючи громадян депозитними ставками і всілякими розіграшами призів.

Ці банки, звичайно, не несуть матеріальної відповідальності за невдале розміщення капіталу: кредити свідомо непродуктивні – закривають діри у балансах морально застарілих виробництв (хоча чинне законодавство забороняє видачу банками кредитів на покриття збитків підприємств), а держава приходить на допомогу, якщо пред'явити їй формальні довідки про залишок матеріалів чи запчастин на складах.

3) Фінансові кредитори імпорту товарів і послуг задовольняються величезними обсягами відповідних комерційних операцій.

Гарантіями ж повернення позичок є, по-перше, сталий статус клієнтів – підприємств-імпортерів, які мають довгострокові привілеї на безпроблемне проходження прикордонно-митних процедур; по-друге, монополічне, безальтернативне становище імпортерів-постачальників на внутрішньому чи то споживчому, чи то енергетичному, чи то сировинних ринках.

Джерелами отримання ресурсів є залишки коштів підприємств та населення на банківських рахунках,

що можуть коливатися від 5-6 до 18-20 %, а також позички іноземних фінустанов (під 5-10% у доларах).

(4) Група фінансових посередників оптових внутрішніх комерційних оборудок.

Банкірів тут влаштовує майнова забезпеченість позичок (от де в нагоді стають такі чудернацькі папери про наявність запасів товарів, як подвійні складські свідоцтва!) і відносно невисока ризикованість операцій цього типу.

Фінансові кредити у цьому сегменті – короткострокові, що відповідає й структурі наявних у банків позичкових ресурсів. Цей сегмент перебуває у неперіодичному коловороті товарів і послуг стандартно-рутинного складу.

Засобами для надання позичок є гроші вкладників, що коштують також до 10-15% річних. Джерелом оплати надвисоких процентів за кредити цього банківського сегменту є монополістичні прибутки постачальників на ринках різного ступеня інтеграції і масштабу – від комунальних послуг до авіаційних перевезень.

(5) Остання категорія – банки з надання роздрібних послуг. У цій групі помічені як національні, так й іноземні фінансові корпорації – як правило, крупні структури з багатофілійними мережами. Їх прихід у цей сектор послуг пояснюється надзвичайно високими ставками відсотків за споживчими й іпотечними кредитами – з урахуванням банківської комісії вони у середньому вище 30-33%.

Друга причина зацікавленості банків – свавільне встановлення ними тарифів за послуги з переказів, платежів, карткового обслуговування, навіть – з надання інформації, як це робить «Приватбанк».

Третьою причиною, безумовно, є висока депозитна активність громадян, особливо відносно доларових заощаджень. Це, перш за все, цікавить філії іноземних банків, які в силу фінансової кризи і підвищення ризикованості роботи в Україні зосередились на відкачуванні валютних фондів на Захід.

У наведеній типології фінустанов відсутні ті, які працюють на ринках з конкретними виробничими підприємствами, що не входять до привілейованих фінансово-промислових груп і не перебувають у власності держави. За невеликим винятком, таких практично немає – вони не вижили б за даної позичкової моделі.

Або працюють на владу, на олігархів, на митників тощо, або не зведеш кінці з кінцями.

Є в українському банківському середовищі й надвеликі структури, які працюють у декількох із наведених сегментів кредитування. Їх поведінка відрізняється не тільки числом видів діяльності, а й особливостями функціональної поведінки. Вони, наприклад, дозволяють собі більшу зневагу до клієнтів, порушення договірних умов, крадіжки малих сум через дірки у законодавстві, свавільне встановлення захмарних ставок.

Причина – у монополічному становищі цих установ на окремих фінансових і територіальних ринках, осо-

• Екоінтеграл

бливо у відносинах з фізичними особами. Але головна загроза від таких фінансових монстрів у іншому. Вони мають необґрунтовані конкурентні переваги перед більш дрібними банками через приховане державне страхування – за їх невдачі розрахується держава.

Банкрутство надвеликих фінансових інститутів з найбільшою часткою запозиченого капіталу може представляти системні ризики для усієї економіки. Чинovníки заявляють, що вони не здатні захистити державні фінанси від ексцесів поведінки таких компаній. Прислухаємося до слів одного з власників українського «Приватбанку», який, захищаючись від недружнього ставлення чинної влади, попередив, що може підірвати валютний курс і усю удавану стабільність національної грошової системи.

Некредитоспроможність таких банків не призводить до їх банкрутства. Вони надто великі для зникнення з ринку, для фінансової реструктуризації. Тому банки-гіганти почуваються надто самовпевнено і приймають на себе надвеликі ризики, не турбуючись за їх наслідки. В результаті слабкою і нестійкою є уся грошово-кредитна систем країни.

Як бачимо, українські банки не працюють на ринках, вони не фінансують тих, хто найбільш конкурентоспроможний, у них нерівний, неринковий доступ до джерел отримання кредитних ресурсів і різна ризикованість поведінки.

Більше того, значна частина операцій українських банків – ні за яких обставин не могла бути прибутковою і отримувати від позичальників будь-які відсотки. Наприклад, підурядові та наближені до влади банки, які в останні три роки кредитували будівництво мостів через р. Дніпро, терміналів аеровокзалів, стадіонів та інших об'єктів, ні за яких обставин не повернуть витрачені кошти. Про вимоги сплати відсотків за цими позичками не може бути й мови.

Як діє за цих обставин Кабінет міністрів України? Він як розпорядник прав власності на державні банки виділив останнім з бюджету компенсаційні гроші, нібито законно збільшуючи статутні фонди цих банків. Але це – протизаконно щодо усіх учасників банківської діяльності і до усієї грошової системи, яка зазнає турбулентності. І, до речі, це є фактом нецільового використання бюджетних доходів. Такі ризиковані операції, що є наслідком державних гарантій, повинні бути юридично заборонені.

В усіх випадках відсотки за кредитами отримуються не в результаті копінтного відбору банками ефективних об'єктів, а внаслідок прилаштування до місць штучного утворення тих чи інших доходів.

Можна сказати, що банківський сектор України є: а) адміністративно сегментованим (потрапляння у ту чи іншу типову групу без сприяння влади – нездійсненна мрія);

б) строго поділений за джерелами отримання ресурсів для кредитування;

в) механізмом трансмісії грошей на суб'єктивні по-

треби, що сприяють збагаченню чиновників та їх партнерів-олігархів;

г) сектором отримання відсотків від доходів неринкового, негосподарського, непідприємницького, а скоріше, достатньо сумнівного походження, як привілейовані урядові та центробанківські пільгові позички, монопольні надприбутки та інші;

д) системою грабіжницького, у багатьох випадках кабального кредитування, яке не має нічого спільного з послугами громаді – лише висмоктання соків з економіки.

Отже, банківський сектор не доставляє гроші тим виробничим компаніям, які просувають економіку вперед, і цим самим – зменшує приріст нових фінансових ресурсів для суспільного розвитку. Не дивно, що обсяги кредитних вкладень та грошових капіталів у останні роки в Україні практично не зростають.

Але чому такими надвисокими є відсоткові ставки за подібними безплідними позичками?

Надвисокі процентні ставки

За своєю суттю відсоток за виробничими позичками є платою їх отримувачів за гроші, що дають їм змогу застосувати нові засоби виробництва, здійснити вдосконалення та інновації, що приносять підприємницькі надприбутки. Саме останні є джерелом доходів, достатніх для сплати відсотка. Підприємці, за ідеєю, є головнимим «споживачами» нових банківських кредитів.

Окрім них, нові кредити потребують їх партнери у суміжних галузях та ті супутні виробництва, які мають вигоди через зростання попиту на їх продукцію завдяки впровадженню інновацій підприємцями. Вони є відлуннями здійснення інновацій іншими.

Виробничі суб'єкти поза цим колом або не мають надприбутків і неспроможні відрахувати серйозні проценти (як більшість пострадянських підприємств України), або не потребують нових запозичень (наприклад, галузеві монополісти чи отримувачі рент).

Яким же чином встановлюються відсотки за банківські кредити в Україні?

Спочатку звернемося до об'єктивних обставин, що мають місце у ринковій економіці. За класичними визначеннями, в основі ставок лежать такі чинники:

а) процент є частиною господарського прибутку, але далеко не усі отримувачі останнього готові влізати у боргову халепу; на це готові тільки ті, хто цінує наявну суму грошей вище за майбутню, оскільки за її допомогою можна здійснити господарські перетворення і отримати надприбутки;

б) величина відсоткової ставки є приблизно однаковою для усіх кредитних ринків економіки, оскільки власники грошей можуть вільно переміщувати їх з одних ринків на інші; формується ставка у відповід-

ності із законом попиту-пропозиції на цих ринках;

в) при рівновазі попиту-пропозиції власники капіталу (банкіри) задовольняються його рівнем, який може заплатити частина підприємців, попит яких дорівнює обсягу пропонованого капіталу на ринку; якщо попит підприємців не задовольняється, то вони будуть пропонувати власникам капіталу вищу ставку відсотка; реакцією на це з боку банкірів буде пошук додаткових сум, які дозволять задовольнити підвищений попит за вищої процентної ставки; і, навпаки, якщо пропозиція кредитів перевищує попит підприємців, банкіри знижують ставку, що має наслідком зростання попиту;

г) формування уявлення кредиторів про ставку процента відбувається під впливом, по-перше, ризику неповернення кредитів через невдачі підприємців (цю складову процента можна назвати надбавкою за ризик), по-друге, знецінення кредитних засобів протягом періоду повернення позички. Надання позички вимагає від кредитора ЖЕРТВИ: він готовий її робити, якщо вигода приросту грошей від відсотка задовольняє його уявлення про майбутні доходи; уявлення позичальників про доступну ставку залежить лише від прогнозу бізнесу щодо рівня його прибутковості;

д) відсоток за кредит як вираження вартості грошей не залежить від їх маси в обігу, точніше – залежить у прямому відношенні: збільшення грошової маси підвищує процентні ставки з причини інфляції цін на товари і знецінення грошових засобів; тому коливання попиту-пропозиції на кредитному ринку реально впливає на відсоткову ставку при умові незмінності купівельної спроможності грошей;

е) певний вплив на відсоткові ставки має національний центральний банк, наприклад, при регулюванні грошової маси, обмінного курсу грошової одиниці та підвищенні-зниженні своєї облікової ставки; проте його вплив не є вирішальним, як й усі інші загально-економічні сприяння і вдосконалення, що йдуть від уряду. Підштовхувачем економічного розвитку є застосування та зникнення (через їх поширення) підприємницьких інновацій.

З цих базових тез випливають ключові висновки .

I. Стає зрозумілим: основним джерелом формування банківських кредитних ресурсів у економіці, що динамічно розвивається, виступають прибутки підприємців, які відзначаються найвищими рівнями і повинні накопичуватися на банківських рахунках для наступних виробничих нововведень. Навпаки, в економіці без розвитку, без масштабних підприємницьких інновацій накопичення банківських ресурсів відбуваються в мінімальних обсягах. При цьому банкіри не можуть вимагати високих значень відсотка і тому спорочують кредитування економіки, надаючи перевагу державним облігаціям і валютним спекуляціям.

II. З цього випливає наступний висновок: економічний розвиток, що залежить від активності підприємців, можливий лише за допомогою кредитно-банківської системи. Лише вона переводить грошові заощаджен-

ня і накопичення суспільства – підприємцям, що надають енергію прогресу. Не даремно промислова, науково-технічна, інформаційна «революції» та інші активні економічні поступи людства відбувалися на фоні становлення і посилення банківського сектору.

III. Надлишкова грошова емісія центрального банку призводить до реального зменшення пропозиції банківських кредитних засобів і до зростання рівня позичкових процентних ставок. Фактично, коли центробанк друкує і випускає в обіг надлишкові гроші, він надає бонус комерційним банкам, але одночасно зменшує купівельну спроможність отримувачів позичок.

IV. Можна також підійти до думки, що диференціація процентних ставок між країнами спричиняється: (1) станом розвитку підприємництва (там, де вищий підприємницький потенціал, відносно вищі ставки за кредитами); (2) насиченістю банківського сектору капіталом, темпами приросту депозитів і заощаджень та наявністю конкуренції на позичкових ринках;

(3) ризикованістю надання банками ринкових позичок (вона визначається: фінансовим станом отримувачів, ступінню диверсифікації ризиків, що можна досягти лише в умовах вільного ринкового кредитування, ефективністю законодавства про відшкодування заборгованості та практики його застосування, захищеністю прав приватної власності, наявністю корупції у судових органах тощо);

(4) силою інфляційних і девальваційних очікувань у суспільстві, особливо при систематичному здійсненні центробанком шкідливої емісії національних грошей.

Тепер вкрай важливо розглянути під кутом зору цих ключових висновків нашу українську ситуацію.

У нас – подавлене підприємництво, і на це спрямований увесь тиск корупційної держави. Наслідком його придушення є вкрай незначні обсяги припливу фінансових ресурсів до банківського сектору. Його відзначає ненасиченість капіталом (при одночасному надзвичайному обсязі грошей поза банками), вкрай мала пропозиція позичок на ринку і, як наслідок, – висока дефіцитність кредитних ресурсів економіки.

Банки відносяться до співпраці з незалежним конкурентним бізнесом індивідуально. В результаті фінанси перерозподіляються на користь непідприємницьких структур і економіка знаходиться у дуже інерційному, повільному стані розвитку.

Ситуацію суттєво погіршує лінія уряду на вилучення ринкових грошових ресурсів на потреби фінансування дефіциту бюджету та кредитування централізованих програм зведення великих бізнесових, інфраструктурних об'єктів та погашення збитків держкорпорацій.

Іншою постійною причиною нестачі позичкових ресурсів є повернення за кордон іноземних банківських кредитів. Хронічна, глибока дефіцитність кредитних засобів є першою причиною надвисоких процентних ставок при фінансуванні української економіки.

Не менший негативний вплив на рівень відсотків за

кредитами справляє емісійна діяльність центрального банку, яку відрізняє постійне інфляційно-надлишкове друкування гривні. Мабуть, вже стало зрозумілим для усіх, що зайве друкування грошей лише шкодить кредитній системі. І це треба усвідомити й в українських політичних колах, де інколи звучать заклики вирішити проблеми нестачі позичкових фондів збільшенням монетарної маси.

Наскільки впливають грошова експансія НБУ й відповідні інфляційні очікування на приріст процентних ставок, можна певним чином оцінити порівнянням цих ставок за гривневими і доларовими позичками. Скажімо, у кінці 2012 р. перші з них становили в середньому 17,55%, а другі (за кредитами у доларах) – 9,3%. Отже, негативний вплив емісійної політики призводить до підвищення процентних ставок щонайменше на 8-9 пунктів – практично у 2 рази.

Очищена від впливу інфляції ставка – це ставка за доларовими кредитами – може розглядатися як така, що сформувалася під впливом інших трьох постійно діючих у наших умовах факторів: банківських ризиків, дефіцитності ресурсів і слабкості позичкового попиту (через низьку бізнесову активність підприємств).

Також треба врахувати, що доларові позички мають адміністративні обмеження в Україні, а тому попит підприємців на них ще додатково занижений. За нормальної підприємницької активності і вивільнення від заборон інвалютного кредитування середні ставки для підприємств були б вищі ще, як мінімум, на 8-10%, досягаючи 40 і більше відсотків. Це – за межею можливого, тобто за чинної грошово-кредитної і валютної систем фінансування інноваційного підприємництва просто неможливе.

Ще однією важливою особливістю національної банківсько-кредитної системи, про яку було сказано раніше, є її роз'єднаність, фрагментарність, сегментованість.

Через цю роз'єднаність, процентні ставки в системі – суттєво відрізняються. Так, їх значення у кінці 2012 р. становили:

- при первинному розміщенні державних облігацій, номінованих у гривні, – 13,6;
 - кредитуванні інших фінансових корпорацій – 14,4;
 - кредитуванні нефінансових корпорацій – 17,6,
- в тому числі підприємств-імпортерів – 16,0-20,0, підприємств олігархічних холдингів – 6,0-14,0 (вибіркова оцінка);
- наданні споживчих позичок – 27,8.

Як бачимо, ставки між окремими сегментами системи відрізнялися більше ніж у 2 рази, або на 14,2 пункта, а порівняно з кредитами підприємствам олігархічних холдингів – більш ніж у 4,5 рази. Такі розбіжності ринковими обставинами пояснити неможливо.

Чому ж існують такі розриви? По-перше, це говорить про розірваність підсистем – відсутність грошового ринку як цілісного явища, на якому відбувається саморегулювання попиту-пропозиції. По-друге, різний

вплив перерахованих факторів установлення відсотка.

Так, найнижчий рівень там (при купівлі банками державних облігацій), де не діє фактор дефіцитності коштів, а також при кредитуванні за пільговими процентами підприємств-інсайдерів олігархічних корпорацій (це, до речі, дозволено чинним законодавством).

При наданні позичок ординарним нефінансовим (виробничим) компаніям фактори ризикованості операцій і дефіцитності ресурсів діють значно сильніше. Частково впливає також певний підприємницький попит нового приватного сектору економіки. Ставки ж відсотків за споживчими позичками відчують найсильніший вплив банківських ризиків і дефіцитності ресурсів, а також підвищений попит сімей на засоби існування.

Можна сказати, що різні частини банківської системи відчують різну ступінь ризикованості, дефіцитності кредитних засобів і попиту позикоотримувачів. Такі розбіжності пояснюються роз'єднаністю окремих ринків, подавленістю конкуренції між банками, пільговими умовами діяльності банків олігархів, обмеженнями для кредитних корпорацій у доступі до ринків і до джерел отримання ресурсів, їх незацікавленості фінансувати приватне підприємництво.

За такої ситуації маємо голод на ресурси, законсервування неефективних вкладень, паратизування банків на клієнтах і націленість на спекулятивно-монополістичне збагачення та корупційні зв'язки поза продуктивним кредитуванням економіки.

Чи варто повторювати, що такі напівзлочинні банки нам не потрібні?

Де гроші союзного банку?

Ця тема, радше, розглядається як спекулятивно-політична, особливо коли настають чергові вибори.

Про те, що це за борги і що з ним дійсно треба робити – питання, на які повинні дати відповідь професіонали.

Без цього ставлення населення до банків і довіра до них, як мені здається, не зміниться. І не відбудеться очищення й оздоровлення національної банківської системи.

Отже, перше запитання: що собою являли заощадження громадян у радянській системі? Це грошові накопичення, якими фінансувалися вкладення практично в усі галузі союзної економіки.

Вибір об'єктів інвестування здійснювався, як відомо, органами комуністичної влади, і він був продиктований не критеріями ефективності (прибутковості), а такими соціальними й політичними мотивами, як освоєння нових територій, забезпечення зайнятості жителів, посилення обороноздатності тощо. Позички суб'єктам економіки процентом практично не обкла-

далися (він не перевищував 3% і представляв собою лише премію банку), вони не фінансували підприємницькі вдосконалення і не приносили прибутки (за соціалізму підприємництва не було).

Ці кредити, що мали джерелом заощадження громадян, не вимагали повернення до «Сбербанка», залишок вкладів до якого щорічно зростає: люди заощаджували більше, ніж знімали з рахунків.

Підприємства – боржники за позичками або повертали їх до галузевого банку, або борг взагалі списувався. Повернення боргу не відбувалось, бо не було переходу права власності – і кредитором (Ощадбанк РСР), і отримувачем позички (господарські об'єкти) була одна й та ж особа – союзна держава. Таким чином, заощадження громадян матеріалізувалися у майнових об'єктах на території країни і назад до Сбербанку не поверталися.

Друге питання: що було джерелом банківських заощаджень громадян у Союзі РСР? Не було підприємницьких надприбутків. Господарські суб'єкти, які отримували чисті доходи, не мали права накопичувати їх на банківських рахунках (залишок невикористаних доходів направлявся до Державного бюджету). Громадяни ж заощаджували в банках невитрачену частину зарплати.

Тобто гловним джерелом банківських кредитів була зарплата працюючих. А тому не дивно, що гальмування фонду споживання було одним із пріоритетів економічної політики за радянської влади.

Третє питання: що трапилось із Ощадбанком РСР та його фондами при розпаді радянської держави?

За часів РСР кошти банку були вкладені у економічні й соціальні об'єкти на території кожної колишньої радянської республіки. У момент розпаду поточний залишок грошових фондів знаходився на рахунках у центральному відділенні та республіканських філіях банку. З початком гіперінфляції у 1992 р. вкладники кинулися знімати гроші зі своїх рахунків, але готівкових рублів у необхідних обсягах в українській філії союзного банку, звичайно, не знайшлося: більша їх частина матеріалізувалася у фізичні об'єкти, менша – або вилучена до Москви, або (та частина грошей, що залишалася на території України) не була забезпечена у необхідних обсягах готівковими рубльовими номіналами. У цей момент наша новоутворена держава зупинила операції спадкоємця української філії «Сбербанка СССР» – Ощадбанку України і заморозила видачу вкладів громадянам.

Потім у 1996 р. парламент України прийняв спеціальний закон, за яким залишок вкладів на момент зруйнування «Сбербанка СССР», був проіндексований (збільшений) у відповідності з гіперінфляційним ростом цін за попередні роки, переведений на позабалансовий рахунок Ощадбанку України і... знову заблокований.

Закон зобов'язував Кабінет міністрів України поступово погашати борг банку перед вкладниками у межах видатків Державного бюджету на ці цілі, але уряд

згадував про свій обов'язок лише тричі за 16 років.

Щось схоже з частиною зарплати працюючих робив Й. Сталін, коли для відновлення повоєнної економіки розпорядився частину зарплати примусово видавати облігаціями державної позики. Відмінність у тому, що ті гроші за облігації були владою громадянам повернуті.

Четверте питання: чому не виконується закон із погашення заборгованості перед вкладниками колишнього «Сбербанка СССР»?

Закон фактично звільнив Ощадбанк України від виконання цих зобов'язань, зняв з нього також обов'язки обслуговувати відповідний борг, фактично позбавив вклади статусу грошово-кредитних ресурсів. У той же час цей нормативний акт не поклав на державу обов'язків боржника – борг не став державним. Він не має жодних необхідних характеристик (часових термінів погашення, дисконтної ставки, ануїтету, ставки витрат на оплату послуг банку за надання послуг з обслуговування і погашення боргу тощо), матеріального забезпечення і гарантованості відшкодування.

Не був установлений і офіційний порядок такого відшкодування, а зобов'язання не були виражені у державних боргових цінних паперах. За всі роки дії цього закону повернуто 2-3 млрд грн., залишилось – близько 126 млрд. Фактично держава не збирається повертати людям гроші, а своїм законом – обдурила громадян.

П'яте запитання: що є реальним матеріальним забезпеченням вкладів українців у колишньому союзному банку?

Тільки майнові об'єкти, що побудовані на заощадженні громадянами гроші і які успадковані Україною від Радянського Союзу та стали державною власністю. Продаж (приватизація) цих об'єктів дає гроші, які можна було б спрямувати не на проїдання державним апаратом, як це робиться зараз, а на виплату боргів за заощадженнями.

Окрім того, до матеріальної основи компенсації вкладів треба віднести майнові комплекси, що знаходяться на території України, але не були повернуті у власність нашої держави (як, наприклад, майнові цінності Чорноморського флоту Росії). А також українському Ощадбанку повинні бути повернуті кошти, що станом на 1 січня 1992 р. перебували на рахунках цього банку, але були переведені до Москви.

Ці умови б повністю відповідали положення Біловезької угоди між Білоруссю, Росією і Україною про денонсацію Договору про утворення РСР, за якою спадкоємці зниклої держави перебирають права власності на майно, що знаходиться на їхній території. І такий підхід надав би процесу відшкодування втрачених заощаджень реального наповнення і змісту. За такого порядку погашення боргу його суму можна було б компенсувати банку за 10-12 років.

Шосте запитання: хто і яким чином повинен повертати втрачені заощадження громадянам?

Очевидно, за борги єдиної державної банківської системи повинна відповідати держава-спадкоємець.

• Екоінтеграл

До того ж повернення у грошову систему великих обсягів кредитних ресурсів дозволить послабити їх дефіцитність в економіці. Це не буде емісійним шкідливим наповненням грошової маси, а буде надходженням реальних коштів від продажу матеріальних цінностей.

Для додаткового забезпечення економіки від інфляційних ефектів повернення грошей доцільно здійснювати шляхом їх нарахування на строкові депозитні рахунки вкладників банку, тобто видача готівки з цих рахунків повинна бути розкладена у часі.

Таке відшкодування боргу буде також не раптовим і екстремальним, а еластичним щодо кредитної системи. І це буде процесом децентралізації грошового обігу, оскільки бюджетні доходи переводяться на рівень ринкових потоків, а це завдання є вкрай важливим для українських фінансів.

Сьоме запитання: чи правомірно Українська держава не нараховує відсоток на свій борг за заощадженнями колишнього «Сбербанка ССРСР»?

Це незаконно, борг знецінюється: починаючи з 1996 р., відбувається постійне зменшення вартості сум відшкодування втрачених вкладів.

Запобігти цьому може щорічне нарахування відсотка на суму залишку боргу. Необхідно також номінувати борг у державних облігаціях і погашати їх відповідно до сум відшкодування, що надходитимуть до банку.

Сподіваюся, що із запровадженням такої моделі буде покінчено з політичними зловживаннями на темі і знуцаннями з людей.

Ще один висновок: кредитна система СРСР направила усі вклади та заощадження саме у виробництво і обсяги такого кредитування були надзвичайно великими. Проте вони вкладалися неефективно, без віддачі і не у ті сфери, які давали розвиток суспільства.

У наш час усе перевернулося: кредити у виробництво практично не надходять, а банки перетворилися у паразитуючі структури, що не приносять користі суспільству.

Якою має стати банківська система?

Українська банківська система повинна стати головним постачальником фінансових ресурсів виробничому сектору економіки. Причому вона має бути переорієнтована на співпрацю з незалежним підприємством, яке у світі є мотором економічного розвитку країни.

Співпраця банків з підприємцями повинна стати взаємовигідною, рівноправною, сприятливою для реального сектору з точки зору умов і термінів кредитування, процентних ставок, відповідальності обох сторін, повноти задоволення потреб у необхідних фінансових засобах.

Банківські установи мають стати «санітарами» реального сектору, забезпечувати структурні зрушення в

економіці. Для досягнення цих цілей потрібно, на наш погляд, здійснення таких перетворень:

1. Треба змусити банки перейти до продуктивного кредитування, забезпечивши ефективний розподіл капіталу в умовах його нестачі.

Для цього:

(а) усунути можливості таких пасивних операцій, як придбання ними депозитних сертифікатів НБУ, і скасувати право надання довгострокових банківських позичок підприємствам під залишки матеріальних цінностей та об'єкти майна, окрім надання спеціальних іпотечних позичок;

(б) заборонити надання позичок підприємствам з бюджету за ставками, нижче облікової ставки НБУ, що зупинить корупційні операції поза банківським ринком; видавати такі позички винятково під соціально важливі, затверджені законами програми – підтримки підприємництва, аграрного комплексу, іпотеки;

(в) обмежити обсяги споживчих позичок сумою за робітної плати чи інших прибутків громадян, які буде отримано у позичковому періоді; іпотечні позички видавати лише при запровадженні гарантованого механізму страхування таких операцій; кредитні договори з громадянами на явно кабальних умовах визнавати нікчемними;

(г) запровадити порядок вибору банками підприємств – отримувачів позичок у залежності від бізнес-планів їх розвитку та розмірів приросту прибутку, що відбудеться внаслідок здійснення бізнес-планів; заборонити кредитування збиткових підприємств, що не демонструють планів своєї модернізації й відновлення прибутковості;

(д) паралельно запровадити право на часткову інвестиційну участь банків у фінансуванні певного проекту розвитку виробництва з отримання ним відповідної частини прибутку від реалізації проекту (без знімання відсотка за послугу); надати банкам право застосовувати один з двох пропонованих методів фінансування виробництва або їх комбінацію;

(е) ввести механізм надання державних гарантій кредитування малого і середнього приватного підприємства, включаючи створення державних фондів венчурного кредитування і спеціальних державних фінансових установ (банків) для контролю за бізнес-проектами і використанням грошей підприємцями;

(є) ввести у порядок регулювання банківської діяльності нормативи достатності капіталу, які повинен встановлювати центробанк;

(ж) змінити методику розрахунку коефіцієнтів адекватності регулятивного капіталу банків, зокрема понизити ступінь ризику операцій з кредитування суб'єктів господарювання, а також із банківських вкладень у акції та боргові папери нефінансових підприємств з 100 до 20% , а на нараховані доходи за цими операціями і вкладеннями – до 10%; також понизити ступінь ризику за позичками малому і середньому підприємству, які надаються спеціальними державними кредитними

установами за вказаною схемою, – до 10%; окрім того, необхідно понизити до 20% ступінь ризику операцій споживчого кредитування при застосуванні наведеної раніше схеми; одночасно треба підвищити ступінь ризикованості кредитів збитковим виробничим комплексам до 150%. Ці нововведення дозволять значно покращити значення коефіцієнтів адекватності регулятивного капіталу у банків – кредиторів прибуткових та інноваційних підприємств і погіршити їх у тих фінінстанов, які надають позички збитковим виробництвам і ненадійним позичальникам-споживачам.

2. Забезпечити виконання банківськими корпораціями функції очищення економіки від збиткових неплатоспроможних позичальників, що необхідно для структурного її оновлення.

З цієї метою потрібно:

(а) ввести порядок прямої відповідальності банків за втрати від неповернення наданих ними позичок суб'єктам господарювання, для чого відмінити погашення подібних безнадійних заборгованостей кредитями грошового регулятора (санакційними або в порядку емісійного рефінансування) та спростити процедури банкрутства банків; мінімізувати пруденційні втручання грошового регулятора у процедури відшкодування зобов'язань неплатоспроможного банку перед кредиторами (так звані режими санації та прямого управління з боку НБУ); здійснювати такі процедури, які включають бюджетне субсидування рекапіталізації, тільки відносно крупних банків, банкрутство яких може зашкодити цілісності платіжного механізму;

(б) створити законодавчу основу для справедливих переговорів у випадку некредитоспроможності банку між усіма зацікавленими особами й забезпечити швидку та ефективну процедуру банкрутства у випадку провалу переговорів; посилити роль механізмів внутрішньої рекапіталізації, в тому числі шляхом реструктуризації боргів банку у його акції та довгострокові облігації, залучення зовнішнього капіталу (додаткової емісії акцій), злиття установ й інших методів ринкової реструктуризації майна банку; кроком до цього буде також обмеження обсягів кредитів НБУ усіх видів комерційним банківським установам обсягами централізованих системних резервів банківського сектора (про порядок формування резервів грошового регулятора див. розділ «Прорив реформ у грошово-кредитній системі»);

(в) заборонити поповнення капіталу державних банків асигнуваннями з Державного бюджету; усунути приховані субсидії держави крупним і субурядовим банкам; зобов'язати Нацбанк оприлюднювати інформацію про банківські оборудки з державними коштами; при банкрутстві субурядових фінансових інститутів здійснювати процедури ринкової реструктуризації боргів та приватизації їх капіталу;

(г) змінити склад об'єктів застави при наданні кредитів виробничим підприємствам – використовувати

для цього, в основному, майнові права на відповідні підприємства, акції, облігаційні цінні папери, страхові поліси, інші деривативи (але при умові хеджування операцій і пом'якшення ризиків);

(д) заборонити надання позичок суб'єктам господарювання за пільговими процентними ставками (як позички інсайдерам та підприємствам олігархічних холдингів), які не можуть бути нижчими за діючу в той момент облікову ставку НБУ; забезпечити реальне позитивне значення останньої;

(е) перейти до здійснення процедур банкрутства позичальників приватного сектору, в основному, з ініціативи фінансових кредиторів та працівників підприємства, яким заборгували з виплати зарплати; відмовити у цьому праві податковим органам чи іншим органам влади; заборонити здійснення процедур банкрутства державних корпорацій (вони часто виявляються фіктивними).

3. Створити конкурентну, прозору, ринкову грошово-кредитну систему.

Для досягнення цієї мети необхідно:

(а) забезпечити рівний доступ банків до позичкових джерел і ринків (сегментів системи), зокрема таких привілейованих сьогодні, як кредити й механізми центробанку, купівля державних облігацій в порядку їх первинного розміщення, участь у державних кредитних пільгових програмах, і скасування неринкових, штучних джерел отримання позичкових засобів – емісійних кредитів НБУ в порядку рефінансування банків, викупу грошовим регулятором облігацій державних чи будь-яких інших нефінансових корпорацій, отримання бюджетних позичок тощо;

(б) створити відкриті конкурентні умови для банків, що бажають узяти участь у фінансуванні державних підрядних й інвестиційних програм;

(в) посилити конкуренцію між банками за підвищення якості послуг; запровадити антимонопольне регулювання банківської діяльності силами Антимонопольного комітету України поза узгодженням із грошовим регулятором; ввести законодавчу норму встановлення Національним банком обов'язкових для усіх кредитних установ універсальних ставок платежів за банківські послуги та комісійних при наданні ними позичок;

(г) інтегрувати всі сегменти грошово-кредитної системи шляхом капіталізації міжбанківського ринку, активізації міжбанківських відносин та скасування втручань і кредитів центрального банку на міжбанківському ринку;

(д) обмежити максимальні обсяги концентрації капіталу одним чи групою афільованих банків – обсягів боргу всіх видів, зробленого одним або групою банків; за наявності таких монопольних та олігопольних банків здійснювати їх поділ на декілька установ;

(е) розгорнути інвалютне кредитування банками суб'єктів господарювання; розширити ринок внутрішніх інвалютних державних облігацій; запровадити

• Екоінтеграл

вільну конвертацію гривні у тверді валюти на банківських рахунках клієнтів, поступово збільшити ліміт такої конвертації; заснувати національні хеджфонди валютних ризиків; скасувати адміністративні бар'єри у міжнародних валютних обміні, кредитах, інвестиціях і розрахунках.

4. Досягти насичення банківської системи капіталом і низького рівня процентних ставок на ринку виробничих позичок.

Для цього потрібно:

(а) перейти до бездефіцитного Державного бюджету, оптимізувати структуру держборгу, реструктуризувавши терміни й покращивши умови погашення облігацій;

(б) знизити градус інфляційних і девальваційних очікувань, що можливо при здійсненні комплексу реформ щодо подолання монополістичних зловживань на товарних ринках, адміністративного ціноутворення, необґрунтованої грошової емісії, від'ємного сальдо торговельного балансу, накопичення зовнішнього державного боргу та інших;

(в) стимулювати пріоріт депозитів юридичних і фізичних осіб внаслідок зниження темпів інфляції, стабілізації обмінного курсу гривні, запровадження її конвертації на банківських рахунках, а також внаслідок введення стандартів прозорого обліку діяльності банків, доступних для вкладників і акціонерів, зобов'язати банки та центробанк надавати інформацію про ступінь достатності капіталу банків (співвідношення власного і запозиченого капіталу) на вимогу вкладників та акціонерів; збільшити обсяги гарантування банківських вкладів громадян (для чого необхідно збільшити обсяги відповідного міжбанківського фонду);

(г) забезпечити зниження ризиків кредитування (в тому числі завдяки переходу до методології продуктивного кредитування виробництва, описаній раніше) і зростання надійності банківських зобов'язань перед підприємствами (завдяки створенню системних резервів центробанку);

(д) створити мотиви відновлення зовнішнього кредитування українських банківських установ, у першу чергу завдяки лібералізації внутрішнього інвалютного обігу, створенню прозорого конкурентного грошово-кредитного ринку; переходу на стандарти фінансової діяльності, що діють у країнах ЄС; досягнення відкритості української фінансової системи для світу (див. розділ «Против реформ у грошово-кредитній системі»);

(е) сприяти поповненню кредитних фондів банківської системи внаслідок приросту депозитів Ощадбанку України, отриманих у результаті продажу державних майнових об'єктів у ході реалізації програми приватизації і погашення боргів влади перед вкладниками колишнього «Сбербанка СССР»;

(є) суттєво знизити ризики неповернення позичок банкам, що можливо при кредитуванні, головним чином, прибуткових суб'єктів господарювання, використанні як застав майнових цінних паперів підприємств,

запровадженні стимулів диверсифікації ризиків кредитування – дозволи на бонуси, премії, дивіденди виплачувати в залежності від рівня відповідного нормативу (коефіцієнта); покращити застосування механізмів державних гарантій; підвищити ефективність процедур банкрутств боржників, покращити і прискорити арбітражне судочинство, зокрема щодо боргових суперечок; забезпечити утвердження в національній економіці засад конкуренції, саморегулювання, пріоритетності прав приватної власності.

Олігархічний устрій, вибудований в Україні, виткав і відповідну своїм потребам фінансово-банківську систему. Банкіри відчують себе елітою сьогоднішнього суспільства, але в Україні вони – лише прислуга на бенкеті у хазяїв-олігархів.

Ніхто з них не вірить у гривню, хоча присягнули бути вірними їй. Вони обіцяють високі відсотки вкладникам гривні лише тому, що знають про її девальвацію, а отже, пропорційне зменшення своїх гривневих зобов'язань.

Провладні магнати не модернізують свої підприємства, навіть маючи ресурси, зібрані на ринку і запозичені у регулятора. Ці ресурси їм потрібні для вивозу капіталу за кордон, куди вони налаштовані наживати п'ятками, як підгрунття піде з-під їхніх ніг.

То задля чого ми всі горбатимось і радіємо гривневим доходам?

Будьмо чесними, полишмо ілюзії: час міняти кабальницьку економічну у політичну систему!

Таким чином...

Узагальнюю:

1. Інновації дійсні і «інновації».
2. Довіра вкладників лише при відкритій інформації про кредитоспроможність.
3. Акції, які мають котирування на біржі.
4. Оборудки за деривативами, свопи за несплаченими кредитами.
5. Фінансові ринки управляють ризиками й розподілом капіталу.
6. Дефолтні свопи (за невиконаними кредитами) мають ті ж властивості, що й страхові продукти.
7. Біржові інструменти.

Перераховані трансформації фінансової системи є достатньо простими – на рівні елементарного університетського підручника, і соромно, що у нас вони поки що є бажаною метою, а не реальністю.

Щось схоже на українську централізацію банківських ресурсів відбувалося у Радянському Союзі, де «Госбанк СССР» розподіляв кошти, отримані від «Сбербанка СССР», між кредитними установами, що обслуговували промисловість, будівництво, сільське господарство, соціальну сферу.

Відмінності лише в тому, що: а) у ті часи галузеві банки надавали позички державним підприємствам і

корупції не було, а тепер державні банки фінансують приватні компанії, які виконують урядові замовлення і повертають частину коштів чиновникам у вигляді хабарів; б) процентні ставки призначалися урядом на мінімальному рівні – 2-3%, що не дозволяло банкірам отримувати надприбутки, а тепер вони сповна насолоджуються майже половиною останніх. Й із задоволенням політично підтримують такий тип фінансового грабування суспільства. Вони незаконно збагачуються за рахунок висмоктування соків з усіх громадян.

Є відмінності й у наслідках кредитної централізації тоді і зараз. Замість суцільного дефіциту товарів і послуг за радянського соціалізму, у нас – дефіцит фінансів, інвестицій, робочих місць. І, звичайно, шалені процентні ставки, за умови існування яких Україна завжди буде плести задніх у світовій економіці.

Другою проблемною зоною є банківський сектор, що за останні роки наростив міжнародну заборгованість до більш ніж 42 млрд дол. (33,6% ВВП України), з них короткострокові борги – близько 5 млрд дол.

Труднощі мають ті банки, які надавали перевагу фінансуванню споживчих потреб та сумнівним іпотечно-будівельним операціям під заставу споживчих цінностей (автомобілів, земельних ділянок, квартир і т. п.). Це були надризикованні вкладення – в Україні

поки немає юридичної забезпеченості погашення боргів громадян.

Кредитування споживчого імпорту підштовхувалося ревальвацією курсу гривні протягом перших 8 місяців 2008 р., причому імпортери готові були брати позички під будь-які процентні ставки (сподіваючись виграти на ефекті масштабу і на ревальвації). Не дивно, що у кінці 2008 р. на ринку продажів компаній з'явилася купа торговельних фірм, зокрема ритейлерів, власники яких через борги позбувалися прав на бізнес.

В ажіотажі чуються пропозиції про швидкі рішення, коли деякими технічними маніпуляціями, як одним перемиканням, можна вирішити всі банківські перекоси. Такі ідеї (наприклад, конвертувати валютні борги у гривневі за курсом 5,05; заборонити обіг валюти; перевести всі валютні депозити у гривневі тощо) – не мають нічого спільного з раціональними рішеннями. Але вони є й небезпечними, бо провокують дії, здатні знищити національну грошову систему.

Зараз час випробувань, і як модернізуються банки, такою буде й економіка.

Переорієнтація грошових потоків на кредитування економіки, збільшення ресурсів і ставок фонду гарантування депозитних вкладів – необхідні складові бажаної нової політики Національного банку України.

Глобалізація залежності, або Вперед у минуле

Наталія РЕЗНІКОВА

Доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, оглядач ЄА

Слабкість наднаціональних регуляторів глобалізаційних процесів (чи то з причини свідомого небажання нехтувати інтересами країн-центру на користь інтересів країн-периферії, чи то з причин об'єктивної неможливості розв'язання проблем співіснування капіталістичних засад функціонування економічних систем із соціально-орієнтованими інтенціями національних держав) загострює конфліктогенність нинішніх реалій. Це спостерігаємо у великих відмінностях потенціалів окремих учасників глобалізації, нерівності стартових можливостей. Це зумовлює розподіл ролей на користь країн розвинених. А, отже, містить у собі зародки майбутніх конфліктів між тими, хто скористався вигодами тенденції, і тими, хто втратив...

Зміна декорацій...

Справді, прискіпливий розгляд доводить: нині **маємо справу з еволюцією концепції неокolonіалізму, що дає змогу твердити про формування нового наркасу залежності у міжнародних економічних відносинах.** Попри те, що концепція неокolonіалізму перебуває у термінологічному обігу вже понад п'ятдесят років, втім, не існує ані загального її визначення, ані чітко зрозумілого її походження.

Одні автори приписують виникнення її Ж.-П. Сартру – провідному спеціалісту в франкомовних антиколоніальних активістських колах, який чи не вперше використав цей термін у 1956 р.

Інші переконують, що саме Ф. Ардану десять років потому вдалося описати не лише природу неокolonіалізму, але й розвіяти його міфізацію.

Є й такі, зокрема Б. Крозьє і Б. Кабунда, хто бачить витоки неокolonіалізму в теорії ленінізму, де він був використаний для демонстрації нової форми панування після колоніального періоду в незалежних державах. У тому сенсі, що західні капіталістичні економіки продовжували повністю покладатися на ресурси і робочу силу зі своїх колоній навіть після отримання останніми незалежності. Це саме собою консервувало їхню залежність.

У західній літературі досить цитованими залишаються праці В. Вахрушева, який визначив неокolonіалізм як колоніальну політику, здійснювану імперіалістичними державами новими прихованими методами з метою посилення капіталізму, максимізації прибутку і підтримки економічного, політичного, ідеологічного і військового впливу за колоніальних часів.

Перше офіційне визначення «неокolonіалізму» з'явилося на Всеафриканській конференції 1961 р. у «Резолюції неокolonіалізму» за авторства Г. Мартена. Тобто «виживання колоніальної системи, незважаючи на офіційне визнання політичної незалежності у країнах, що розвиваються, які стають жертвами непрямого панування політичних, економічних, соціальних, військових або технічних засобів».

Втім, сам термін привернув міжнародну увагу лише з публікацією праці К. Нкруми про неокolonіалізм, де вперше засуджувалося і документально підтверджувалося існування постійної залежності нових незалежних країн. Згідно з К. Нкрумою, сенс неокolonіалізму полягає в тому, що держава офіційно є незалежною і суверенною, але її економічна і політична сфери контролюються ззовні.

У такій інтерпретації неокolonіалізм розглядається як адаптована форма колоніалізму, яка використовує у своїх інтересах слабкості деколонізованих держав із метою досягнення економічних, політичних і культурних благ (Ф. Ардан), в основному через передачу політичної влади еліті (Г. Мартен).

Отже, констатуємо єдність цілей як у період колоніальний, так і постколоніальний: підтримувати колишні

колонії у залежному стані, використовуючи фінансові й політичні важелі, що уможливить економічну експлуатацію.

Втім, без перебільшення **визначасмо певну мутацію механізмів впливу, застосовуваних для забезпечення залежності.**

Гнучкість інструментів продукування залежності походить із сутності неокolonіалізму. Залежно від сповідуваної політики неокolonіальні механізми, на думку Б. Крозьє, можуть містити:

контроль цін на сировинні та промислові товари; зобов'язання купувати певні обсяги товарів; угоди щодо продажу визначеної кількості сировини в обмін на постачання неконкурентоспроможної низько-технологічної продукції у колишнього колоніального господаря; монополію колишньої метрополії на транспортні послуги; зумовленість отримання технічної / фінансової / консультативної допомоги підтримкою комерційних інтересів країни-донора (наприклад, через зниження торговельних бар'єрів, зобов'язання використовувати частку допомоги для купівлі товарів або на користь компаній країни-донора); звільнення окремих багатонаціональних компаній від сплати податків; контроль потоків капіталу в країні – колишні колонії; маніпулювання валютними курсами; залежність національної банківської системи від банківської системи країни-центру через надмірний вплив на прийняття внутрішніх фінансових рішень; концесія землі та прав на сировину; оборонні угоди; фінансова підтримка сприятливого уряду тощо.

Серед інших механізмів впливу – великий клас так званих позаекономічних чинників. Серед них:

культурна складова з її мовним, ментальним апаратом; збереження військових баз; іноземний вплив на політичні рішення шляхом підкупу місцевої адміністрації або партії високопосадовців; допомога у політичних переворотках.

Крім того, на думку деяких авторів, зокрема Г. Мартена і С. Аміна, частина неокolonіальної стратегії, наприклад, у Західній Африці складалася в умовах так званого балканізму. Тобто подрібнення колишніх колоніальних територій на невеликі держави, не здатні до самостійного розвитку.

Таке подрібнення на одиниці, які є економічно дуже малими і політично відокремленими, стримує місцевий економічний розвиток, збільшуючи залежність від іноземного капіталу, розпалюючи внутрішні конфлікти. А отже, нарощуючи потреби у зовнішній військовій підтримці, на чому й акцентують К. Нкрума і М.-Дж. Мерінеро.

Як підкреслює С. Амін, у багатьох колоніях із важким колоніальним минулим саме дефіцит державних фінансів до здобуття незалежності був причиною економічного застою та неефективного адміністрування. Це часто є прямою спадщиною колоніального періоду нових держав.

Що таке неокolonіалізм?

Спочатку поняття неокolonіалізму Ф. Арден застосував лише для опису практики Франції і Великої Британії. Але поступово воно трактується як і економічне панування, здійснюване іншими великими державами, як-от: США, Радянський Союз і Китай. Більше того, останнім часом виразно простежується вектор у бік розгляду форм неокolonіалізму з виокремленням, серед іншого, причин і наслідків експлуатації з боку багатонаціональних компаній на тлі анонованих програм співробітництва міжнародних організацій з країнами, що розвиваються.

Втім, зустрічаємо й інші трактування. Серед них: звинувачення нових незалежних держав у інертності та неспроможності адаптувати власні стратегії економічного розвитку і використання ними ідеї неокolonіалізму як потужного інструмента для згуртування народу після здобуття незалежності – з метою відвернення уваги від внутрішніх проблем і виправдання власних невдач.

Оскільки неокolonіалізм передбачає поєднання залежності у різних аспектах, наявність неокolonіалізму, на думку Д. Гааг, визначається за умови, принаймні, трьох із чотирьох критеріїв.

1. Економічний вплив, що характеризується:

- наявністю, як мінімум, однієї важливої торговельної угоди, яка увічнює колоніальну структуру торгівлі, підтримуючи: імпорتنі та експортні ціни; обсяги імпорту й експорту продукції; монополійний доступ для компаній; монополії на транспорт;
- документальним затвердженням привілеїв – наданням окремим компаніям кращих умов, ніж місцевим; юридичними порушеннями у французьких / британських компаніях без судових наслідків.

2. Політичне втручання, що характеризується:

- підтримкою політичних лідерів через пряме фінансування партії-переможниці; маніпулюванням свідомістю населення через засоби масової інформації на користь партії-переможниці; фальсифікацією виборів на користь партії-переможниці;
- інтервенцією у внутрішню політику шляхом підкупу місцевих лідерів для проведення ними сприятливої політики.

3. Фінансова залежність через механізми:

- валютного контролю;
- контролю над валютними резервами колишньої колонії;
- зловживання допомогою з метою розвитку для інвестицій в інфраструктуру, вигідну транснаціональним корпораціям (ТНК).

4. Військова присутність.

Визначаючи, що зазначені критерії спрямовані на констатацію прямого й інтервенціоністського характеру неокolonіалізму, слід наголосити: вони не беруть до уваги те, що може інтерпретуватися як спадщина колоніальної системи, наслідки балканізації території та

політичні й соціальні структури, успадковані від колоніального періоду.

Більше того, у такому поєднанні запропоновані Д. Гааг критерії не враховують ані практику багатонаціональних компаній (БНК), ані роль, яку відіграють міжнародні організації, ані механізм двосторонньої й багатосторонньої допомоги як неокolonіального інструмента. Ці обмеження, на нашу думку, спричиняють достатньо спрощене розуміння неокolonіалізму. З іншого боку, таке спрощення є виправданим при спробі виміряти присутність неокolonіальних форм у колишніх колоніях Франції і Великої Британії. Це було зроблено Д. Гааг в аналізі економічної ситуації у Камеруні та Гані. Вочевидь, висновки, які отримала автор, є вкрай красномовними.

Франція є першою у списку партнерів Камеруну, а сальдо торговельного балансу Камеруну з Францією є негативним. За останні десятиліття безліч торговельних угод між Францією і Камеруном поступилися місцем багатостороннім угодам між ЄС та країнами Африки, Карибського басейну і Тихоокеанського регіону (АКТ). Останньою з них є Котонуська угода 2000 року, яка надає країнам АКТ важливу роль у постачанні товарів.

Досі застосовується більшість монополійних практик, закріплених попередніми двосторонніми угодами. Наприклад, французька компанія Bolloré монополізувала транспортну систему Камеруну, контролюючи залізницю Camrail, вантажні перевезення, більшість портів у Дуалі та судна, що працюють на європейському напрямі. Крім того, мають місце безліч випадків режиму найбільшого сприяння для французьких корпорацій – особливо щодо відповідальності за юридичні порушення. Деякі гучні справи стосуються незаконного використання деревини: майже третина камерунських лісових площ контролюється французькими фірмами Thanгу, Bolloré, Coron і Rougier, які, за даними Всесвітнього банку і Міністерства міжнародного розвитку Великої Британії, частково або повністю порушують природоохоронні закони, але не зазнають за це відповідальності. Окрім руйнівних наслідків для навколишнього середовища і місцевого населення, незаконна вирубка лісів означає також ухиляння від податків. Такі втрати, згідно з оцінками ФАО, становлять 5-10 млн.доларів щорічно. Іншим прикладом безкарних правопорушень, на переконання С. Мюжонг, є незаконне захоплення земель під цукрові плантації шляхом конфіскації у населення земель французькою мультинаціональною компанією Somdiaa і компанією Bolloré Socapalm.

Прискіпливий аналіз фінансової залежності у Камеруні дав Д. Гааг змогу переконаливо констатувати істотні її прояви. Франція, як і раніше, здійснює потужний грошовий контроль колишніх колоній. Наприклад, запровадження євро супроводжувалося встановленням жорсткого паритету африканського франка (CFA) щодо євро за тим же механізмом, що й раніше його прив'язка до французького франка. Отже, Франція

• Екоінтеграл

досі має значний вплив на зону африканського франка і, за угодою з Європейською комісією, уповноважена надавати консультації щодо масштабних змін, які можуть вплинути на євროзону.

Конвенції, укладені з країнами регіону африканського франка, у тому числі з Камеруном, надають Франції дуже великі повноваження. Адже всі рішення щодо здійснення грошово-кредитної політики регіону не приймаються без згоди Франції. Р. Набакве стверджує: попри те, що у раді Центрального банку країн СФА французькі представники становлять меншість, усе ж необхідність прийняття рішень або одностайно, або переважною більшістю забезпечує Франції практично право вето.

Крім того, конвенції передбачають такі умови, що дають їй змогу здійснювати глибокий контроль внутрішньої фінансової і фіскальної політики цих країн. До того ж, як це було і з французьким франком, африканський франк конвертується у євро тільки через банк Франції. Як і не можна обмінювати централь-ноафриканські франки на західноафриканські без дозволу французького Центрального банку. Країни регіону СФА зобов'язані тримати 65% своїх резервів також у французькому казначействі, що спричиняє стрімкий відплив капіталу.

Переконливо звучать і висновки, отримані Д. Гаг щодо аналізу проблеми зловживання допомогою з метою розвитку. На її переконання, є кілька випадків зловживання допомогою задля економічних інтересів Франції.

За даними неурядової організації «Survie», значна частина допомоги повертається до Франції у вигляді купівлі її товарів і послуг та коштів на обслуговування об'єктів інфраструктури, більшість із яких належать французьким корпораціям. У попередні роки, за розрахунками Г. Мартена, норма прибутковості цієї допомоги становила понад 50%.

Отже, глобалізація, яка асоціювалася з множинністю можливостей для обох груп країн – як розвинених, так і тих, що розвиваються, – стає субститутом права сильного.

Транснаціоналізм: QU'EST CE QUE C'EST?

Дійсно, об'єктивні зрушення останніх десятиліть у сферах виробництва, комунікацій, торгівлі, іноземного інвестування і міжнародних фінансів перетворили світову економіку на цілісний глобальний організм, поєднаний уже не лише міжнародним розподілом праці, а й значними за своїми масштабами (часом, всесвітніми) виробничо-збутовими структурами, глобальною фінансовою системою і планетарною інформаційною мережею.

Світовий економічний простір стає єдиним полем ділової взаємодії великого бізнесу, коли географія

розміщення продуктивних сил, галузева структура інвестицій, виробництва і збуту визначаються цими суб'єктами господарського життя з урахуванням глобальної кон'юнктури, а економічні підйоми і спади набувають всесвітніх масштабів. Але діяльність багатонаціональних корпорацій, багатонаціональних банків та інших суб'єктів глобалізуючого простору закономірно зменшує значення національних економік. Центр тяжіння підприємницької стратегії зміщується з національного на наднаціональний рівень.

Це дає підстави стверджувати, що безпрецедентна **транснаціоналізація** виробництва, торгової і банківської діяльності є одним із найважливіших чинників, **що впливає на формування економічної політики національної держави в умовах глобалізації**. БНК як головний матеріальний носій транснаціоналізації економічної діяльності перетворилися на провідну рушійну силу процесу економічної глобалізації.

Але при цьому такі її суб'єкти, як національні держави та, власне, їхні інтереси, виявилися другорядними і пригніченими.

З одного боку, діяльність БНК сприяла появі нових індустріальних держав, а, з іншого, типовою тенденцією є зміна вектора здійснення прямих іноземних інвестицій БНК зі створення нових потужностей на придбання вже існуючих компаній.

Крім того, укрупнення і концентрація господарської діяльності у межах ТНК полегшує змови між конкурентами, виникнення олігополії і монополій шляхом злиття і поглинень.

Як підсумок, вихід нових виробників на світові товарні ринки зазнає істотних перешкод, а конкуренція зводиться, передусім, до суперництва гігантів при елімінуванні інтересів національних держав як реалізаторів соціально-економічних ініціатив.

Отже, **БНК, загострюючи протиріччя між національною і глобальною економікою, впливають на економічну політику національної держави**.

Взаємовідносини між багатонаціональними і національними капіталами, як і між світовою олігархією і національною елітою, у різний час і в різних країнах складаються по-різному.

Варто наголосити: на сучасному етапі **національні економічні інтереси можуть бути однією з форм реалізації глобального інтересу**, а за цих умов державні структури відіграють роль суб'єктів, що формують і реалізують національний економічний інтерес.

Звичайно, можна вести мову про наявність в останніх свого приватного інтересу і примату останнього при виборі форм і механізмів взаємодії, що у такому вигляді нічим не відрізнятиме їх від інших економічних суб'єктів.

Але, на наш погляд, реалізація приватного інтересу державної структури припускає також і реалізацію загальнонаціонального інтересу. Тоді інтереси того або іншого учасника цієї структури можуть суперечити сповідуванню єдиного національного інтересу.

Втім, реалізація інтересу структури переважно спричиняє і реалізацію загальнодержавного інтересу.

Опинившись поза межами контролю національних урядів і не зустрічаючи з їхнього боку належної протидії, міжнародний капітал формує передумови втрати традиційних важелів впливу держави на суспільні процеси, а, отже, й контролю соціально-економічної і політичної ситуації.

Формує свій «світовий уряд» в особі міжнародних економічних і фінансових інститутів.

У підсумку, спираючись на економічну міць багатонаціональних корпорацій і міжнародного фінансового капіталу, ці організації починають диктувати державам умови співпраці.

Реальна влада національних урядів істотно обмежується, а міжнародних фінансових інститутів – зростає. Державне регулювання економіки всередині країн скорочується, а регулювання на рівні світового господарства в інтересах великого капіталу розширюється.

Дж. Робінс і С. Таллман красномовно акцентували увагу на важливості балансу «залежності / незалежності міжнародного, спільного, венчурного» капіталу як важливої складової успіху економічної стратегії країн, що розвиваються.

Втім, менша міра залежності і більша – незалежності може бути недосяжною навіть за умови урядового лобювання, як це трапилось свого часу в Малайзії. Це дало привід Дж. Чайлду і Л. Чангу визнати, що залежність може бути контрпродуктивною з небажаними результатами.

Аналізуючи досвід КНР, автори наголошують, що справжньою метою дочірньої компанії є максимізація прибутку штаб-квартири.

Додаткові докази допоміжних залежностей можна знайти у фундаментальній праці М. Портера щодо глобальних галузей промисловості, що також підтверджує ймовірність залежності між станом справ ТНК та їхніх дочірніх компаній у країнах, що розвиваються. М. Портер зайняв позицію критики БНК і стверджував, що вони розпалюють залежності і не надають поштовх розвитку в країнах з економікою, що розвивається.

Він стверджує: «Порівняльні переваги у країнах, що розвиваються, як правило, є майже ексклюзивними у галузях, де природні ресурси, дешева робоча сила, географічні чинники, а також інші основні факторні переваги забезпечують крихку і часто скромну можливість експорту. Залежність від таких галузей, де експорт незмінно чутливий до ціни, залишає нації вразливими перед обмінним курсом і чинником економії коштів».

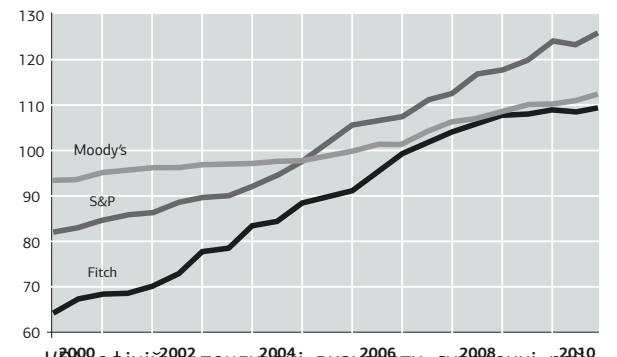
Аналіз новітніх досліджень, здійснений Г. Морганом, засвідчив, що діяльність багатьох МНК, особливо тих, які керуються із США, є надзвичайно централізованою, а їхні зарубіжні дочірні компанії жорстко контролюються за допомогою політики, правил і процедур, визначених штаб-квартирою.

Ресурси мультинаціональних корпорацій також звичайно управляються так, що створюється скоріше за-

лежність, ніж місцева автономія. Централізована адміністрація прагне замінити взаємодію ринкових сил або, як висловився бізнес-історик А. Чандлер, «видима рука» управління замінює «невидиму руку», яку А. Сміт бачив як керівну силу конкурентної ринкової економіки. Тож, зіштовхуючись з монолітною потужністю БНК, найаочніше розуміємо найгірші побовання М. Вебера щодо перетворення бюрократичних організацій у тоталітарні режими.

Ще один прояв незалежності спостерігаємо у діяльності кредитно-рейтингових агентств (КРА).

Діаграма 1. Загальна кількість держав, де здійснюють діяльність 3 основні кредитно-рейтингові агентства

КРА офіційно покликані визначати суверенні рейтинги на базі низки кількісних і якісних чинників, за допомогою яких вони засвідчують здатність і готовність країни повністю погасити заборгованість. Кожне з трьох основних рейтингових агентств визначає ключові чинники, які впливають на його суверенні кредитні рейтинги. Для кожного показника існують кількісні та / або якісні критерії. Хоча можуть існувати деякі відмінності в тому, як саме характеризуються ці чинники, але повторення використання базової інформації є значним.

Наприклад, усі КРА розглядають ВВП на душу населення, рівень і структуру боргу, фінансові ресурси уряду, деякі показники політичної стабільності і стійкості фінансового сектора як ключові критерії. Однак є деякі відмінності. Наприклад, Fitch і S&P надають порівняно більшу питому вагу такому показнику, як зобов'язання уряду, а Moody's надає порівняно більшу питому вагу такому показнику, як ризик втрат, викликаних настанням якої-небудь події. Крім того, на відміну від Fitch, Moody's і S&P використовують ширший набір чинників при розгляді загальної економічної ситуації, зокрема, відмінність у доходах, конкурентоспроможність і протекціонізм (S&P), рівень інновацій та інвестицій у людський капітал (Moody's).

Питома вага кожного чинника залежить також від типу досліджуваної країни. Наприклад, обсяг золотовалютних резервів є набагато важливішим чинником для країн, що діють у межах фіксованого або керованого

ного валютного курсу.

Попри відмінності, всі КРА визначають окремо рейтинги іноземної валюти або національної валюти. Втім, слід згадати про певні відмінності тоді, коли досліджуються розвинені країни та країни, що розвиваються. За таких обставин, цілком прогнозовано, рейтинг національної валюти є вищим. Пояснення міститься у визнанні того факту, що часто простіше погасити борг у національній валюті, ніж борг в іноземній валюті, з урахуванням здатності центрального банку здійснювати емісію національної валюти.

Саме тому при визначенні рейтингу іноземної валюти спроможність країни перевести внутрішні активи в іноземну валюту має вирішальне значення для оцінки. Добре розвинені внутрішні ринки капіталу, що сприяють розвитку національної валюти, довготермінове фінансування за відносно низьких витрат, ймовірно, будуть причиною високого рейтингу валюти. Країни – члени валютного союзу з повною доларизацією економіки або з фіксованим валютним курсом, як правило, мають однакові рейтинги і національної, й іноземної валюти. Тому, посилаючись на поняття «суверенний рейтинг», експерти КРА переважно мають на увазі довготерміновий рейтинг іноземної валюти.

Але якщо прискіпливо оцінити перелік ключових чинників оцінки суверенних кредитних рейтингів (див. табл.1), маємо змогу виокремити низку показників, оцінювання яких не може бути неупередженим. Це стосується оцінки ефективності дій уряду, стану верховенства права і рівня захисту прав власності, оцінки боротьби з корупцією, ефективності і перспектив реформ. Втім, виголошуючи рішення щодо пониження кредитного рейтингу країни, КРА, тим самим, без перебільшення, здійснює активну інформаційну атаку на фінансову систему країни, роблячи її заручницею трактування економічного стану.

Отже, інтереси власників капіталу отримують пріоритет над інтересами національними. Тим самим унеможливають вихід країни із скрутною економічною ситуації внаслідок набігу на банки та впливу капіталу як прояву стадної поведінки.

Таблиця 1. Ключові чинники оцінки суверенних кредитних рейтингів

Fitch	макроекономічна політика, ефективність і перспективи реформ; структурні особливості економіки; стан державних фінансів; стан зовнішніх фінансів
Moody's	економічний потенціал; інституційні можливості; фінансові можливості уряду; сприйнятливість ризику

S&P	політичні ризики; економічна структура; перспективи економічного зростання; бюджетна гнучкість; загальний державний борг; офшорні й умовні зобов'язання; монетарна гнучкість; зовнішня ліквідність; тягар зовнішньої заборгованості
----------------	---

На нашу думку, «стадність» є різновидом економічних спотворень у тому сенсі, що дії окремих ринкових учасників, інспіровані змінами у кредитних рейтингах, здатні викликати зовнішні негативні ефекти. А тому розуміння цього часом стає важливим для пояснення поширення, в тому числі, валютних криз.

Звичайно, дії обмеженої кількості ринкових контрагентів можуть викликати, щонайменше, дещо обмежений за наслідками несприятливий економічний ефект. Але прийняття схожих рішень уже більшою кількістю учасників може викликати незворотні наслідки і надвеликі збитки. М. Обстфельд зазначає, що за наявності достатніх обсягів валютних резервів атака на місцеву валюту з боку обмеженої кількості спекулянтів не в змозі серйозно вплинути на стан економіки.

Однак наголошуємо: за умови реалізації подібного тиску з боку численних спекулянтів як реакції на повідомлення КРА центрального банк може опинитися у скрутному становищі. А нездатність стримати тиск на валюту і зупинити вплив валютних резервів держави може викликати початок кризи.

Отже, негативний зовнішній ефект «стадності» полягає у загрозі з боку інвесторів, дії яких спрямовані не на користь економіки залежної країни. А коли інвестори приймають ідентичні рішення, реалізуючи їх на практиці схожими методами та вважаючи власні дії як абсолютно раціональні, це спричинить незворотні процеси, готуючи країну до входження у фазу кризи.

Згідно з теоретичною літературою, кредитні рейтинги потенційно мають вплив на ринки у трьох напрямках. Теорія «*informational services*» (інформаційних послуг) сумісна з доказами, які вказують на істотний вплив рейтингів (як змін у рейтингах, так і прогнозних рішеннях) на ринки не залежно від початкової точки відліку шкали. Теорія «*certification services*» (довідкових послуг) відзначає значну реакцію ринку на поліпшення або погіршення інвестиційного рейтингу країни порівняно з іншими змінами рейтингу. Згідно з теорією «*monitoring services*» (оглядових послуг), яка краще пояснює роль рейтингових агентств, реакція ринку на зниження рейтингів повинна бути значною. А. В. Бут, Т. Т. Мілборн і А. Шмейтс пояснюють: погіршення рейтингу часом є підсумком того, що заклики КРА забезпечити конфіденційність отриманих результатів до їх оголошення на практиці не підтверджуються.

Тому маємо справу з очевидною асиметрією інформації¹, яка нівелює зміст гасел щодо однакових можливостей ринкових учасників та його ефективності.

Економічна інформаційна війна, на думку М. Лібіцкі, Б. Джексона, Д. Фрелінгера, Б. Лачман, Ч. Іп і Н. Калра, є похідним від поєднання інформаційної та економічної воєн. Вона може набувати одну з двох можливих форм: інформаційної блокади та інформаційного імперіалізму.

Концепція інформаційної блокади будується на припущенні, що у майбутньому держави залежатимуть від інформаційних потоків так, як нині від матеріального забезпечення та обміну. Інформаційна блокада в цілому подібна до блокади економічної, але різниця полягає у тому, що вона ведеться у віртуальному вимірі шляхом блокування інформаційних потоків банків, фірм, підприємств країни-противника. Інформаційний імперіалізм засновується на суті економічного імперіалізму, з якого походить, що торгівля – це війна. Держави борються за встановлення домінування своїх економічних систем на світовій арені, і з цією ж метою вони просувають свої інформаційні системи, прагнучи отримати переваги від доступу до інформації.

Г. Кальво і Е. Мендоза пропонують альтернативне розуміння поняття «стадності». На їхню думку, в умовах зростаючої глобалізації ринків капіталу існування інформаційних розбіжностей викликає пошук шляхів мінімізації можливих збитків через зниження витрат на збирання специфічних даних щодо країн.

Отже, незначні плітки можуть розгорнути країну з позаатакової рівноваги до атакової на національну валюту навіть за умови прийнятних макроекономічних показників.

Більше того, Дж. Собкорт, С. Кінан і Р. Стайн зауважують: обмежена кількість фактичних дефолтів країн стримує зворотне тестування будь-якої емпіричної моделі, коли намагаються визначити кредитоспроможність держави, і, отже, пов'язану з цим імовірність дефолту. Іншим чинником, який відрізняє суверенний рейтинг від інших рейтингових інструментів, є поняття «готовності платити». Це відображає потенційний ризик того, що навіть у ситуації, коли держава є платоспроможною, вона може бути не готова заплатити, якщо її соціальні і політичні витрати занадто значні. Щоб урахувати цей елемент, КРА оцінюють спектр якісних чинників: інституційна потужність, політична стабільність, фіскальна і монетарна гнучкість, економічна життєздатність. Крім того, «боргова історія» країни є важливим показником готовності платити або, інакше кажучи, характеристикою, яку, здебільшого, важко оцінити об'єктивно. Ці якісні чинники доповнюють кількісні, як-от: рівень боргу та офіційних

¹ Асиметрія інформації — це ситуація, за якої один з учасників угоди володіє приватною інформацією, котру він може частково на власний розсуд розкрити, а подолання зазначеної асиметрії іншою стороною можливе лише за умови значних витрат.

міжнародних резервів, структура боргу (зокрема, валютна структура і терміни погашення), а також ступінь боргового навантаження – витрати за відсотками тощо.

Хоча КРА вжили значних зусиль, аби використовувати чіткі й об'єктивні критерії «оцінки» ефективності країни щодо кожного чинника, фактичний рейтинг не є механічним зважуванням цих чинників. Як й інші рейтинги, суверенні рейтинги визначаються рейтинговим комітетом. Він бере до уваги всі матеріали, подані відповідними аналітиком, а потім формує думку про те, яке місце посідає країна з усіма її кредитними зобов'язаннями². Це рішення необхідне, щоб узяти до уваги вагомість політичних та інституційних чинників, адже воно опосередковано дає змогу адаптувати рейтинги до мінливих умов, що дозволяє змінювати з часом питому вагу різних чинників. Наприклад, рівень внутрішнього і короткотермінового боргу.

Феномен незалежності

У контексті встановлення джерел продукування незалежності нового звучання набуває тема міжнародної допомоги. Історично у більшості випадків допомога розглядалася як допомога безпосередньо з однієї країни в іншу. Серед основних багатосторонніх установ, що продукують допомогу, виокремлюємо групу Всесвітнього банку, Міжнародний валютний фонд, Африканський, Азіатський і Міжамериканський банки розвитку, а також різні установи ООН, зокрема її Програма розвитку.

Допомога, окрім іншого, є одним з найбільших компонентів іноземного капіталу в країнах із низьким доходом, але не для більшості країн із середнім рівнем доходу, де потоки приватного капіталу є важливішими. Втім, скорочення допомоги країнам, що розвиваються, у 1990-х роках було більш ніж компенсоване зростанням приватного капіталу.

Неоднорідність допомоги є невід'ємною проблемою. Слід визнати, що скорочення бідності та забезпечення розвитку не завжди були основними мотивами надання допомоги. Дж.-К. Бертелемі демонструє, що стратегічні мотиви й особисті інтереси донорів значною мірою пояснюють розподіл допомоги. М. Клеменс, С. Раделет і Р. Бхавнані запропонували розподіл допомоги на три категорії, щоб виявити відмінності у її впливі

² Рейтинговий комітет, як правило, також спирається на співробітників з інших рейтингових команд, секторів і регіонів. Одна з причин полягає у сприянні забезпеченню узгодженості між групами рейтингів. Іншою причиною є необхідність зниження ризику конфлікту інтересів або «проблем для емітента», зазначених вище. З настанням кризи деякі КРА зробили кроки щодо подальшого розширення їхніх рейтингових комітетів. Однією з пропозицій ЄС щодо регулювання діяльності КРА є забезпечення регулярної ротації членів рейтингового комітету з метою усунення суб'єктивного впливу на емітента. Усе це має бути ретельно збалансовано, але так, щоб вигоди від узгодженості не були втрачені у часі.

на економічний розвиток. Гуманітарна і надзвичайна допомога, на їхнє переконання, не чинить жодного впливу на економічне зростання.

Водночас у літературі з ефективності допомоги обговорюються ще й два інші можливі наслідки. Р. Раджан і А. Сабраманян стверджують, що потоки допомоги знижують конкурентоспроможність країни-партнера через підвищення курсу її національної валюти. Для отримання таких висновків автори досліджували поворотні моменти у розвитку, аби знайти докази, що прискорення зростання, як правило, корелює з нарощуванням інвестицій та експорту, а також із реальним курсом обміну.

Інтерпретований у табл. 2 авторський підхід до встановлення акторів незалежності яскраво демонструє, що нинішній вимір міжкраїнової взаємодії перебуває у площині множинних координат, де виокремлюються:

- **актори інституційної залежності** – міжнародні організації;
- **актори інтеграційної залежності** – регіональні торговельні угоди (РТУ), а в ширшому контексті – економічна й політична інтеграції;
- **актори інформаційної залежності** – рейтингові агентства;
- **актори фінансової залежності** – ТНК, фінансові центри, фондові ринки, офшорні центри.

Усі ці актори по-різному унеможливають продукування власне національної економічної політики. Адаже тиск діяльності окремих із них (зокрема, міжнародних організацій) часом перекроєє під лекала глобального ринку потреби внутрішньодержавні. Наприклад, боротьба з платіжними дисбалансами, задекларована як чи не найголовніша мета МВФ, закінчується згортанням соціальних програм і радикальним зменшенням державних витрат, а взяті на ці потреби кредити лягають на країну борговим тягарем, уне-

можливаючи як формування нею достатніх золотовалютних резервів (що вплинуло б на зміцнення її валютного курсу та угамування інфляції), так і її рух технологічними сходами (за браком ресурсів для фінансування повномасштабних проектів). Умови надання кредитних ліній завжди носять імперативну складову, що змушує національні уряди маневрувати у межах державних економічних стратегій з корекцією на вигоду міжнародних фінансових організацій (МФО).

Отже...

Поступово просуваючись інтеграційними сходами, держава позбується контролю над продукуванням тарифної й нетарифної політики, втрачає монетарний суверенітет, що породжує залежність валютну й фінансову. Доступ до ринків обмежується членством у СОТ, що диктує умови перебування серед його активних гравців, часом наражаючи країни на сповідування сумнівних умов співпраці. Втеча капіталу, інвестиційне виснаження і зростання корупції – лише вершина айсберга офшорних центрів.

Визнаючи той факт, що здебільшого мета суб'єктів економічних відносин є взаємовиключною, значно важливіше, на нашу думку, крім констатації чинників виникнення і консервування існуючої нерівності між країнами центру і периферії, визначити спільний інтерес глобальних акторів. Чи є він достатнім для досягнення взаємовигідної угоди, а також чи забезпечують відносні сили сторін можливість вступати їм у діалог? Переконані: не можна очікувати рівноправних відносин між нерівноправними суб'єктами. Накопичення досвіду і знань країнами периферії (зокрема, краще розуміння їхніх відносин із країнами центру) сприятиме зниженню витрат і зростанню переваг від такої взаємодії.

Таблиця 2. Актори формування незалежності

Індикатори / чинники залежності		Патенти, ліцензії як об'єкти ІВ		Валютні резерви	Обов'язковість рішень для виконання	Політичний тиск
	Репутаційна	Зростання імпортової залежності країни від технологій	Тінізація економіки	Подолання дисбалансів	Доступ до ринків	Фіскальна політика
	Стійкість функціонування фінансового ринку	Перетік кваліфікованої робочої сили	Тиск на чесних платників податків	Фінансова допомога	Антидемпінгові розслідування	Соціальна політика
		Диспропорції у структурі прямих іноземних інвестицій (ПІІ)	Інвестиційне виснаження	Інвестиційні суперечки		Валютна політика
		Монополізація ринків через механізм М&А	Втеча капіталу	Умови запозичення	Секторна вразливість	Грошово-кредитна політика
	Корпоративні ризики	Приплив / утеча капіталу	Зростання корупції	Умови торгівлі		Тарифна / нетарифна політика
Рейтингові агентства	ТНК/ТНБ	Офшорні центри	Міжнародні організації	РТУ	Економічна / політична інтеграція	
Потенційні втрати інструментарію впливу	Боргове запозичення	Завоювання суміжних ринків	Репутаційні втрати держави	Умови кредитування	Використання субсидій / дотацій	Можливість адаптації протекціоністської політики
	Приплив ПІІ	Інституційна вразливість	Податкові важелі впливу	Вибір заходів стабілізаційної політики	Впровадження податкових пільг	Запровадження заходів валютного маніпулювання / валютних девальвацій
	Використання IPO як виходу на світові фондові ринки	Зниження рівня «інтелектуалізації» експорту	Обмежене зростання корпоративного капіталу	Зростання доларизації економіки	Цінова політика	Вибір бюджетної політики
		Цінова політика	Реінвестиції в обмежене коло галузей, що знекровлює решту галузей економіки	Бюджетні обмеження	Встановлення принципу найбільшого сприяння	Втрата державними кордонами частини бар'єрних функцій
Репутаційні втрати держави	Вплив на політику в сфері зайнятості у виробничому секторі	Обмежені інвестиції у виробництво	Незалежність політики ЦБ	Торгові війни	Скорочення державного впливу на всі види господарської діяльності	

Джерело: розроблено автором

Інструментарій інвестування:

реалії сьогодення

Будь-яка діяльність потребує відповідного фінансування, тому основним для підприємців стає питання пошуку та вибору джерел інвестування, що особливо критично для проектів та стартапів.

Як зазначають аналітики, фінансова криза сильно вплинула на банківську сферу, знижуючи ліквідність банків, підвищуючи ставки кредитування.

Як наслідок, підприємства (особливо стартапи), постали перед проблемою дорогих кредитних ресурсів, що призвело до великої кількості нереалізованих перспективних, прогресивних та потенційно прибуткових проектів.

На думку підприємців та науковців, проблему можна розв'язати шляхом розробки методичного обґрунтування та застосування сучасних методів інвестування чи, використовуючи термінологію західних компаній, «фандрайзингу».

До основних методів у іноземній літературі та працях науковців, переважно із США, відносять краудфандинг, InvestAngel (інвестиційні ангели), гранди, grassroots.

Проте одним із найпопулярніших та найефективніших методів, особливо для стартапів, у США і Європі (за винятком інвестицій від корпорацій), є краудфандинг.

Максим БУДЯЄВ
Магістр, дебютант ЄА

Що таке краудфандинг?

Перш за все, для кращого розуміння та аналізу необхідно навести визначення краудфандингу, ґрунтуючись на роботах професора Орданіні. Краудфандинг – це нова форма колективної співпраці, яка полягає у об’єднанні коштів або інших ресурсів разом, використовуючи зазвичай засоби інтернету, для фінансування нових організацій або реалізації проектів.

У науковій літературі чітко не визначено час появи та автора терміну «краудфандинг», проте більшість дослідників сходиться на думці, що автором є Енді-Уайт, засновник The Professional ContractorsGroup (Професійної спілки фрілансерів). Він у 1999 році використав подібний метод для збору коштів на створення організації. Інша група дослідників вважає, що автором терміну є компанія ArtistShare (2000/2001), заснована в США. Вона за своєю суттю була професійним майданчиком для збору коштів.

Загалом, поняття схоже на благодійність та на інвестування, проте воно має свої унікальні характеристики, які відрізняють його від цих фундаментальних понять.

Рисами краудфандингу є:

- збереження авторства та всіх прав на винаходи чи результати досліджень за авторами;
- винагорода інвесторам у матеріальній чи нематеріальній формах;
- наявність строків збору коштів та чітко визначеної суми, необхідної для проекту;
- наявність чітко складеної калькуляції всіх витрат;
- відкритий доступ до інформації про процес збору коштів;
- після старту проекту – вільний доступ до інформації про поетапну реалізацію.

Наприклад, цілями краудфандингу можуть бути будь-які проекти, базовими серед яких є проекти з підтримки футбольних клубів, створення програмного забезпечення (зазвичай на основі OpenSource), заснування невеликих електротехнічних виробництв, стартапи малого бізнесу різних профілів.

До переваг цього методу слід віднести доступність та низьку ціну, на відміну від банківського сектора, який є досить консервативним та підпадає під жорсткі вимоги й регуляції банківських активів. Особливо в Євросоюзі.

Суттєвою перевагою є дезінтермедіація, тобто зниження або елімінація банків чи інших фінансових структур у ролі посередників. Як наслідок, кредитори отримують низькі ставки, а інвестори – вищий дохід.

До основних недоліків можна віднести відсутність достатнього нормативного регулювання цього методу і, як наслідок, незахищеність як інвесторів, так і авторів проектів.

У сучасній науковій літературі відсутня чітка класифікація видів краудфандингу.

За проведеними дослідженнями була розроблена класифікація, яка представлена в таблиці 1.

Після визначення класифікації поняття краудфандингу постає питання про визначення класифікаційних ознак та поділ на їхній основі краудфандингових платформ. За дослідженнями іноземних науковців та підприємців, базовими моделями краудфандингових платформ є:

- донаційна модель (пожертвування, благодійність);
- позикова модель;
- модель на основі винагороди;
- модель участі у проекті (побудована на принципах акціонерних компаній).

Для повного розуміння поняття та процесу створення проекту із застосуванням методу краудфандингу необхідно визначити також основні фактори, які стимулюють інвесторів. Основними факторами успіху, за роботами представника компанії «Яндекс» Марії Грачевої, у будь-якого проекту на основі краудфандингу є такі риси:

- довіра до засновника – характеризується чесністю, прозорістю проекту та його реалізації, детальними планами;
- віра в результативність проекту – характеризується важливістю проекту для людей, його цікавістю та необхідністю;
- активність засновника – характеризується активною рекламною кампанією проекту для залучення більшої кількості вкладників;
- демонстрація отриманих результатів;
- спілкування із вкладниками (донаторами) в процесі збору коштів.

За даними досліджень, найбільшу частину проектів становлять безоплатні проекти, зазвичай соціального спрямування.

Ефективність методу

Лідером краудфандингового ринку серед країн світу залишається США, де обертається близько 60% усіх краудфандингових коштів. Це викликано тим, що краудфандинг виник саме в США, тому органічно, що найбільшого розповсюдження він набув саме там.

На Велику Британію припадає близько половини всіх краудфандингових платформ Європи, яких налічується 95, за даними 2012 року.

Згідно з аналізом Crowdsourcing.org, спеціалізованого порталу з вивчення та аналізу ринку «суспільного ресурсу», за 2012 рік близько 90% вкладників фінансували 1-2 проекти; 7% фінансували 3-5 проектів, а середня сума вкладу складає 3 дол. у проектах із бонусною системою винагороди, 8 дол. у проектах із безоплатною формою, 60 дол. у проектах із пайовою чи борговою формою.

У травні 2012 року Американська асоціація кра-

Таблиця 1. Класифікація видів краудфандингу

За об’єктами інвестування (цілями)	Соціальні
	Інноваційні
	Бізнесові
За механізмом платежів	Інші
	З авізо коштів
За суб’єктами відносин	З миттєвою сплатою
	P2P (people to people) – суб’єктами відносин з обох сторін є люди
	P2B (people to business) – суб’єктами відносин з однієї сторони є люди, а з іншої підприємства
За податковим режимом	P2G (people to government) – суб’єктами є люди та держава
	Прибуткові проекти
	Неприбуткові проекти (проекти не для прибутку)
За формою повернення вкладнику (з публікацій Данієля Ізінберга в Harvard Business Review)	Пожертвування
	CrowdSponsoring
	Попередній продаж
	Позики
	Мікроінвестування

удсорсингу опублікувала результати досліджень під назвою «CrowdfundingIndustryReport», згідно з яким обсяги фінансування, залучені за допомогою цього методу в 2011 році сягнули 1,5 млрд дол, а в 2012 році мали перевищити 2,8 млрд дол, при рості кількості учасників цього ринку на 10%.

За даними дослідження, було також визначено, що середня тривалість однієї кампанії зі збору коштів становить 10 тижнів, а для проектів, створених за схемою участі інвесторів, – близько 5 тижнів.

У вітчизняній науковій літературі відсутня будь-яка методологія аналізу та порівняння платформ, визна-

чення їхньої ефективності.

Саме тому, проаналізувавши іноземні джерела та роботи фахівців із даної тематики, автор розробив певні критерії.

Для оцінки використано два основні параметри: інвестиції (тобто кошти) та інвестори. Перелік параметрів є таким:

1. Загальна кількість проектів на платформі (цей показник дає змогу проаналізувати та визначити місце платформи серед інших, визначити її популярність, що також може вказувати на надійність платформи, а отже, проекту).

• Екоінтеграл

2. Середня кількість інвестицій на один проект (показник також вказує на популярність платформи, рівень виплат та вимог за проектами, а також на розмір і важливість проектів, реалізованих на платформі). Формула для розрахунку має такий вигляд:

$$\overline{I_{av}} = \frac{\sum_{i=5}^{n-5} Inst}{\sum_{j=5}^{k-5} Kpr}$$

Inst є загальною сумою інвестицій на платформі, тис. грн.

Kpr є загальною кількістю проектів на платформі, тис. грн.

3. Середня кількість інвесторів на проект (результативність та ефективність платформи; крім того, показник дає можливість порівнювати цікавість проектів, їхній розмір та суспільну вартість):

$$\overline{K_{av}} = \frac{\sum_{i=5}^{n-5} Kinv}{\sum_{j=5}^{k-5} Kpr}$$

Kinv є загальною кількістю інвесторів на платформі, тис. осіб.

4. Загальна кількість активних (активність протягом останніх 3-х місяців) інвесторів на платформі (розмір та ринкова частка платформи).

5. Середня інвестиція, внесена одним інвестором в один проект (показник дає змогу проводити аналіз та порівняння інвесторів за класами, їхню ризикованість):

$$\overline{V_{I_{av}}} = \frac{\sum_{i=5}^{n-5} Inst}{\sum_{j=5}^{k-5} Kinv}$$

Одразу треба зазначити, що вказаний перелік показників не враховує особливості функціонування краудфінансінгових платформ, їхній напрямок та галузь.

Усі середні показники розраховуються за методикою, схожою на методику розрахунку ставки LIBOR. Тобто проводиться ранжування списку краудфінансінгових платформ за відповідними показником, відкидаємо перші 5 та останні 5, і враховуємо середній показник.

Ситуація в Україні

Україна посідає одне з останніх місць у рейтингу за краудфінансінговими платформами серед країн Європи.

В нашій країні першими, хто використав краудфінансінг, як і в США, були IT-спеціалісти та керівники благодійних акцій. Першою та єдиною ефективно функціонуючою краудфінансінговою платформою залишається BigggIdea.

Можна виділити проекти зі схожою метою, проте з іншими умовами фінансування та принципами, які за своєю сутністю та характеристиками більше відносяться до «інвестиційних ангелів». Це «Українська біржа благодійності» під керівництвом Фонду Віктора Пінчука, «X-Ideas» від «Nescafe». Перший проект має на меті переважно благодійні заходи, а інший є конкурсом за грант для розвитку власної ідеї.

Розробники та власники BigggIdea збираються запустити україномовний аналог платформи «Kickstarter» під брендом «Спільнокошт».

Для порівняння: в Росії ефективно функціонує близько 20 платформ різних напрямків, від загального до спеціалізованих.

Отже, ситуація в Україні є аналогічною зі США періоду зародження цього методу. Саме тому, ґрунтуючись на американському досвіді, а також на загальному напрямку трансформації економічної системи у інформаційну, можна з упевненістю прогнозувати подальший розвиток методу. Проте необхідно вказати на гальмування еволюції через слабку інформатизацію суспільства та низьку довіру до ресурсів інтернету.

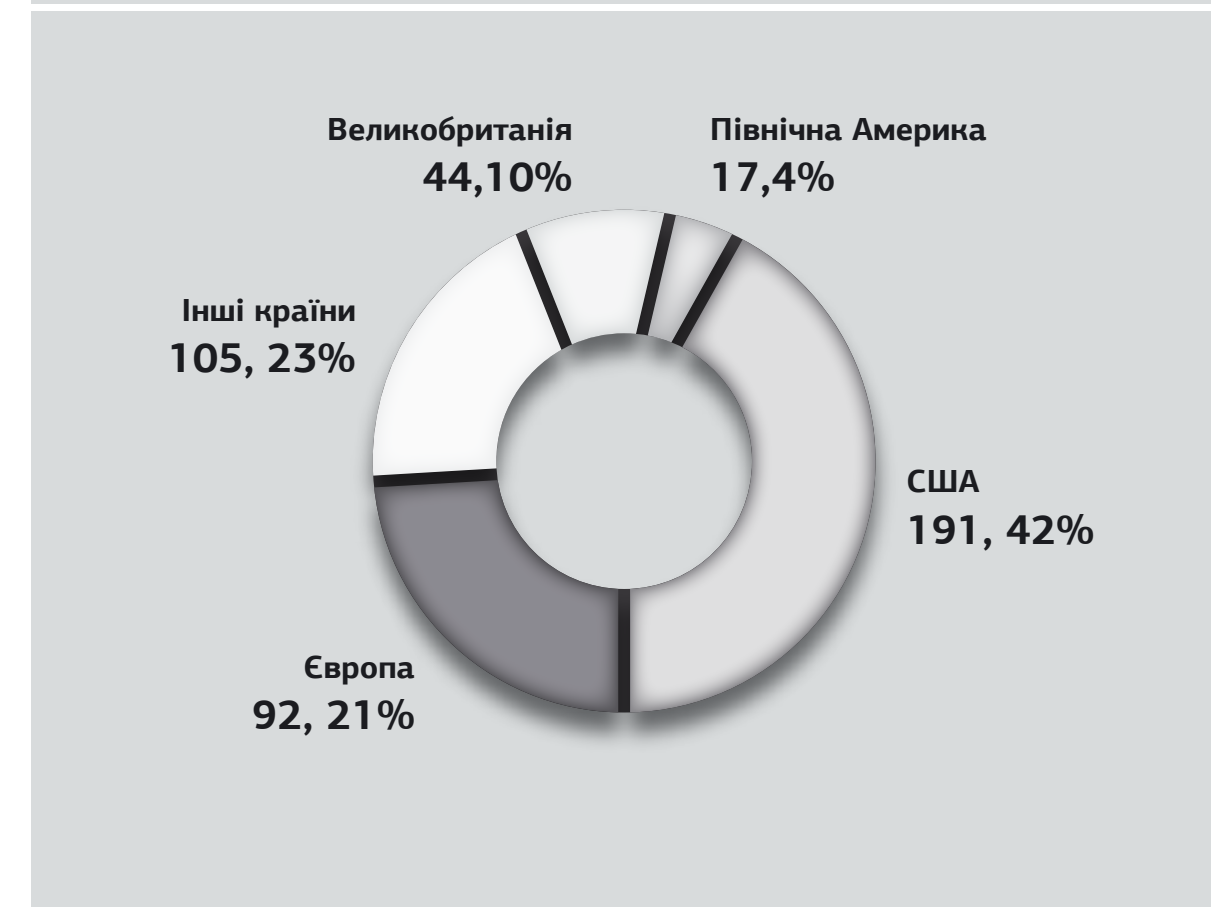
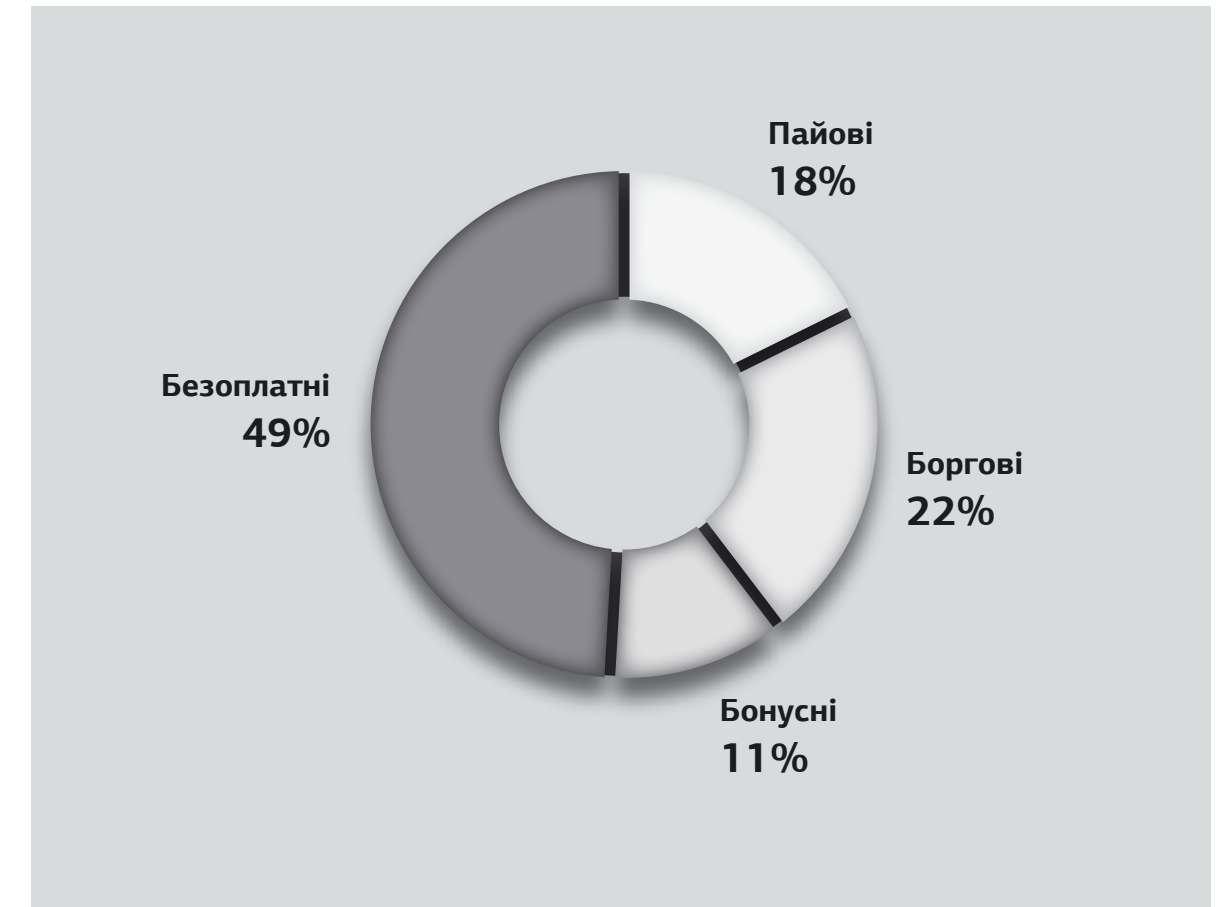
Висновки

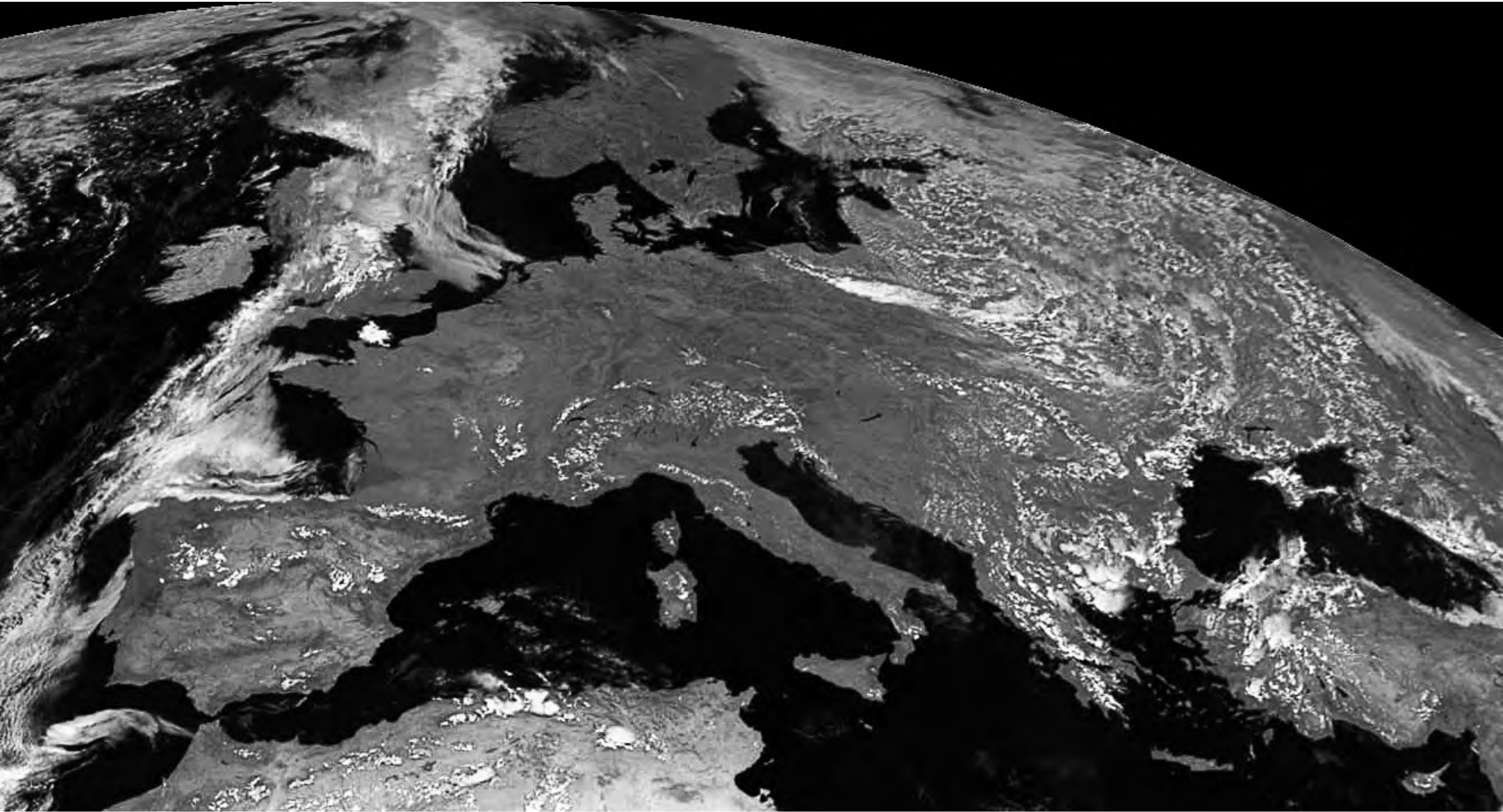
За даними дослідження, назріла гостра необхідність розвитку методологічної бази способів інвестування (мікроінвестування).

Перспективним методом є краудфінансінг, який найефективніше може бути використаний для фінансування стартапів та проектів.

Література

1. Lusch, R.F., Vargo, S.L. and Tanniru, M. Service, Value Networks and Learning // Journal of the Academy of Marketing Science, Vol. 38, No. 1, p. 19-31.
2. Ordanini, A. Crowdfunding: Customers as Investors // The Wall Street Journal, 2009, March 23, p. r3.
3. Crowdfunding Schemes in Europe / By David Röthler and Karsten Wenzlaff // EENC Report, September 2011
4. The Geography of Crowdfunding by Ajay Agrawal, Christian Catalini // Avi Goldfarb University of Toronto. January 6, 2011
5. Lawton, K., and D. Marom (2010): The Crowdfunding Revolution. Social Networking Meets Venture Financing. Amazon Digital Services.
6. Zhang, J., and P. Liu (2010): Observational Learning in Microloan Markets: Evidence from Prosper. com., MIT.

• Євроінтелектуал

Едуард БАКАЙ:

Аналогів немає!

Ні в Європі, ні в світі...

Редакція журналу «ЄвроАтлантика» взяла ексклюзивне інтерв'ю в члена президії відділення фізики та астрономії Національної академії України, лауреата Державної премії академіка Едуарда Бакая.

Він є автором понад 200 наукових праць, 160 винаходів і 30 патентів, зокрема на унікальний метод геологічної розвідки.

ЄА:

Едуарде Аполінарійовичу, як було винайдено новий спосіб геологічної розвідки?

Е. Бакай:

Новий спосіб геологічної розвідки винайдений завдяки багаторічним дослідженням та потужним напрацюванням Національної академії наук України. За допомогою технології, яку використовують провідні компанії нашої держави, неможливо проконтролювати, на яку глибину проведено бурильні роботи. Замість 40 м можна написати 4 тис. м, відповідно «використавши» на буріння фінансові ресурси... Наше ноу-хау вирізняється, зокрема, тим, що ми спроможні знайти корисні копалини дистанційно, без буріння, – на будь-якому терені Землі.

ЄА:

Які вітчизняні та міжнародні організації визнали нові можливості геологічної розвідки? Чи проводилися дослідження в Україні за допомогою цього способу?

Е. Бакай:

Кабінет міністрів України, Державна геологічна служба, Університет штату Юта в США та інші авторитетні установи й організації визнали наш унікальний спосіб геологічної розвідки. Так, дослідження були проведені на Аравійському півострові й увінчалися успіхом: там ми майже із 100-відсотковою точністю знайшли гігантські ресурси нафти і води.

За допомогою цього способу в Київській області знайдено поклади обсягом 200 млн тонн нафти, яких має вистачити для потреб України на 70 років...

Сьогодні достатньо актуальною є тема видобутку сланцевого газу в Луганській та західних областях, проте (на відміну, наприклад, від Канади) в Україні існують інші природні особливості. Тому видобуток сланцевого газу в Донбасі, зважаючи на порушення водного балансу, засолення ґрунтів та інші чинники, може призвести до негативних змін екології. Звичайно, можна видобувати сланцевий газ, проте необхідно дотримуватися відповідних меж, що сьогодні спрогнозувати або передбачити нереально...

ЄА:

Яке Ваше бачення перспектив нового методу геологічної розвідки?

Е. Бакай:

Новий спосіб геологорозвідки є унікальним методом, за допомогою якого можна дослідити земні надра та з мінімальними затратами відкрити величезні поклади корисних копалин, зокрема нафти або газу.

До масштабного застосування цього методу слід залучати вітчизняних та іноземних інвесторів.

Запевнюю: мільйонні затрати несумірні з енергетичними і фінансовими набутками, які вимірюються мільярдами!

Бесіду вів
Ярослав БАРКОВ

ЄА: ex CV

Бакай Едуард Аполінарійович – визначний український учений, двічі лауреат Державної премії, автор десятків патентів на винаходи – унікальних у глобальному масштабі.

У 1977-1991 рр. очолював лабораторію біофізики в Київському інституті отоларингології, працював на замовлення Головкаосмосу СРСР і випереджав НАСА у вивченні, зокрема, вестибулярного апарату.

В критичні дні після ядерної катастрофи (квітень-травень 1986 р.) зробив неоціненний внесок у нейтралізацію радіонуклідів у вражених Чорнобилем регіонах (Прип'ять, Іванків, Київ etc.).

У результаті в травні 1986 р., за виняткових обставин, став фундатором Інституту хімії поверхні АН УРСР.

Згодом заснував ще кілька науково-дослідних організацій світового рівня, зокрема Інститут прикладних проблем фізики та біофізики НАНУ.

July 10, 2013

Comment

Institute of Geophysics and Problem of Earth (Kyiv, Ukraine) is pleased to present to the EA readers the newest technology of search of minerals, especially oil and gas, with the highest efficiency and in short terms.

Traditional method of search including space geological prospecting and classical geophysical ones do not provide direct discovery of mineral deposits and detect thickness structure of sedimentary rocks and possible traps of oil and gas. Present of traps does not mean presence of an oil or gas deposit which defines their low efficiency (maximum 30%). Thus indicated significant amount of 'dry' wells which have not led to discovery of industrial deposits.

Innovative technology belongs to geophysical methods and is classified as nuclear-magnetic resonance technology.

Unlike traditional geophysical methods, we carry out deep resonant sounding of the earth which reveals type of a mineral and quantitative characteristics of a deposit.

The technology is based on such fundamental physical phenomena as nuclear magnetic resonance, Kirlian-effect, information and radio properties of THz range of radio waves (1012-1015 Hz).

Their unique combination allows to remotely conduct search and prospecting of deposits of various kinds of minerals on land and sea shelf with better productivity, within short time and at a lower price in comparison with other geological-geophysical methods.

We 'see' deposits of minerals, resulting in rapid and accurate determination of their basic parameters.

Capabilities of new technology:

Territory of action is any region on land or shelf of the Earth;

Total size of the territory – virtually without any limitations;

Sounding depth on land and on shelf is from 0 to 7 km;

Detectable minerals – oil, gas, water resources, different metals in ore beddings;

Detection success of deposits – for water resources and hydrocarbons > 90 %;

Duration – typically 2-6 months;

Safety – the method is environmentally friendly and completely safe for people.

Our unique ability and our successful track record in 7 countries, including USA, Russia, Arab Emirates make us invaluable partner in high efficiency search natural deposits market.

We look forward to forming a mutually rewarding relationship with state structures or private companies interested in:

Prompt search of mineral deposits on land and shelf of the Earth,

Detailed remote prospecting of parameters of deposits,

Optimization of the subsequent development of deposits.

Cost of works is much less, than by traditional search. Duration does not exceed 6 months.

Dr. Eduard Bakay

Head of Project,

Institute of Geophysics

and Problem of the Earth

Моя друга війна,

**або Якою ціною союзники
Сталін і Гітлер (1939-1941)
ворогували за панування
в Європі (1941-1945)**

Андрій ДОВГИЧ

Гвардії лейтенант артилерії,
учитель російської мови
та літератури і малювання
(1915-2005)

У першій частині мемуарів бойового офіцера «Моя перша війна» (ЄА. – 2009. – № 4) йшлося про радянсько-фінський конфлікт 1939-1940 років.

У другій мова йде про кількарічну битву червонопрапорної Німеччини під проводом робітничої партії Гітлера і червонопрапорного СРСР під проводом пролетарської партії Сталіна.

За Заполяр'я, Мурманськ – незамерзаючий порт, через який нещодавні вороги Москви, Лондон і Вашингтон, постачали Радянському Союзу тисячі літаків, танків, автомобілів (зокрема, «Студебекерів» для «Катюш»), локомотивів, вагонів, десятки тисяч одиниць автоматичної зброї, сотні тисяч тонн авіапалива, вибухових матеріалів, нафтопродуктів, кольорових металів, консервів, цукру, мільйони тонн зерна...

За Карелію і Ленінград.

За північну Норвегію.

За Будапешт, Відень, Братиславу, Прагу...

1941-1942

Фронт

Наш учбовий дивізіон («учебку») розформували. В складі 385-го ГАП (гаубичного артполку) ми відправляємося на фронт.

Фронт! Якесь чудне слово...

Сьогодні ще всі бійці були такі веселі, раділи отому вихідному дню, і раптом усе змінилося. Якось усі пришикли, не чути веселих голосів, жартів, гумористичних історій, таких притаманних сім'ї воїнів...

А ворог рвався до Мурманська...

«Будь-якою ціною зупинити німців!» – таке завдання поставлено перед нами.

Ворожі літаки буквально ходили понад будинками, летіли низько між горами, скидаючи свій смертоносний вантаж.

Підняти резервні сили... Це був 41-й рік. Де ж брати ті сили?!

Наша батарея направлена на передову.

Раптом випустили в'язнів-добровольців, дали їм зброю. В жорстоких боях, у тяжких природних умовах (тут саме лише каміння) ворог зазнав поразки.

Фашистську навалу було зупинено, хоч і дорогою ціною...

Настала сувора зима. У грудні вже тріщали морози, навалило багато снігу. А тут ще з трудом доводиться щодня вишукувати дрова для опалення житла...

З фронтів приходять невтішні вісті. Пішли чутки, що наш дивізіон скоро відправлять під Ленінград, де тривають тяжкі бої.

Одного разу вівостий приніс наказ:

– З'явитися до командира батареї Шенкмана.

Заходжу в землянку:

– По вашому приказанню...

Була серйозна розмова... Якось я мав необережність у колі товаришів сказати, що харчі у нас погані (так воно й було: 600 грамів хліба і приварок слабкий). Командир відділення доніс про це командуванню, і мені – «взбучка»...

173-й мінполк. «Зеки»...

173-й мінполк вийшов із боїв на переформування. Два дивізіони вже відправлені на рубежі, де підтримують піхотні полки. Третій дивізіон, куди я й потрапив, ще формується. Немає бойової техніки, людей...

Мені присвоєно звання «лейтенант»...

Прибуває техніка – 120-міліметрові міномети, автомашини.

Старшина Пустовар привіз тепле нове обмундирування: валянки, козушки, хутрянні шапки, теплу одіж.

Прибуло поповнення, більшість – колишні в'язні, які відбували покарання на Півночі.

Спочатку до них була якась недовіра, підозра: адже

це «зеки». Але потім я переконався, що все не так. То були винятково порядні люди...

Біломорканал

Одержано наказ: третьому дивізіону вийти на вказаний рубіж, зайняти бойові порядки. Й ось ми опинилися на лінії фронту, зайняли бойову позицію в напрямку селища Повенець.

Три батареї розташовано на лінії оборони вздовж Біломор-Балтійського каналу на підтримку 1072-го і 1068-го піхотних полків 313-ї стрілецької дивізії 32-ї армії.

Я – командир взводу (вогневого) 1-ї батареї 3-го дивізіону 173-го мінометного полку.

Зробили пристрілку ворожих об'єктів за даними нашої розвідки і НП [«наблюдательного пункта». – **ЕА**]. І тут зразу ж заговорила ворожа артилерія, били по нашому розташуванню. Командую:

– В укритті!

Наліт шквальний, неподалік рвуться снаряди, але шкоди нам не завдають.

Ночі темні, холодні, щогодини змінюємо вартових. У землянці поставили бочку, пристосували для опалення. Прибилов (прибув до нас із «заклученных») розповідає смішні пригоди, як туди потрапив, Боглов (із тієї ж групи) – свої історії. Лукін – урівноважений, беззаперечно виконує накази, хоч іноді сміливо виступає на захист справедливості, – розказує, що він потрапив за ґрати через якусь незначну провину, а може, і даремно просидів кілька літ. Ось він заводить сумну пісню в'язнів «Не для мене сади цветут!...»

Раптом телефоніст передає:

– По местам!

Це комбат із НП дає команду. Всі вилітають із землянки до зброї, до мінометів. Командири доповідають:

– Первое – готово! Второе – готово!..

Подаю команду:

– НЗО... «Тигр»!

Чути:

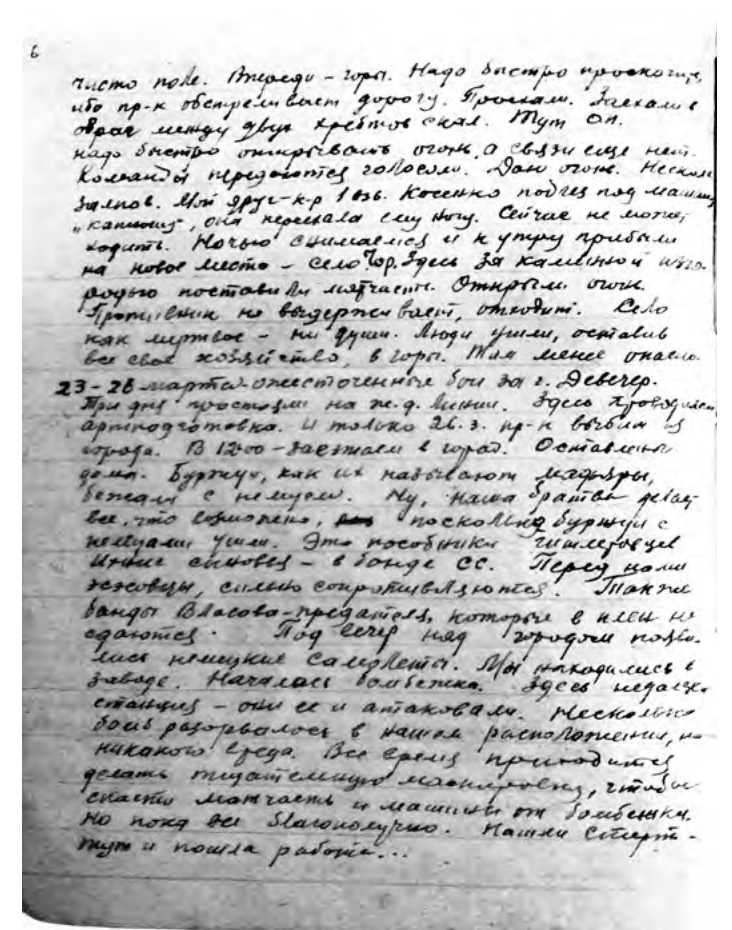
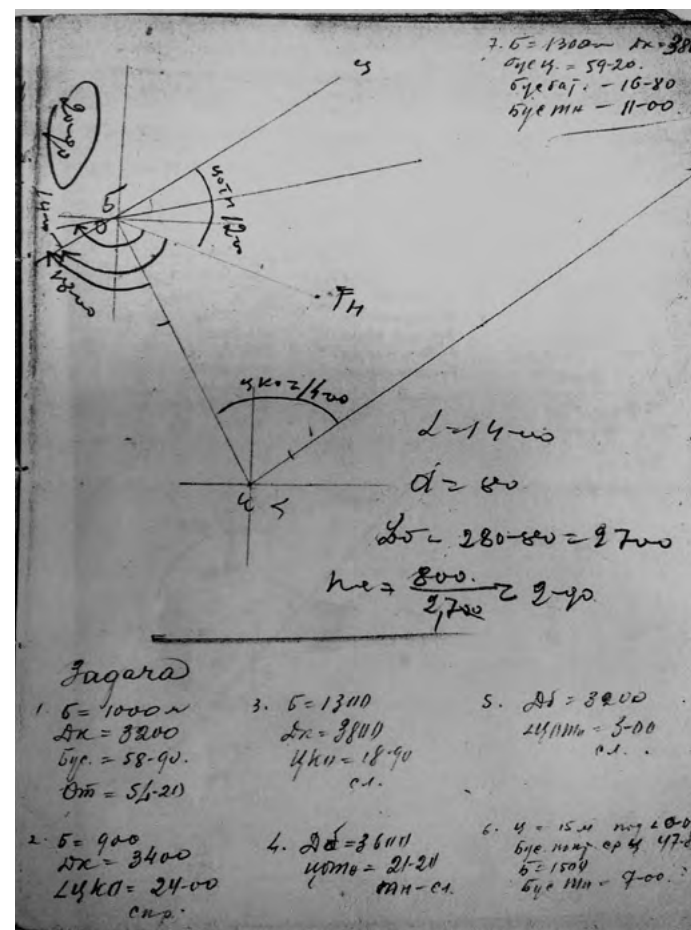
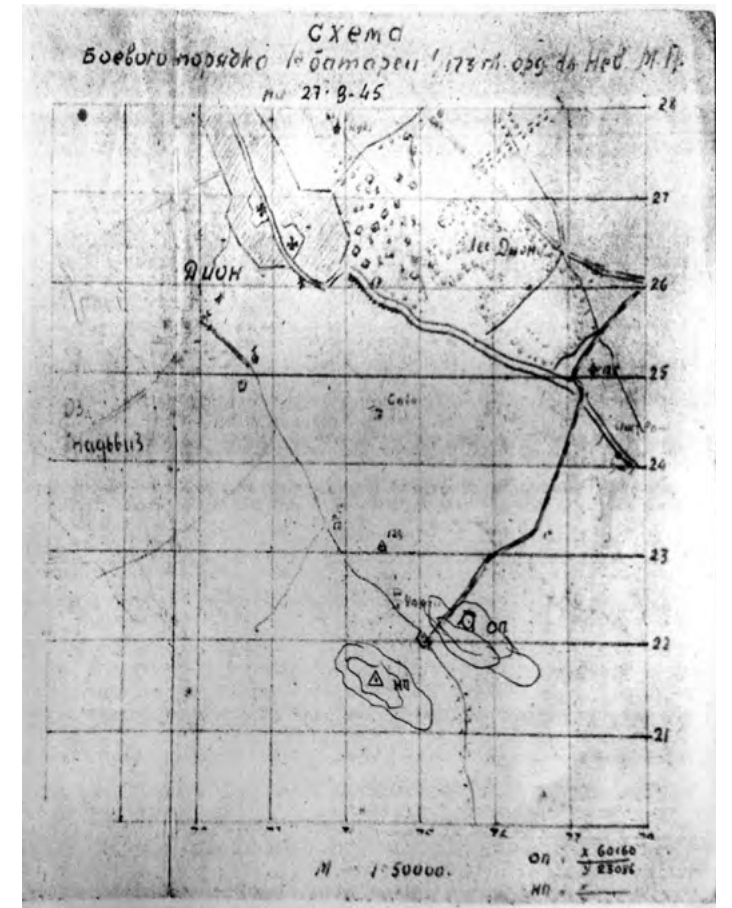
– Первое орудие – огонь!

Іде бій. Летять міни, лунають далекі розриви, видно заграви. Переношу вогонь: «Прицел...», «Угломер...»

Це наша розвідка ввірвалась у траншеї ворога, дістала «язика», а наше завдання – підтримати розвідку боєм. Ми ставимо загороджувальний вогонь [НЗО, або «неподвижный заградительный огонь»]: масований артудар по танках і піхоті ворога. – **ЕА**].

По передньому краю б'ють ворожі міномети-сорокап'ятки. Німці намагаються нашу батарею, сиплють із далекобійних, але ми вже в укритті. Один снаряд ліг біля входу в землянку, виникла велика воронка, вхід занесло землею.

Комбат із НП корегує вогонь, подає команду: «Прицел...»; «Правее!», «Беглый!» Знову ведемо бій. Німці намагаються знищити вогневу точку (себто нас). А марно!

1942-1944

Бої «місцевого» значення

[Гітлер планував неодмінно захопити Мурманськ. Але з середини 1942 до осені 1944 року ситуація в Заполяр’ї, як періодично передавало Радінформбюро, залишалася «стабільною»... – **ЄА**].

1944

Біломор’я

Ми розташувалися біля гори Ваян-Вари. Недалеко лінія (якщо так можна назвати) фронту.

На ранок – бій. Підтримуємо піхоту. Оборону зламано, захоплено опорні пункти в районі Ваян-Вари. 4 лютого нашому полку було вручено Червоний прапор [гвардійського? – **ЄА**].

А 16 березня полк одержав наказ вийти в напрямку Алакуртті. Він тепер входить до складу 127-го легкострілецького корпусу.

Хоча вже сонце пригріває добре, дні стали довшими, але в Карелії – засніжені ліси, в Заполяр’ї – голі сопки, покриті снігом. Який транспорт тут можна використати для перевезення військової техніки? Та й солдатові по глибокому снігу пройти неможливо. Отже – тільки лижі.

У квітні 1944 року 173-му полку наказано одержати оленів та упряжки і проводити тренування з перевезення військової техніки. Тренуємося на лижах до упаду...

На початку червня 1944 року вирушаємо в район Кандалакши.

21 червня. У вагони заганяють машини, бойову техніку, підрозділи постачання. Наказано прибути в район Лодейного Поля Ленінградської області, де буде проводитись операція з прориву блокади. Подолати слід близько 800 км.

На платформах – зенітки. Завантаження, здавалося, підходить до кінця, та ось спостережний пункт повідомив: «Воздух!». Солдати кричать: «Рама!» (це так прозвали німецького літака «Фокке-Вульф»).

Дійсно, чується своєрідне гудіння, за яким ми і визначали тип літака. Це розвідка.

Чекали недовго. З’явилося два бомбардувальники, зробили захід колом, почали скидати «штуки», обстрілюючи нас із кулеметів. Наші кулемети застрочили, проте від цього ворогові шкоди ніякої.

Зчинилася стрільба із гвинтівок, солдати поприсідали біля вагонів і вели вогонь. Почулась команда: «В укритті!», – але сховище можна було знайти лише під вагонами.

Пролітаючи на великій швидкості, літаки безладно скидали бомби, і після двох заходів, на велике щастя, не завдавши людям і ешелону шкоди, зникли. А цілий штабель ящиків із боєприпасами знаходився біля вагонів. За кілька метрів від нього розірвалася бомба, але, слава Богу, біди не сталося...

Унікальна операція

Наш полк тепер входить до складу 32-ї армії.

Ми влилися в 127-й легкострілецький корпус 313-ї дивізії.

Тримаємо активну оборону на Біломорсько-Балтійському каналі.

Нам із півночі протидіяла німецька Лапландська армія, а з півдня – фінляндські війська.

На підступах до Мурманська ми стояли насмерть. До незамерзаючого порту вороги так і не дійшли. Більше того, їм не вдалося навіть перетнути величезні за довжиною ділянки Державного кордону. Такого ніде не було на всій протяжності лінії фронту – від Білого до Чорного моря. А біля річки Західної Ліци левада стала для них «долиною смерті».

Хоч і місто дуже постраждало... Було майже повністю зруйноване під час частих бомбардувань ворожої авіації [за щільністю бомбових ударів Мурманськ виявився на третьому місці після Сталінграда і Ленінграда. – **ЄА**].

Ми прибули на станцію Паша. Завдання: очистити Карелію від фінів, завдати удари ворожим угрупованням уздовж північного берега Ладоги, у напрямках на Олонєць, Салмі, Піткяранту, Сортавалу.

Розгорнулися жорстокі бої за оволодіння південно-західним узбережжям Ладозького озера. Для виконання цього завдання необхідно було форсувати ріку Свір, ширина якої сягає до півкілометра.

Наступ розпочався 21 червня. Під прикриттям темноти по річці Свір пущено плоти з опудалами.

Це відвернуло увагу ворога від головного напрямку. В районі Лодейного Поля війська 313-ї стрілецької дивізії форсували ріку і пішли в наступ. Унікальність Свірської операції – в тому, що водні рубежі було подолано без попереднього захоплення плацдармів по той бік перешкод.

313-та дивізія 32-ї армії, в тому числі наш полк, форсувала Біломорканал, оволодівши Повенцем.

21 червня на фінські війська по той бік ріки Свір хлинув ураганний вогонь мінометів, гармат і “Катюш”. Артпідготовка тривала 3,5 години. Щохвилини на голови ворогів летіло 4,5 тонни смертоносного металу. Якщо противник реагував на плоти з опудалами, ми моментально накривала його вогневі точки. Форсування відбулося цілком за планом. Свірська наступальна операція повністю завершилася 24 червня 1944 року.

А її стратегічна мета полягала в тому, щоб примусити Фінляндію вийти з війни... Ми, звичайно, цього не знали – просто виконували бойову роботу...

Через декілька днів, 28 червня, у результаті тяжких боїв війська нашого Карельського фронту оволоділи столицею Карело-Фінської РСР Петрозаводськом.

Продовжувався наступ по території Карелії. Ми наплегливо з боями просувалися до кордону Фінляндії.

Тут фінські війська чинять шалений опір. Небезпеч-

но було рухатися по дорогах, яких тут обмаль. Вони щільно заміновані. Це затримує швидке просування з боєм.

Наш 173-й гвардійський полк бере участь у наступі за звільнення портового міста на Ладозі – Піткяранта, на правому фланзі – бої за районний центр Суоярві, залізничну станцію.

Просуваємося по бездоріжжю, обминаючи мінні поля, але не обходиться без вибухів, утрат.

Наша батарея підтримує підрозділи 32-ї лижної бригади. Розгортається бій за оволодіння селищем Раменау.

Фіни чинять відчайдушний опір. Адже недалеко – кордон Фінляндії, і ми от-от опинимось на території ворога.

Оволодіваємо містом Муанта, а 21 липня – і портовим містом Піткяранта.

Успішно продовживши наступ, наша 32-га армія підійшла до кордону з Фінляндією.

Раптом воєнні дії припинено: Фінляндія попросила перемир’я.

Це повідомлення ми одержали 5 вересня, коли готувалися обладнати чергову вогневу позицію...

Напрямок головного удару - Норвегія

Отже, Фінляндія вийшла з війни.

Тепер очевидно, що нас перекинуть на рубежі оборони Мурманська.

20 вересня 1944 року полк зайняв бойовий порядок біля ріки Велика Західна Ліца. Підтримуємо 30-ту морську бригаду.

Наша батарея займає вогневу позицію: кругом кам’яні брили, поверхня покрита мохом, ніде жодного дерева. Де-не-де стирчать чахлі берізки.

Між містами Петсамо і Кіркенесом усе заповнено німецькими військами.

Вони влаштували сильні укріплення. Оборонний вал вважається неприступним.

Прорив намічено біля озера Чорп. Наступ – у напрямку Луостари – Петсамо. Глибокий маневр обходом по тундрі (14-та армія, 126-й, 127-й стрілецькі корпуси): перерізати комунікації ворога.

Нам прислали оленів та упряжки. На нарти ми навантажували боєприпаси, матчастину, а багато дечого несли на плечах бійці, утопаючи в болотах, долаючи кам’янисті сопки...

У визначений час потрібно було добратися на місце зосередження. І тут упряжки погано діяли: олені зупинялися, чіплялися за дерева, тонули в болоті.

А завдання було дуже відповідальне. Війська нашого Карельського фронту проходили там, де ще ніколи не ступала людська нога...

На початку жовтня ми зосередилися біля озера Чорп. Чекаємо наступу на Луостари.

Важка вода

7 жовтня 1944 року, о 8.00, у небо злетіли дві ракети – сигнал для артпідготовки. Перед цим кілька днів ішли вивчення ворога, виявлення цілей, пристрілка. Командування знало, яка тут міцна оборона: наземні і підземні споруди, які вважалися неприступними.

Й ось зараз по них б’ють гаубиці, б’ють 76-міліметрові стволи, летять фугаси із далекобійних, по «заграждениям» б’ють важкі міномети. Врешті, заграли «Катюші». Вогняні мечі летять із своєрідним свистом. У нас міномети вже розжарилися дочервона.

Дві години гула земля, довкола шум, і, здається, саме повітря нагрілося. В небі – наші літаки.

Ворог був накритий зенацька, не зміг виявити ніякої протидії.

Двогодинна артпідготовка закінчилась, пішла піхота. Наша батарея підтримує «вогнем і колесами» 127-й стрілецький корпус. Під час артпідготовки земля стогнала, а там, на висоті, піднімалося у небо полум’я, дим стовпами застилав небо...

Ворог не здається, чинить опір. Але міцна німецька оборонна лінія зламана, розгром ворога – повний.

Наш полк іде в обхід з гори Великий Кариквайвиш на Луостари, підтримуючи піхоту. Боячись потрапити в полон, угруповання фашистів почало поспішно відступати, але відступ перетнули наші піхотні підрозділи. Зав’язався бій на окраїні міста. Німці розрізненими групами прорвалися із оточення і, залишаючи бойову техніку, відступили.

Луостари звільнено! Це сталося в ніч на 12 жовтня 1944 року.

Попереду – Петсамо (нині Печенга). Угруповання німців, яке там знаходилось, було оточене з усіх боків. Зав’язалися запеклі бої. Ми вийшли на ріку Петсамо-йоки.

Через два дні кровопролиття ми взяли Петсамо. Фашисти тікають, залишають по дорозі (а вона тут тільки одна) техніку, амуніцію.

А перед нами – гори Куорпука та Наужен. Ми виграємо тим, що перед ворогом з’являємось несподівано. Вперед!

Нарешті, 21 жовтня 1944 року полк опинився неподалік від кордону Норвегії. Перепочинок. Підготовка до наступної операції. Тут кілька споруд із плиток моху. Це так званий хутір. У таких хатках можна захиститися від сильного льодяного вітру. Адже тут аніяких рослин, крім моху, немає.

У Норвегії бійці антигітлерівського Опору очолили повстання. Але сили були нерівні, вони попросили допомоги Червоної Армії.

23 жовтня 1944 року ми перейшли кордон у районі Меніко. Поставлено завдання оволодіти Кіркенесом – головною морською і повітряною базою німців, які звідси (так нам сказано) вивозили важку воду...

26 жовтня почався артобстріл німецьких позицій. На цей час уже були добре вивчені ворожі вогневі

точки, склади, місця скупчення військ. З півночі б'є німецька батарея. Наша розвідка добула інформацію, комбат із передової подає команду:

– Дальность..., прицел... Батарея! Огонь!

Німці зачали. Наша піхота вздовж фінського кордону, через лісок, спустилася на шосе. Таким чином, шлях для відступу ворога був перекритий.

Іде жорстокий бій за місто Тарнет. Ворог з усіх сил опирається, кидає в бій свої резерви, щоб створити можливість відійти основним силам.

Ми намагаємося не дати змоги вирватися з оточення групі фашистів разом із технікою. Загнали «Катюші». Комбат командує:

– Заградогонь! «Тигр»!

Цілий день тривав жорстокий бій. Над Бугейфйордом і Нейденом – заграви пожеж. Німці відступають, палять будинки.

Дорога на Кіркенес замінована. Пішли в обхід на амфібіях, човнах. Це небезпечний шлях. І тут нам на поміч прийшли норвежці на своїх ботах...

Добиваємо ворога...

27 жовтня ми вступили в Кіркенес. До нас прийшли партизани. Вони чимало зробили для розгрому німців. Сили норвезького Опору багатьох втратили своїх співвітчизників, та за звільнення північної Норвегії тут полягли і тисячі наших бійців...

Надійшов наказ із Ставки про припинення переслідування ворога і підготовку до подальшої передислокації військових сил.

Група військ Карельського фронту успішно, з невеликими втратами, виконала покладене на неї завдання: змусила Фінляндію вийти з війни (це справило великий вплив на хід усієї Світової), визволила Карелію, Радянське Заполяр'я, північ Норвегії від німецького фашизму.

Треба наголосити, що бойові операції в Заполяр'ї були унікальними в історії війни. Ніде не доводилося наступати й оборонятися в таких умовах. Ці операції, як визначають військові вчені, були єдиними в усій воєнній історії.

1945

Шлях до Угорщини

Настає Новий 1945 рік. 31 грудня посилаю сержанта Табачникова у Вологду:

– Там, кажуть, на базарі можна купити горілки.

Даю гроші, попередивши, щоб не «попався». Під вечір сержант роздобув літр оковитої і щось там закусити. Коли принесли вечерю, вся братва розсілась де хто бачив. Випили за переможний Новий рік.

Й ось 10 січня прибули в Житомир. Розмістилися в таборі Гуйва (5 км від Житомира). Тут поселилися в довгих землянках, спеціально споруджених (мабуть, німцями) для військових частин. У кожній по обидва боки – двоповерхові нари.

Кругом табору – ліс, ніде немає житлових будинків. Правда, недалеко село. Біля воріт табору – базарчик. Можна купити дещо з їжі, можна і бурячанки добути.

Наш полк тепер вливається до складу 52-ї гвардійської бригади 327-го гвардійського стрілецького корпусу 9-ї гвардійської армії.

Проводиться переформування, поповнення новою технікою. Одержали нові автомашини американського виробництва.

Поповнюється полк і особовим складом. Щоб бійці були «при ділі», наказано щоденно проводити заняття з бойової підготовки. От ідемо десь у лісок, на річку Гуйву. Яке тут заняття?

Я звертався до комполку з проханням на пару днів відпустити мене додому, в Мотижин. Адже це відстань у 80 км: часто наші машини йдуть до Києва. Проте у проханні мені відмовлено...

Нарешті, в Румунії: Плоешті, Арад. Згодом ми прибули до Угорщини, в м. Цеглед. Аж тут – перепочинок.

Балатон

...Розташувались, окопались. Швидко займаємо оборону. Ворожа артилерія веде обстріл. Рвуться снаряди, а бійці ще не встигли в землю заритися, припали до неї.

Розвідка донесла: німецька батарея веде вогонь із за гайка. Комбат із передової подає команду:

– Подавить огневую точку!

Віддаю команду вогневику:

– Веер..., прицел..., дальность... Первому и второму – беглый огонь!

Піхота просить вогню. Переносимо вогонь...

Перед нами 11 танкових дивізій. Розвідка доповідає:

– Третья танковая дивизия. «Мертвая голова».

Це основна сила ворога. Ведемо пристрілку цілей.

Наказ: бути напоготові. Бійці – на своїх місцях, біля мінометів. Хто де привалився, там і спить.

О 6-й годині ранку – тривога. Команда:

– По местам! Навести на цель!

Відкриваємо вогонь. Артпідготовка. Німці відповідають артналъотом. Снаряди рвуться поруч (засікли нас). Вийшов із строю навідник Болгов. Його замінює заряджаючий.

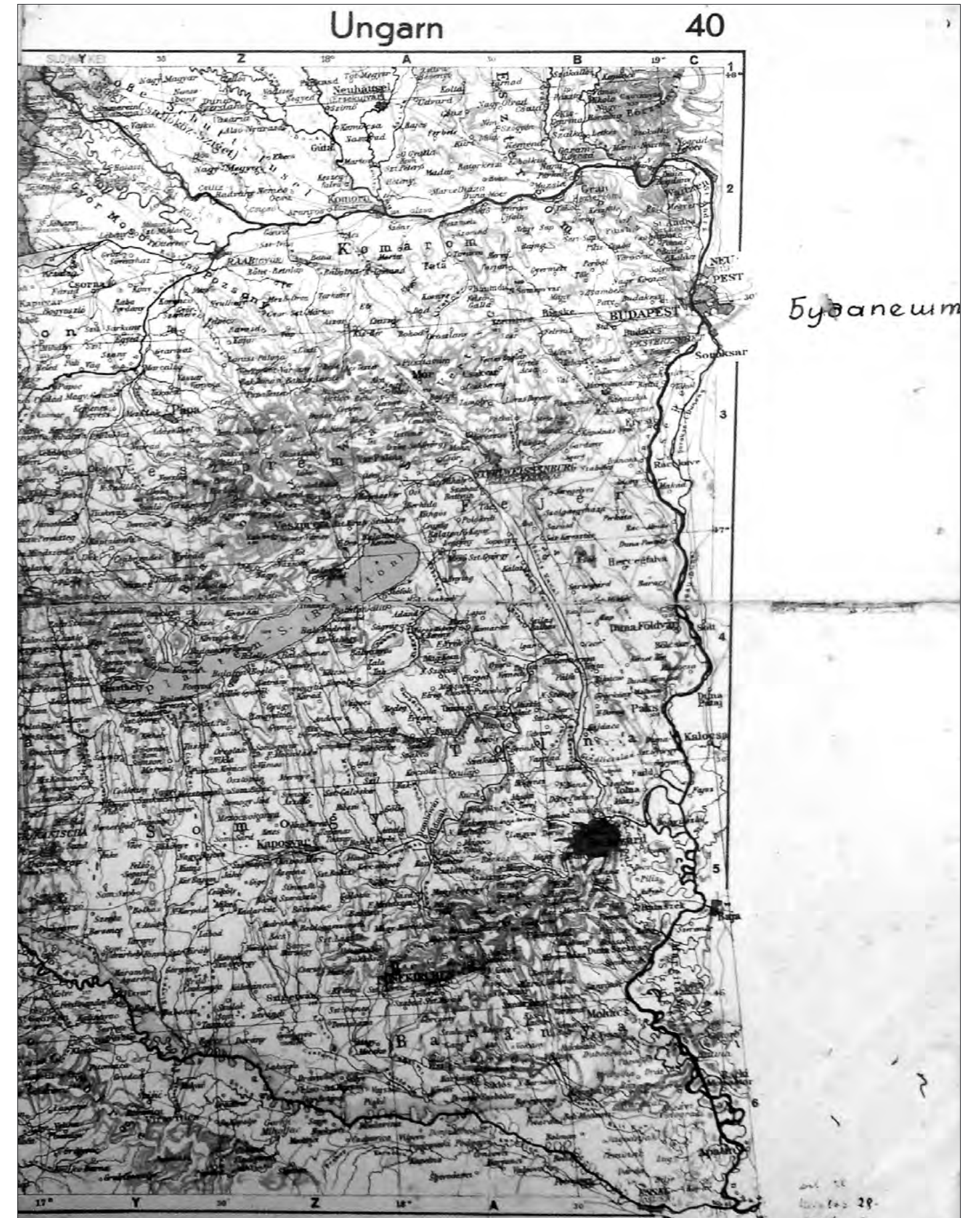
Кругом – гул, вибухи. Зв'язок із НП перерваний. У бінокль бачу: справа на розташування піхоти рвонулися ворожі танки. Даю команду перенести вогонь по них.

Раптом рвонуло, вибух один, другий: два «мессері»... Спостерігаю: ворожі танки, а перший вибирається на горбок. Комбат подає команду:

– Дать заградогонь!

Б'ємо по танках. Переліт... Кілька танків рухається в напрямку наших позицій. З правого флангу піхотинці б'ють по танках із сорокап'ятки, з ПТР.

У нашому розташуванні рвуться снаряди. Поранено командира міномета Єлисеєва, з перев'язаною рукою навідник Болгов.

У бінокль бачу: сорокап'ятка вийшла з ладу.

І раптом полкова батарея відкрила ураганний вогонь прямою наводкою. Ворожий цільний танк закрутився: вибух, полум'я.

Мінометний вогонь не припиняється, стволи вже червоні. Перший міномет вийшов із ладу. На позицію сунуть танки. Чудовище б'є прямою наводкою. Снаряд розривається в розташуванні нашої батареї. Сержант поранений.

Команда:

– Подпустить танки поближе!

Наші бійці прилягли в траншеї. Між танками – мертвий простір. Старший сержант Шешуков піднімається і під гусеницю «тигра» кидає зв'язку гранат. Чорний дим огортає танк, із люка висуюються німці. Справа горять два танки. Там – піхотинці 322-го стрілецького полку. Бійці із засади відсікають фашистів від танків. Комбат цього полку просить вогню по ворожій піхоті.

Ще один навідник вийшов із строю... Підбігаю до міномета, припадаю до прицілу, наводжу по орієнтиру. Даю біглий вогонь по ворожій піхоті.

Міни рвуться в траншеях. На нас рухається танк. Держу ПТ-гранату, жду. Другий міномет відкрив огонь. Але тут сержант Яковлев піднімається і швидко кидає пляшку із запальною сумішшю: полум'я, вибух. Прицільний ураганний вогонь примусив останні танки повернути назад.

Через 5 хвилин пішла наша піхота – ворог біжить. Чути по фронту «Ура!» Командир стрілецького полку Степанов передає по рації подяку. Піхота оволоділа обороною ворога.

Наша батарея знімається, рухається вперед, підтримуємо піхоту. На околиці міста зав'язалися бої. Фашисти тут вводять нові сили, які прикривають відступ. Розвертаємо матчастину, швидко готую дані (для стрільби), з ходу б'ємо по місту, переслідуюмо відступаючих німців...

Варпалоту взято. Вступаємо в місто. Горять будинки, але в центрі все вціліло.

Вилітаємо за місто, на простір, переслідуючи ворога.

Висота біля озера Балатон у районі Вільне. Швидко окопуємося. Наліт ворожих штурмовиків. Мащини не встигли в укриття, убито шофера, поранений Кадиров. Даємо зв'язок піхоті (у Вільне). Відкрита місцевість, ворог усе спостерігає, але вже смеркає.

Поки затишся. Ось підвезли боєприпаси. Це добре, а то міни вже скінчались.

25 березня. Повідомляють: особовий склад 173-го гвардійського полку представлено до нагород.

А перед нами сильне угруповання німців: 12-та танкова дивізія (800 солдат, 40 танків). На нього Гітлер покладає всю надію.

28 березня. Наша піхота окопалася біля села Фірсдорф. Розвідка вночі доставила «язика». Німецький офіцер дав повні дані.

Удень з'явилися «тигри». Друга рота нашого полку окопалась на узліссі. Три «тигри» клином рушили на

нас справа, за ними – піхота. Ми чекаємо. Комбат передає:

– Открыть огонь!..

Б'ємо дивізіонно. Фашисти залягли. Б'ють сорокап'ятки.

Перший танк – біля наших позицій. Командир міномета з ПТР прицільним вогнем підбиває танк.

Снаряд розривається в нашому розташуванні. Виведено з ладу міномет, обслугу – теж. Перервано зв'язок. Алексеев намагається його налагодити, але безуспішно.

Нас оточують. Боєць Князев під ворожим вогнем кидається до «тигра». Летить зв'язка гранат – і танк закрутився на місці, спалахнув.

Третій міномет замовк. Що таке? Поранений навідник, матчастина виведена з ладу. Рвуться ворожі снаряди. Вибух поруч. Мій речовий мішок – у повітрі, розлітаються куски...

Князев із ПТР підбиває бронетранспортер, виносить із оточення пораненого лейтенанта. Сержант Шешуков автоматною чергою знищує кулеметну обслугу німців.

Але наші сили тануть, жарко б'ють гармати, стволи червоні. Попереду – обгорілі танки. Закінчуються боєприпаси, треба протриматися до сутінок...

Із настанням темноти зосереджуємо артилерійський вогонь по ворогу. Прориваємося до лісу...

До нас прибуло підкріплення.

Ранком – артпідготовка, йдемо в наступ...

Епілог

В армії я прослужив близько 7 літ. Із них брав участь у бойових операціях майже 4 з половиною роки.

Важка це служба...

Андрей ДОВГИЧ

Мои воспоминания в день 60-летия Победы

Как в Карелии суровой
Проходили дни войны?
Мы рубили лес еловый –
На землянки волокли.

Все замерзло, снег глубокий,
От лыжни не ступишь шаг...
У бойцов же труд нелегкий:
Тащим бревна на плечах.

Тяжела эта работа.
Краткий отдых – и опять
У солдат одна забота:
На землянки лес таскать.

Вдруг вдали – гул самолета!
«Рама!» – крикнул часовой.
«Воздух! Прекращай работу!»
Падай в снег перед собой!»

Это вражеской разведки
Проплывает самолет.
Огневою кроем в спешке:
Скоро будет артналет!

Все устроили, как надо,
И вздохнули наконец:
Минометы для парада
Навели на Повенец?..

Для НП-шной батареи
Место вскоре отыскали
В дамбе шлюза № 9
Беломорканала...

Темень ночью, звезды блещут.
Справа слышен жаркий бой,
Пулеметы плещут-хлещут,
В воздухе – зловецкий вой.

Вот с НП комбат трезвонит:
«Подготовить минометы!»
Надо крепко поддержать
Батальон пехоты.

По команде: «По местам!» –
Наши минрасчеты
За секунды встали там,
Возле минометов.

Снова нам с НП звонят:
«НЗО! «Пантера»!
По две мины беглым дат!»
Танк – и впрямь мегера...

А противник огневою
Нашу засекает
И массивный артогонь
Метко посылает...

Что в далеком Заполярье?
Пушки, мины и снаряды
В волокуше тети Марьи
К фронту прут солдаты...

Ни олень там, ни машина
По болоту, бездорожью,
По гнилым рытвинам
Уж пройти не может.

Но – приказ! Идем в обход
К горе Кариквайвиш:
Разгромить врага оплот –
Это понимаешь...

Под ударом наших войск
Крепость вражья пала:
Груды камня, трупов воск,
Чернота металла...

Очевидно: точны были,
Мощные удары.
Мы таки освободили
Никель, Луостары.

А преследуя врага
От Западной Лицы,
Прорвались, как ураган,
К норвежской границе.

Заняли мы, наконец,
При поддержке флота
Петсамо и Киркенес –
Гитлера оплоты.

Север был освобожден.
Нам, гвардейцам, слава:
Орденом полк награжден.
Впереди – Дунай и Влтава...

2005

• Євразія

Шорш Халід Саїд:

Потенціал двосторонніх відносин – невичерпний

Ексклюзивне інтерв'ю
НАДЗВИЧАЙНОГО І ПОВНОВАЖНОГО ПОСЛА
РЕСПУБЛІКИ ІРАК В УКРАЇНІ

Сергій НАГОРНИЙ

Експерт із питань європейської безпеки,
оглядач ЄА

Дипломатичні відносини між Україною й Іраком були встановлені 16 грудня 1992 року. Намагаючись розвивати співпрацю з Іраком, яка була започаткована ще в часи колишнього СРСР, потрібно, передусім, вивчити «золотий» досвід, накопичений українськими фахівцями і підприємствами в минулі десятиліття. Тоді спеціалісти з України брали активну участь у капітальному будівництві, зокрема великих гідроелектростанцій на ріках Тигрі та Євфраті, металургійного комбінату в Багдаді, залізниці з Іраку до Сирії, нафтогазових об'єктів...

• Євразія

У 70-80-х роках ХХ ст. ряд українських нафтогазових підприємств і проектних організацій працював у Іраку по лінії колишніх союзних міністерств. Так, «Укргазпроект» виконав проектування газотранспортних систем завдовжки 760 км. За проектами українського Інституту транспорту нафти збудовано 550-кілометровий нафтопровід Багдад – Басра та сховище нафтопродуктів ємністю 170 тис. кубометрів. Спеціалісти Українського нафтогазового інституту в 1989-1990 рр. пробурили там близько 400 свердловин.

Із 800 радянських спеціалістів, які на початку 90-х років працювали на спорудженні гідроелектростанції в м. Юсефії, понад 600 були з України.

До речі, у 80-х роках українська частка в експорті колишнього СРСР до Іраку сягала 70 %.

А в наступному десятилітті товарообіг між Іраком і незалежною Україною досягав 300 млн доларів США на рік. У середині 90-х років АТ «Інститут транспорту нафти» виконав економічні розрахунки різних варіантів постачання близькосхідної нафти в Україну і визначив найоптимальнішим трубопровід «Кіркук (Ірак) – Джейхан – Кірікале – Самсун (Туреччина)» загальною довжиною понад 1600 км, із подальшим транспортуванням нафти танкерами від Самсуну до Одеського терміналу (770 км). Цей варіант дає змогу, крім постачання нафти в Україну, надавати послуги із транспортування нафти до Європи нафтопроводом «Одеса – Броди» (625 км).

Однак через тиск проросійського лобі цей проект не вдалося реалізувати... Але сьогодні Україна має всі можливості повернутися до нього.

Як перевести політичний капітал у економічні здобутки та вигоди, особливо у сфері розв'язання проблеми диверсифікації постачання енергоносіїв та створення надійної системи енергетичної безпеки? Чим характерні сьогоднішні реалії суспільного життя Іраку? Які стан і перспективи двостороннього співробітництва?..

Слово – Шоріу Халіду Саїду.

– Пане посол, які, з Вашого погляду, причини урядової кризи в Іраку? Чи сприятиме виходу з політичної кризи наявність різноманітних політичних блоків?

– Ірак за останні три десятиліття своєї історії бачив чимало переломних моментів. Вісім років кровопролитної ірано-іракської війни, жертвами якої стало більше мільйона людей (з обох сторін), знекровили економіку Іраку. А потім – вторгнення в Кувейт і наслідки, до яких воно призвело: десять років міжнародних економічних санкцій, що поставили країну на межу гуманітарної катастрофи.

Не слід також забувати, що режим Саддама Хусейна протягом багатьох років вів справжню війну проти власного народу, вперше в історії використавши хімічну зброю проти мирного населення.

У 2003 році, після повалення диктаторського режиму, почався новий етап у історії Іраку. Але всі попередні події, безумовно, не могли не відбитися на суспільно-політичному житті країни. Дуже складно безпроблемно перебудувати державний апарат тоталітарної держави. Особливо коли з перших днів доводиться стикатися із загрозою міжнародного тероризму.

Завданням першого уряду було формування нових державних структур, створення і прийняття Конституції нового Іраку, що базується на пріоритеті принципів демократії і дотримання прав людини. Відповідно до чинної Конституції, за яку на всенародному референдумі проголосувало близько 80% іракців, усі громадяни країни мають рівні права, не залежно від національності чи релігійної належності.

З 2003 року в Іраку вже тричі відбулися парламентські вибори. Це унікальне явище в Близькосхідному регіоні. Безумовно, у нової влади були помилки, в першу чергу через відсутність демократичного досвіду основних політичних сил Іраку. Незважаючи на це, політичні процеси в країні розвиваються: склалася багатопартійна система – тож «арабська весна», яка охопила багато країн регіону, для нас уже давно не актуальна.

Сьогодні в Іраку працює уряд, сформований за результатами виборів, що відбулися 7 березня 2010 року. До його складу ввійшли всі найвагоміші політичні сили країни.

Тому говорити про політичну кризу не зовсім правильно. Так, лунають гучні заклики проти корупції, за зонайшвидший розвиток економіки країни – це природний процес розвитку демократії в країні.

– Які основні тенденції розвитку політичної ситуації в Іраку протягом останніх років? Охарактеризуйте нинішню ситуацію в країні.

– За підсумками останніх парламентських виборів два найбільші політичні блоки набрали приблизно однакову кількість голосів. Процес формування уряду затягнувся більш ніж на півроку, оскільки жодна з партій не могла одноосібно сформувати Кабінет міністрів.

Усі основні партії були одностайні в тому, що в даний час Іраку потрібний коаліційний уряд, аби не зачепити інтересів жодної з політичних сил. У результаті було сформовано нинішній уряд, у якому представлені всі політичні, етнічні та релігійні групи Іраку.

Складність роботи коаліційного уряду полягає в тому, що вирішення будь-якого питання вимагає згоди всіх політичних сил, а це інколи займає чимало часу.

Перед нинішнім урядом постає багато проблем (як політичних, так і соціально-економічних), що потребують якнайшвидшого вирішення.

Наприкінці 2011 року, відповідно до угоди між Іраком і США від 2008 року, відбулось остаточне виведення американських військ з Іраку. І це створює додаткові труднощі. Особливо зараз, коли країна перебуває на передовій лінії боротьби з міжнародним тероризмом, а також із колишніми функціонерами партії БААС, які не бажають примиритися із втратою влади після повалення режиму Саддама Хусейна.

– Як Ви оцінюєте економічні відносини Києва і Багдада?

– Варто зазначити, що й Україна, й Ірак доклали величезних зусиль для встановлення та налагодження двосторонніх економічних відносин на користь обох держав.

У рамках непоодиноких зустрічей з українськими посадовцями ми відчули щире прагнення вашої країни розвивати й розширювати тісну двосторонню співпрацю з Іраком у різних сферах, насамперед у галузі економіки.

До того ж багато українських урядовців і керівників компаній уже відвідало Ірак, де зустрілися зі своїми іракськими колегами та обговорювали перспективи поглиблення двосторонньої економічної співпраці.

Наразі двосторонні економічні відносини між Іраком та Україною успішно розвиваються. Однак ми прагнемо вивести їх на новий – якісно вищий – рівень, беручи до уваги те, що обидві країни володіють великим потенціалом і виявляють обопільне прагнення поглибити співпрацю.

Україна може забезпечити велику частку потреб Іраку в продуктах харчування. Зокрема, в зернових культурах,

• Євразія

олії, продукції тваринного походження, будівельних матеріалах. Ірак, у свою чергу, володіє численними енергоресурсами, серед яких – нафта і газ.

Українські компанії можуть стати конкурентоспроможними учасниками багатьох інвестиційних проєктів, які зараз реалізуються на території Іраку.

Що ж до питання про зростання обсягу товарообігу між нашими країнами, то протягом останніх років його показники збільшувалися. Додатковим поштовхом розвитку наших відносин було підписання на початку 2011 року Меморандуму про співпрацю між Торговельною палатою Іраку і Торгово-промисловою палатою України.

У близьких планах – створення іраксько-української Ділової ради, а також проведення в Києві четвертого засідання Міжурядової комісії.

Отже, є всі передумови для розвитку економічних і політичних відносин, які беруть початок ще за часів Радянського Союзу. Адже 65-70% всього експорту з СРСР припадало на Україну. Зрештою, чимало промислових об'єктів побудовано саме українськими фахівцями.

Ірак одним із перших визнав незалежність України. Ваша країна вітала нові політичні процеси в Іраку після повалення режиму Саддама Хусейна у 2003 році, допомагала в гарантуванні безпеки, відправила до нашої країни 1700 своїх бійців. Українці брали участь у розмінуванні території, будували поліклініки та інші об'єкти соціального призначення. Цього уряд і народ країни ніколи не забудуть. Ми завжди шануватимемо пам'ять 18 українців-миротворців, які тоді загинули...

– Які, на Ваш погляд, напрямки українсько-іракського співробітництва сьогодні є домінуючими?

– Потенціал Іраку, особливо в нафтогазовій галузі, та потенціал України свідчать про незаперечні підстави для успішного розвитку співробітництва.

Основні напрямки нашої співпраці – торгово-економічні та військово-технічні відносини, а також співробітництво в галузі культури та освіти. Зокрема, зараз в Україні навчаються 3 тисячі іракських студентів, причому щороку їхня кількість збільшується.

– Як Ви оцінюєте рівень законодавчого забезпечення діяльності міжнародних інвесторів у Іраку?

– З моменту політичних змін 2003 року було розроблено економічну та інвестиційну політику, засновану на наукових і реалістичних засадах, спрямовану на залучення іноземних інвестицій та реконструкцію всіх галузей народного господарства. Маю на увазі особливо інвестиційну сферу, якою опікується спеціально створений Національний інвестиційний комітет.

Зважаючи на те, що тогочасні закони Іраку про інвестиції були застарілими і не узгоджувалися з сучасними нормами, у 2006 році було прийнято закон «Про інвестиції», який підтримує іноземного інвестора та вважається одним із найкращих прикладів інвестиційного законодавства в регіоні. У 2008 році було внесено деякі поправки з метою зробити його більш гнучким і сприятливим для інвестиційної діяльності на міжнародному рівні (це передбачає чимало пільг та гарантій).

На черзі – ухвалення закону «Про нафту і газ», покликаного розширити інвестиційні перспективи в Іраку й надати іноземним компаніям більше інвестиційних можливостей.

– Чи варто, на Вашу думку, Іраку розробляти нові родовища і чи підтримують такий підхід громадяни країни?

– На сьогодні Ірак щодня видобуває понад 2 млн барелів нафти. У планах – утричі збільшити цю цифру за 5-6 років. Усі громадяни Іраку, представники різних конфесій та національностей, підтримують плани керівництва, спрямовані на розробку вітчизняних родовищ нафти й газу. Адже це зміцнює потенціал країни і, відповідно, сприяє підвищенню добробуту співвітчизників, удосконаленню соціальних гарантій, підвищенню рівня безпеки нашої держави.

Безумовно, кожен мешканець Іраку бажає, щоб ситуація з безпекою нормалізувалася і життя повернулося у звичайне русло. За своїм характером іракці дуже життєлюбні. Вони не сприймають жодних форм насилля й тероризму.

Наш народ дуже страждав від режиму Саддама Хусейна – доби жорстоких переслідувань. Після його падіння люди відчували смак свободи та спокійного життя.

Але невдовзі іракський народ зіткнувся зі сліпим, безпрецедентним тероризмом, жертвами якого навмання ставали і діти, і жінки, і люди похилого віку.

Як і мої співвітчизники, я прагну бачити Ірак стабільною і процвітаючою країною. Ми прагнемо, щоб до нас повер-

нулися інвестиції та іноземні компанії, що сприятиме комплексній реконструкції та розвитку соціального сектору.

Володіючи природними, сільськогосподарськими та людськими ресурсами, Ірак має потенціал стати однією з найбільш розвинутих і процвітаючих держав регіону.

За підрахунками екпертів, нафтові запаси Іраку складають понад 143,1 млрд барелів. За запасами нафти Ірак посідає третє місце у світі після Саудівської Аравії і Венесуели. Крім того, в різних куточках Іраку є ще чимало невідкритих нафтових родовищ.

Міністерство нафти Іраку ухвалило проєкти зі збільшення виробництва нафти й організувало три ліцензійні раунди, в рамках яких світові компанії отримали дозвіл на розвиток іракських нафтових родовищ.

Проведені ліцензійні раунди сприятимуть зростанню показників виробництва нафти, і впродовж наступних 5 років вони сягнуть 6 млн барелів на день або й більше.

Відкриття нових покладів нафти на території Іраку також сприятиме збільшенню рівня її виробництва.

– Що допоможе українським компаніям вийти на нафтогазовий ринок Іраку і зайняти своє місце в розробці покладів нафти та газу, транспортуванні їх до Європи?

– Українські компанії мають хорошу нагоду інвестувати й працювати в Іраку. Поряд з іншими іноземними фірмами вони можуть стати сильними конкурентами у здобутті контрактів на розробку іракських нафтородовищ, оскільки для Іраку є пріоритетом – співпрацювати з представниками саме тих держав, контингент яких забезпечував безпеку та стабільність у країні.

Як посол Іраку в Україні я невпинно працюю задля розширення та поглиблення співпраці з вашою дружньою нам країною.

Ірак належить до світових лідерів за покладами нафти й газу, і я маю сильне бажання, щоб іракська нафта транспортувалася в Україну для задоволення її внутрішніх потреб, а також до Європи через територію вашої держави, яка має розвинену систему нафто- та газопроводів.

Це питання повинно стати предметом обговорення компетентних посадовців та спеціалістів-експертів з Міністерства нафти Іраку і Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. Вони здатні визначити й обрати найоптимальніші шляхи та механізми експорту іракської нафти до України, яка в середині 90-х рр. вивчала можливості транспортування її через Чорне море. Навіть було розроблено відповідний проєкт.

Нині настав час провести переговори з цього питання.

– Чи розвиватиметься співпраця між нашими країнами на регіональному рівні?

– Згідно з Конституцією, Ірак – це федеративна республіка. Усім її провінціям надано найширші повноваження, в тому числі можливість співпраці з адміністративними одиницями інших країн. Тому є великі перспективи для співробітництва окремих провінцій Іраку і регіонів України.

Це особливо важливо для розвитку економічних та культурних відносин. У 2011 році, після нашої поїздки до Харкова, з боку адміністрації міста й області надійшла пропозиція щодо встановлення побратимських відносин з іракською провінцією Анбар. Іракська сторона схвалила її. Наразі очікується візит делегації адміністрації іракської провінції до Харкова для обговорення можливості взаємовигідного співробітництва.

Ведуться перспективні переговори також із іншими регіонами України.

– Пане посол, оскільки наша зустріч третя після Вашого призначення, що б Ви хотіли відзначити на завершення нашої розмови?

– За час моєї місії в Україні з червня 2010 року в мене склалося гарне враження і про країну, і про український народ.

Я відчуваю, що є реальні можливості для розвитку наших дружніх відносин в усіх сферах життя. Особливо коли є прагнення та зацікавленість обох сторін.

В свою чергу, я хотів би побажати вашому виданню успіхів. Із інтересом прочитав часопис ІЄАС «ЄвроАтлантика». Дуже цікавий та змістовний. Особливо хотілося б відзначити різноплановість матеріалів. Тож із нетерпінням чекаю на нові публікації.

– Щиро дякую за інтерв'ю.

• Євразія

Емірати

Олесь ВОЛЯ
Мислитель, письменник, оглядач ЄА

Олесь Воля (Олександр Міщенко) побував у Об'єднаних Арабських Еміратах – країні зовсім молодій, котра протягом 40 років зробила дивовижні кроки в економічному й духовному розвитку. Пропонуючи його щоденникові записи, ЄА переконана, що вони зацікавлять найширші кола читачів. Письменник не обмежується побаченням у Еміратах. Він – щирий, відвертий. Не таїть думок особистих, несподіваних. Якими живе щодень і як мислитель, і як письменник. І як українець насамперед. А масштаби його дум – планетарні. Вселюдські.

Емірати – сила! І ніхто мене не переконає, що це не так. Сила тому, що корінне населення не на узбіччі, не затурканими маргіналами почувається, а на видноті. На головних ролях у справах державних.

Ніч із 9-го на 10-те березня 2013 року

Ганнуся* колотиться. Як моя покійна полтавська бабуся Килина колись давно, живної пори, не спала й торготіла рогаками, казанками й посудом, пораючись коло печі. Старенька їжу готувала до схід сонця, бо ж у поле голодними жниварі, звісне діло, не пішли б.

Так і Ганнуся: ще й ще раз перевіряла сумку-візок, чи все необхідне прихопила, чи не забула про головне (про це їй нагадував) – взяти з собою путівку, паспорт, гроші й авіаквитки.

Урешті, копіткє, шарпливе очікування закінчується, ми викликаємо таксі й опиняємося в Борисполі – на летовищі. Без пригод і зайвих бюрократичних перешкод проходимо всі лінії контролю.

Й ось – летимо!

Душа ожила, наповнилася лоскітливим передчуттям новизни, немов співає на піднесенні, ніби у неї, як у цьому суперлайнєрі, невидимі крила з'явилися, – і вона неба торкається манливого й лункого.

Як світ потіснішав, як відстані зменшилися – зовсім короткими стають! Через п'ять годин будемо в Еміратах. Рівно стільки часу добиратися з Києва до рідного брата Леоніда в Кременчук маршрутною. Дивина!

* Ганнуся – дружина Олєся Волі.

9 березня

В готелі. Не п'ятизірковий готель, але зручний, і все в ньому для комфортного проживання передбачено: телевізор, душ, холодильник. І чистота вражає.

Поселилися – одразу до моря. Вода, як шовк, голубить.

Море, море, море. Безкрає й неозоре. Занурюючись поступово в морську глибину, ніби іншою людиною стаю – чистішою й Божішою, сказати б; ніби не у воду пірнаю, а у вічність поринаю.

Однак не море поки що найдужче вразило. Як не дивно, але тут, на африканській землі, мене мій земляк-полтавець Григір Тютюнник укотре причарував своїм словом запашним, болючим; й Іван Бунін не відпускає (книги їхні прихопив із собою, відірватися від читання не можу). Григорову «Облогу» читаю вп'яте, Бунінове «Освобождение Толстого» втретє.

Бризкіт м'якого сонячного золота, здається, десятикратно просвітлює зір духовний.

Бунін цитує Толстого:

«Древняя индусская мудрость говорит, что человек должен пройти два пути в жизни: Путь Выступления и Путь Возврата. На Пути Выступления человек чувствует себя сперва только своей «формой», своим временным телесным бытием, своим обособленным ото всего Я, находится в тех своих личных границах, куда заключена часть Единой Жизни, и живет корыстью чисто личной; затем корысть его расширяется, он живет не только собой, но и жизнью своей семьи, своего племени, своего народа, и растет его совесть, то есть стыд корысти только личной, хотя все еще живет он жаждой «захвата», жаждой «брать» (для себя, для своей семьи, для своего племени, для своего народа). На Пути же Возврата теряются границы его личного и общественного Я, кончается жажда брать – все более и более растет жажда «отдавать» (взятое у природы, у людей, у мира: так сливается сознание, жизнь человека с Единой Жизнью, с Единым Я начинается его духовное существование».

...А море хвилями вирує, а море піниється і піщаним берегом із небом немов грається відблисками, грається-міниться невловимою рожденістю. І серце цією музикою гри мимоволі повниться. Григір земний, полтавський, рідний вливається словом у серце моє:

«Уранці мене розбудило сонце. Його жовтуватомедове проміння, що ледь тремтіло на стіні, на якусь мить воскресило в мені тиху, давно забуту радість, котрою я зустрічав зимові ранки в нашій з бабусею хаті: обмерзлі за ніч вікна, веселий грай полум'я в печі, біля якої вже поралась бабуся, неодмінно воркуючи щось сама собі; миротворне сяйво образів у кутку, облямованих під склом сріблястими мереживами та воцаними квітками».

Зримо Григір Тютюнник ніби живий стоїть ось зараз переді мною і проникливим хрипкуватим голосом читає написане ним.

10 березня

У трьох місцях побували: в «Дубайській Венеції», Музеї прикладного мистецтва і в найбільшому в світі універмазі «Дубай-мол».

За сорок років новітньої історії Еміратів у країні сталося диво. Сталося не випадково. Сталося не просто Боженкою добрим послане, а сталося тому, що самі автохтони-еміратці вибороли законне право бути господарями своєї долі; не зайди чужинські ними правлять, як, скажімо, нами, українцями, ще й досі правлять. Отак би й нам скинути ярмо кляте. Але ж це благі лише фантазії: надто ми вже орабіли, надто в глибокій прірві опинилися...

З розповіді гїда Марата:

– В Об'єднаних Еміратах мешкає приблизно 8 мільйонів жителів; із них — 830 тисяч — автохтони. До 1950 року корінне населення жило в пустелі, в очеретяних наметах. Ловили рибу, добували смарагди з дна

моря, за безцінь продаючи їх індійцям. Еміратці були тоді колонією Англії. І ось, звільнившись із-під колоніального ярма, в Еміратах збудували щонайсучасніші автостради, готелі, храми, метро, велетенське летовище. Будується другий у світі за величиною, на 16 злітних смуг. Працює вантажний аеропорт.

Трохи історії: новонародженій дитині на депозит держава дає 20 тис. доларів. Лише дитина може зняти по досягненні 16-ліття суму, розпоряджатися нею на власний розсуд.

Обов'язкове 12-річне навчання в школі. Безкоштовне. Дитячі садки — з 3-х років. Медицина безкоштовна, закордонне навчання. Автохтони працюють лише на керівних посадах.

При одруженні видаються так звані підйомні — 40 тисяч доларів, плюс держава дарує будинок «під ключ» площею в 200–250 квадратних метрів; 8 соток землі біля будинку, два гаражі. Комунальні послуги безплатні.

Видає також держава автомашину, аби молода пара мала щонайменше проблем; дається кредит під 2%; через кожні два роки кредит погашається за рахунок держави.

На жаль, молодь облінилася, отож ввели «трудоу повинність» для чоловіків; жінки після одруження зазвичай не працюють. Коли й працюють, то лише за власним бажанням. Якщо в сім'ї п'ятеро дітей, жінці видають 50 тисяч доларів у підмогу; коли більше 5-ти дітей, ще доплачують.

Чоловік має право на чотирьох дружин, але за умови, коли це дозволяють перша дружина і суд. За дружину належить викуп; ціну дружина визначає.

В разі розлучення багатство лишається дружині; дітей виховує батько.

Коли хтось умирає, траур триває 3 дні; на кладови-

ще не ходять, пам'ятників не ставлять, бо вважають: раз тіло закопане, то вже нічого від людини не лишається.

Хоронять у савані.

Якщо вмирає чоловік, дружина в траурі сидить удома протягом 4-х місяців і 10 днів (за цей час, прийнято вважати, стирається вся інформація про чоловіка); коли строк не витримується, дитина не вважається, що народилася від другого чоловіка.

Суворі правила щодо п'яниць. Спиртне заборонене законом. Коли когось заскочать із пляшкою пива, 90 разів б'ють батогами і на додачу накладають великий грошовий штраф.

Злочинність фактично нульова.

Поборів не існує. А коли — це буває дуже й дуже рідко, — одразу ув'язнюють на два роки суворого режиму.

Найбільші зарплати у вчителів, медиків, військовиків. Надто у військовиків, адже дуже престижно в Еміратах служити у війську.

Існує притча на Сході: вода в озері спокійна, ніби на блюдці. Але коли кинеш камінь на середину озера, в різні сторони хвилі побіжать. Цією притчею скористався шейх Мохамед. Щоб розбурхати аж занадто безпроблемне життя, Мохамед видав усім громадянам по 50 тисяч доларів, і, як то кажуть, «заворушилася пустеля»... Одержані гроші пішли в діло: хто у будівництво їх укладав, хто на інші потреби витрачав. У такий спосіб гроші «запрацювали» й примножувалися.

Ось що означає розумне патріотичне керівництво, коли шейх дбає про своїх громадян, ніби рідний батько в сім'ї дбає про дітей своїх.

Громадянство надається (іноземцям лише після 15 років проживання, до того ж за умови одруження.

Громадянство треба заслужити.

Полишаємо Дубай — друге за значимістю місто в Еміратах. Місто-«мурашник». Хмарочоси в ньому зухвалі й одноманітні на 50–60 поверхів (мешкають у них іноземці). Таке враження, що це не будинки, а здоровенні височенні потвори повиповзали з морських вод, задихаються тепер на березі від нестачі повітря й простору.

Не хотілося б жити в таких мурашниках, хай би там що не казали про їхні принади й приваби. Однак від подібних мурашників майбутньому людству втекти неможливо буде. Жахлива перспектива.

У Дубаї високі будинки і небо мені чуже...

11 березня

Снилося: Амосов у гості прийшов несподівано. З того світу, виходить, прийшов. Однак я, мов до живого, кажу: «Микола Михайловичу, а чому ж Ви не попередили заздалегідь? — Так, принаймні, Микола Михайлович вимагав, аби я йому телефонував попередньо. — «А навіщо дзвонити? — дивувався Амосов. — Прийшов, бо дуже хотів тебе бачити». І додав, уживши оте притаманне йому довірливе слівце «покалякати»: — Так, Сашо. Я дуже хочу з тобою покалякати, як нам далі жити?..»

Я був дуже збентежений несподіваним візитом Миколи Михайловича (та й Ганнуса засустилася, вибігла мерщій на кухню, аби заварити каву), приязно покликав гостя до себе в кабінет: хотів одразу бібліотеку свою показати, і найперше — книги нові, котрі щойно придбав.

Однак Микола Михайлович не став мене слухати, а пішов навіщось у світлицю, потім на балкон вийшов — вікна балконні були відчинені — навіщось Микола Михайлович зіперся спочатку спиною на бильце, а потім,

виважившись і перекинувши по-хлоп'ячому зухвало ноги назовні, зірвався й полетів униз. І це ж із дванадцятого поверху... Я від переляку остовпів. «Боже, Боже ти мій, навіщо ти Миколу Михайловича забрав?» — закричав у відчаї. Прокинувся в холодному поту, мучуся тепер у здогаді: до чого сон був страшний такий? До чого?..

Удень слухали з Ганнусею музику моря. Слухали і воскресали душою. Принаймні, я воскресав після сну тяжкого. Думалося, що глибшої метафори для життя, ніж море, Усевишній і не створив.

Уранці море тихе, спокійне, майже нечутне, як сон немовляти; від берега втекла вода метрів на п'ятдесят — хвильки ліниво сріблом густим шарп-шарп — лижуть вилинялий, аж білий, дрібний пісок отам, де ще нога людська не ступала.

В передобідню пору, коли спека сягає вже за тридцять градусів, моря не впізати: гребенями хвиль затято наповзає, норів свій круто помінявши; наповзає пінисто, вихрясто, хоча й не грізно, м'яко; не так, як, наприклад, у Індійському океані (мав змогу спостерігати картину позаторік), коли хвилями гінкими люто багатотонні прибережні валуни вергало. Тут, в Расаль-Камозі, море покладисте, ніби вдача українця.

12 березня

Хочеться плакати: все життя, суще в людей на землі в минулому і що буде, здається, зараз, ось цієї неймовірно густої миті, проходить через мене, теплом-таїною жалячи, а я занурюсь у віки віків.

Господи, дякую тобі, що даруєш таку нескінченно коротку й сліпучу мить в світі, відчувати животворячість бутності твоєї.

Краб, коли за ним женуся, одразу в пісок на дні морському заривається; увесь заривається, з головою. Ніби його й на світі не стає.

Найгеніальніше маля, коли у морі купасться. Немов у материнському лоні воно почувається; море для нього щонайприродніше середовище. І зубки його блищать білизною навпроти сонця сліпучого.

Перед самим заходом сонця запримітив трьох скатів: найбільший «батько», трохи менша — «матір» і втричі менша «дитина». Так я для себе зазначив. Скати забарвленням нагадують пісок білясто-сірий, тому їх дуже важко запримітити; формою нагадують звичайнісінький лопух, що на вітрові коливається постійно. А взагалі, скати неабияк схожі на камбалу (тільки розмірами значно більші); сидять собі поруч водорослів, що рибою кишать верткою. Заніміло сидять, як затяті рибалки на березі неподалік. Раптом каламутну хвилю різко збурують, рибу-мальва хапаючи хижими нежерливими ротами своїми.

Покликав Ганнусю. Довго скатів знову шукати не до-

велося: вони довірливо, ніби граючись, підпливли на самісіньку прозору прибережну міліну, і Ганнуса мерщій їх склацала,

Григорова «Облога» — не просто облога окупаційна України німцями; це насамперед облога-поневолення душі.

Живописець слова Григир в Україні неперевершений. Хіба що Василь Стефаник майстерністю і боєм душі йому рівний.

13 березня

Виходжу з води на берег, а назустріч виняткової краси жінка, надто станом чарівна; «гітару» той стан нагадує. Я аж дихання затамував од замилювання; боюся, щоб красуня не вловила мого прикипілого погляду на неї. Красуня невимушено, злегка усміхаючись, мовби до давно знайомого, невимушено звертається:

— Ну як вам водичка?

— Чудова, — кажу.

Красуня:

— Торік я також сюди приїздила на відпочинок — вода була цієї пори ще кращою, — і пішла собі царственно, немов світлом краси своєї світ наповнюючи; далі й далі пішла, де сонця у небі повно і море хвилями переливається мінливо.

Молюски

Утекла вода морська зрадливо, й несподівано берег покотий і сиротливий покрився молюсками; молюсків так багато, що в очах точками їхніми рябіє. Сотні, тисячі, десятки тисяч молюсків, як солдати полегли на полі бою, лежать. Більшість змертвіла, але чимало – живі, ще ворушаться; з усіх сил пнуться, щоб вилізи-ти зі свого черепащачого панцира-укриття. Пругкою липкою м'якоттю чіпляються за пісок, перевертаються вниз — хоч трішечки ближче до води, хоч на хвилину щоб існування продовжити своє. Ми з Ганнусею мерщій хапаємо ті молюски, кидаємо у воду. Ми для молюсків, подумалось, як боги всесильні. Однак — ні, не всесильні: і над нами сили грізні, нездоланні тяжіють. Сили ті іноді спричиняють людині таку ж погибель, як море молюскам.

...Ні, всіх не порятуєш, і не всі врятуються; навіть самі рятівники жертвами стануть колись...

Справжня література мислима лише за тієї благо-вісної умови, коли словом веде інтуїція. Без інтуїції ще жоден творець не спромігся на художні відкриття. Інтуїція — хліб духу й душі. І що сміливіше й несподі-ваніше інтуїція світлом своїм углиблюється в світ, то сильніші творіння народжуються.

А може, море для того, щоб сховалося в ньому жит-тя від збезумілої, агресивної людської породи. Мимо-волі думаєш, що, коли б не море-схованка, життя на землі загинуло б давно...

Зупинок не існує. Є тільки рух, який не зупинити.

Вечір. Ось тут, серед піщаного краю африканського, ніби коло рідної хати, мальви побачив; точнісінько такі, як їх насадила колись біля колодязя неня рідна. Я охо-че ті мальви поливав. Різнуло по серцю від спомину.

14 березня

Столиця Еміратів Абу-Дабі. Місто величезне, роз-кішне і неймовірно багате. Сімдесят відсотків од усієї площі держави займає. Саме в Абу-Дабі мультимі-льярдери світові «гнізда» свої позивали, надприбут-ки кують. За рахунок торгівля нафтою і туристичного бізнесу. Знають про Абу-Дабі за всесвітніми гонками «Формула-1». Та мене це не цікавить, бо ж ніколи великим грошам і розкошам не заздрих, і шоу всілякі, де казяться з жиру, також не ваблять. Абу-Дабі вра-жає насамперед зеленню тропічних дерев і кущів. Скільки тут зелені, садів скільки, скільки парків! І вони з'явилися впродовж якихось 20–30 років на пустель-ній, голій землі. Місто-сад Абу-Дабі. Таких на планеті не так уже й багато. Навіть Київ наш рідний зеленню не зрівняється. Слава Богу, й не споганили Абу-Дабі

хмарочосами дурними, претензійними. Тож для того, щоб жити і насолоджуватися життям, здається, кра-щого міста й не придумаєш.

Мов диво з див незмальовне на планеті, Мечеть Шейха Заїда (назва на честь засновника Еміратів). Біле Диво. Мармурове. Лебедино-летюче. І хіба що небо красою чистою своєю дорівнюється чарам Ме-четі. Аж вісімдесятьма куполами торкається Мечеть висі небесної.

А всередині Мечеті зі східною щедрістю бризнуло розкішшю руковорною й оригінальною. Золото щире сяє, мов сонце, дорогоценностями мигтить усе; килими, кришталь, кераміка бланитна й золота.

Неземна, Божественна краса. Музикою звучить. Ви-сокою, неповтроною музикою незбагненого Неба.

15 березня

«Зірка»

«Зірку» естрадну якимось вітром незрозумілим сюди занесло. Розпущене довге волосся в неї біля-ве, красиві зумисне оголені ноги — для сексуальної приваби, звичайно; голос у співачки ніякий, точніше, чужий якийсь; й інтонація голосова в «зірки» чужа; рухи завчені, неприродні — чужі; і все в ній — чуже. Я не стільки слухаю, про що вона співає, — спочатку англійською, потім російською, навіть, чи не чудасія, почув пісню рідну, українську. Однак і пісні звучать як чужі, тому пам'ять не зафіксувала жодної. Я не стільки продовжував слухати, скільки дивився на красиві оголені ляжки «півуні». Ще кілька пісень якихось за-співала, але її ніхто не слухав, тож вона розчаровано збрала до купи модерне звукопідсилююче причандал-ля, мовчки вклонилося публіці (публіка вечереяла) й, енервована, зблідла, зникла зі сцени. Мені здалося, що співачка схлипувала, але цього ніхто не помітив, а тільки я перейнявся співом її чужим і непотрібним.

16 березня

Тихо-тихо в світі. Світ білий якийсь, у замілії про-бужденності ранковій. Пташки вже наспівалися (і коли тільки встигли?), в холодку поховались — їм тепер не до співу. Пізніх пташок-співунь чомусь узагалі не чути. Несподівано загув літак у небі. А моря, до якого звук протягом тижня, зовсім не чути. Міліє воно цієї ранко-вої пори; зелено-рудюю прибережною водорослевою пасмугою, мов шаликом шию, обв'язалося; світлоті-ниться супокійно.

Жити мені, як ніколи, хочеться, любити людей, світ і себе, як ніби мені не 61 — без місяця, а лише 16 чи 17 літ.

Згодом почався вітерець прохолодний і верткий — море знову підповзає на берег золотий. Перед очима

• Євразія

пристаркувата огрядна жінка. Чую голос її дряпучий, захоплений: «Ой прелесьть як харашо — я тільки зараз це пойняла. Ой харашо! Ой прелесьть, ой водичка тьоплінька...»

Подумалось удесяте, всоте і кожною фібринкою відчуваю: усе Бог дав і створив для повного щастя, та тільки вередлива, заздрісна й слабна людина доводить себе до такого ганебного стану, що і Бог немилый стає.

Мені цього року хоча б на два тижні «вирватися» на милу мою Полтавщину — та в хаті батьківській пожити хоч трішки, та в мові винниківській покупатися, та дядьків, дідів і бабусь послухати (хоч їх і зовсім мало в селі лишилося).

Коли кажеш, що ти з Юкрейн, тобі у відповідь чомусь аж ніби з усмішкою: Юкрейн — Чорнобиль... Знаємо Чорнобиль. І так, ніби аж близько до нас підходить бояться, аби радіацією не «заразитися». Прославилися ми, українці, ой прославилися. З поганого, щонайтрагічнішого боку...

Емірати — країна багатих. І в майбутньому вона стане ще багатшою.

Завдяки:

1. Що громадяни держави не віддають задурно приїжджим зайдом ані крихти.
2. Що вірую ісламською об'єднані.
3. Що гроші сюди, вважай, як мало де на планеті, самі пливають до рук — за рахунок нафти, і головне — туризм озолочує.

Сонце світить на всю Землю однаково, та неоднакова кількість тепла попадає у різні точки. Тому й живуть земляни по-різному. Тяжко здебільшого живуть, у заздрощах.

Поки земля не розпізнає своєї людської подоби й образу, небо нас не сприйме...

17 березня

Шоста ранку. Цівкають голосно якісь невідомі пташки крізь вікно, а ми поспішаємо до моря, звідки сонце найкраще видно. Сонце на Сході ще зберігає свою першородну значущість.

Море

Море світле, голубливе,
Море чисте і пестливе,
Ніжно-знадно, безоглядно
Облива мене теплом.
Я в теплі отім лелію,
Духом неба в собі зрію

І душою пламенію,
Воскресає в серці неня.
Мов степи полтавські бачу,
І радію я, і плачу,
Бо і досі, мов незрячий,
Світу я не розумію,
Хоч закоханий у мрію...

18 березня

Гілки на пальмах, мов пера пташині: нагадують пірця з півнячих крил, якими матінка коржі складені змащувала олією; стовбури пальмові білясто-сірими смугами поперечними мов посічені.

Вечоріє. Сонце велике, вогняне під небовидом сховалось різко й нечутно. Пронизливе почуття щастя обпикає душу: «Є на Землі райські місця. Є, мій Боже».

19 березня (останній день)

Без любові сохнуть трави, без любові сонце не цвіте. Сьома ранку. На березі моря зустріли з Ганнусею Людмилу-«Асоль» — миле, тонкостанне створіння. Людмила попросила сфотографувати її. Не кадри вийшли – поезія тіла дівочого на тлі неба блакитного, розпростороного. Стан Людмили, як лоза, вигинався. Китичками волосся русяве на раменах вихристілося.

11 год. 35 хв

Збираємося. Ганнуса «командує парадом». Піввалізи «каміння» з собою веземо (черепашок, молюсків, різних химерій морських закам'янілих). Прощавайте, Емірати.

13 год.

Чекасмо автобуса, котрий за нами повинен прийти у готель, аби на летовище привезти. Тільки зараз ми зрозуміли, що не скрізь (на території навіть готельного комплексу) побували, не все бачили. Тож на прощання «фоткаємося». Пташка підлетіла якась жовтенька, на пальмі гніздо, де й живе. Трішки посиділа коло нас і полетіла. Отак і ми — полетимо, бо треба летіти.

А взагалі, літати треба людині, жити на світі птахою вільною. Це в ідеалі так.

15 год. 45 хв

Летовище. Величезних, вражаючих розмірів. Є куди оку розігнатися. Підлога блищить, що в очах ріже. Пасажери головним чином — араби. В національному одязі майже всі; а європейці — в джинсах, сорочках, кофтах і кросівках, аж ніби не вписуються в антураж загальний.

Немає тихих поїздок, у яких би душа не збагачувалася. Просто є окремі люди з тупим розумом і холодним серцем; не доросли вони до мандрів, не відчули озонистості поїздок у світі неосяжному.

20 березня

...А в Києві заметіль, а в Києві хурделиця: снігу понаносило, що все доквужжя, як молоко, побіліло. Приземлюючись, пасажери лайнера нажахалися: тільки-тільки він зльотної бетонованої смуги торкнувся, як зачало трясти його. І таке торготіння було грізне, без-

жальне, що ми до всього приготувалися... Слава Богу, успішно приземлилися.

Через якихось півгодини були вдома.

Перепоვნений враженнями, я довго не міг заснути й жадібно читав «пропущені» свіжі номери «Української літературної газети», «Літературної України», «Українського слова» та «Слова Просвіти».

• Звукоряд

Немовля

Микола БРОВЧЕНКО
Пісняр

Пісня «Немовля» написана була під час якихось зборів у 1987 році... «Перестройка» і «гласність» поволи втручалися у свідомість громадян імперії. Пам'ятаю, мене роздирала навпіл вимушена двомовність: у коридорах телебачення – російська, на екрані – вишукана, літературна українська... Я цю пісню (разом із гумористичним суржиковим «Письмом на телебачення») виконував під гітарку у численних цехах і клубах, куди ми їздили такою собі «літбригадою» від Спілки письменників. Реакція слухачів тоді була дивною: від німоти – до нервових усмішок, потуплених очей і навіть – клянуся! – сліз...

• Звукоряд

Я їм мед,
Мертві бджоли гудуть.
Вітрець дме,
Виграє на дуду.
Я твій син,
Моя ненько-земля.
Ти на мене поглянь здаля –
Я твоє немовля.

Хтось колись
Заповів тебе нам.
Одяглись
У метал імена.
Я ж вдягну аж на вуха бриля,
Та й гуляю собі в полях...
Та й мовчу – немовля.

Приспів:

Схаменулись, та – пізно.
Корінь всох, корінь вмер.
Твоє чадо, Отчизно,
Ніби німе – ні «бе», ні «ме»...

Хтось десь чув,
Як німує народ.
Я ж мовчу,
Бо в мене слів повен рот.
Я б сказав,
Якби вмів розмовлять,
Но язык мой совсем охляв.
То й живу немовлям.

Ах, как жаль!
Потерял я покой.
Я спрошу: Мама, кто я такой?
Чей я сын,
Чей я внук, чей я брат?
Где мы были еще вчера?
Расскажи, будь добра...

I am mad,
I am sad, feeling blue.
Гіркий мед я з дитинства люблю.
How can I speak to you without love?
Can you hear me, моя земля?
Я ж твоє немовля.

